

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2015

Bc. Martin Petrus

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivnictví

Vývoj politického okresu Turnov
v letech 1918-1945

Diplomová práce

Autor: Bc. Martin Petrus

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: 7105T005 Archivnictví

Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.

Hradec Králové, 2015

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Martin Petrus

Studium: F11111

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví

Název diplomové práce: **Vývoj politického okresu Turnov v letech 1918 - 1945**

Název diplomové práce A): The development of the political district Turnov in the years 1918 - 1945

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je podat ucelený obraz o dějinách politického okresu Turnov v letech 1918-1945 se zaměřením na politicko-hospodářsko-správní vývoj a na události úzce spjaté s tímto regionem. Práce bude vypracována na základě výzkumu archivních pramenů a studia odborné literatury.

Státní okresní archiv Semily, f. Okresní úřad Turnov 1850 - 1945; f. Okresní úřad Turnov - prezidiální spisy; f. Okresní soud Turnov 1850 - 1949; f. Okresní zastupitelstvo Turnov 1865 - 1928; Státní okresní archiv Liberec, f. Archiv města Český Dub 1512-1945; Okresní soud Český Dub 1850 - 1945; Okresní zastupitelstvo Český Dub KÁRNÍK, Zdeněk. Malé dějiny československé (1867-1939). Praha, Dokořán, 2008, 370 s. ISBN 978-80-7363-146-8.

Anotace:

Stručný obsah: Vývoj politického okresu Turnov v letech 1918-1960 se zaměřením na politicko-správní vývoj v okrese a na události úzce spjaté s tímto regionem

Metody zpracování: Výzkum archivních pramenů.

Literatura nebo archivní fondy: Okresní úřad Turnov 1850-1945; Okresní úřad Turnov - prezidiální spisy; ONV Turnov 1945 - 1960; Okresní soud Turnov 1850 - 1949; Berní správa Turnov; Okresní zastupitelstvo Turnov 1865 - 1928; AM Český Dub 1512 ? 1945; Okresní soud Český Dub 1850 - 1945; Okresní zastupitelstvo Český Dub; MNV Český Dub

Garantující pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.

Oponent: PhDr. Jakub Zouhar, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 7.12.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 31.12.2015

Anotace

PETRUS, Martin. *Vývoj politického okresu Turnov v letech 1918-1945*. Hradec Králové, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2015, s. 192. Diplomová práce.

Diplomová práce se snaží podat ucelený obraz o vývoji bývalého politického okresu Turnov v letech 1918-1945. V jednotlivých kapitolách se detailněji zaměřuje na politicko-hospodářsky-správní vývoj sledovaného regionu. Primárním cílem této práce je zasazení dějin politického okresu Turnov do kontextu zásadních událostí ovlivňujících Československo ve stanoveném období. Informace k tomuto tématu jsou čerpány z archivních fondů uložených ve Státních okresních archivech Liberec a Semily, Vojenském ústředním archivu v Praze, Muzeu Českého ráje v Turnově, Podještědském muzeu v Českém Dubu a odborné literatuře.

Klíčová slova:

Politický okres Turnov	Volby do okresního zastupitelstva
Soudní okres Český Dub	Správní reforma
Soudní okres Turnov	Mobilizace
Vznik Československé republiky	Mnichovská dohoda
Český Dub	Zábor území
Turnov	Druhá republika na Turnovsku
Sudetendeutsche partei	Protectorát na Turnovsku
Komunistická strana	Domácí a exilový odboj
Češi a Němci	

Annotation

PETRUS, Martin. *The Development of the Political District Turnov in Years 1918-1945*. Hradec Králové, Faculty of Arts, University of Hradec Králové. 192 pages. The diploma thesis.

The diploma thesis tries to submit the picture of development of the former political district Turnov in years 1918-1945. It focuses in detail on political-economical-administrative development of the watched region in individual chapters. The implementation in the context of essential events which had an influence to Czechoslovakia in the declared period is the primary objective of this diploma thesis. The information for this topic are gathered from archival funds which are layed-by in the State District Archives Liberec and the State District Archives Semily, the Army Central Archives in Prague, the Museum of the Bohemian Paradise in Turnov, the Podještědské Museum in Český Dub and from the academic literature.

Key words:

Political District Turnov	The elections to the district council
Judicial District Turnov	Administrative reform
Judicial District Český Dub	Mobilization
The emergence of the Czechoslovak Republic	The Munich Agreement The annexation of territory
Český Dub	The Second Czechoslovak Republic in the region of Turnov
Turnov	
Sudetendeutsche partei	The Protectorate in the region of Turnov
The Communist Party of Czechoslovakia	The domestic and exiled resistance
Czechs and Germans	

Poděkování

Tato diplomová práce o specifickém vývoji politického okresu Turnov mohla vzniknout pouze za podpory odborníků a přátel, kterým bych chtěl poděkovat za jejich pomoc. Největší díky patří doc. Mgr. Petru Grulichovi, Ph.D. za metodickou pomoc, odborné vedení práce a řadu cenných podnětů a připomínek. Dále pracovníkům Státního okresního archivu Semily, Muzea Českého ráje v Turnově a Podještědského muzea za jejich vstřícný přístup. Chtěl bych také poděkovat mým dnes již bývalým kolegům ze Státního okresního archivu v Liberci a současně spolupracovníkům Ústředního archivu zeměměřičství a katastru za všeobecnou podporu. Dále bych chtěl v neposlední řadě poděkovat mým nejbližším a rodině, kteří mě podporovali v době celého mého magisterského studia a za jejich trpělivost ve zkouškových obdobích, v době zpracovávání diplomové práce a přípravě na státní zkoušky.

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	10
ÚVOD	11
1 VÝVOJ POLITICKÉHO OKRESU TURNOV DO ROKU 1918	16
1.1 Správní vývoj politického okresu Turnov od poloviny 19. století do roku 1918.....	16
1.2 Hospodářská charakteristika politického okresu Turnov	18
1.3 Politický okres Turnov za první světové války	19
2 NEKLIDNÉ OBDOBÍ V ČASE VYHLÁŠENÍ SAMOSTATNÉ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY (1918)	24
2.1 Převrat 28. října a recepční zákon	24
2.2 Převrat 28. října na Turnovsku a první dny v novém státě.....	24
2.3 Opožděné oslavy v Českém Dubu a nastolení nových poměrů	28
2.4 Pravomoc okresních národních výborů a zákaz dodávání některých potravin do provincie Deutschböhmen.....	31
2.5 Formování armády na Turnovsku a obsazení hranic s provincií Deutschböhmen	33
2.6 Změny ve vedení a kompetencích Okresního národního výboru v Turnově v průběhu příprav na obsazení provincie Deutschböhmen	37
2.7 Likvidace Okresního národního výboru v Turnově a v Českém Dubu.....	42
3 TURNOVSKO NA TRNITÉ CESTĚ V PRVNÍM MÍROVÉM ROCE (1919)	43
3.1 Celostátní politika, finanční reforma a její vlivy na Turnovsko.....	43
3.2 První změny a politický ruch v okrese	44
3.3 Zaměstnanost a zřízení české měšťanské školy	46
3.4 Fungování okresních institucí	48
3.5 Vytvoření „velkého“ Dubu, obecní volby a první výročí republiky	49
4 CESTA K PRÁVNÍMU STÁTU A HOSPODÁŘSKÉ POTÍŽE (1920–1924)	52
4.1 Ústava, nové správní rozdělení republiky a okresní samospráva.....	52
4.2 Vzestup komunistické strany a obdobných organizací v regionu	55
4.3 Národnostní problémy a bezpečnost	60
4.4 Hospodářská a ubytovací situace	62
4.5 Příjezd legionářů, sčítání obyvatel, Masaryk v Turnově, pohled společnosti na Rakousko-Uhersko a národopisná výstava v Českém Dubu	65
5 PŘÍPRAVY A REALIZACE ZÁSADNÍ SPRÁVNÍ REFORMY A VŠEOBECNÝ RŮST HOSPODÁŘTVÍ (1925–1928)	69
5.1 Okresní samosprávné orgány a okresní instituce v období správní reformy	69
5.2 Správní reforma a její dopad na změny v politickém okrese Turnov	70
5.3 Pozemková reforma a zlatá éra československého hospodářství	74
5.4 Aktivity levicových a pravicových extremistů.....	76
5.5 Všeobecná krajinská výstava v Turnově.....	78

6 Z HOSPODÁŘSKÉHO A SPOLEČENSKÉHO VRCHOLU AŽ NA SAMÉ DNO ((1928)1929–1934).....	81
6.1 Dokončení realizace změn pro platnost organizačního zákona, finanční problémy samosprávných orgánů a posunutí voleb do okresního zastupitelstva	81
6.2 Hospodářská krize, nezaměstnanost a její důsledky	85
6.2.1 Svět a ČSR	85
6.2.2 Hospodářská krize na Československu a Turnovsku.....	88
6.3 Bezpečnostní situace a aktivity radikálních stran z levé i pravé strany politického spektra	95
6.4 Sčítání obyvatel v roce 1930 a veřejné rozpočty s odrazem na kauzu Hájek	103
7 PŘEDVEČER VYVRCHOLENÍ NÁRODNOSTNÍHO KONFLIKTU S PŘIHLÉDNUTÍM NA POLITICKÝ OKRES TURNOV (1935–1937).....	106
7.1 Změna ve vedení Okresního úřadu v Turnově a změny po volebním roce 1935	106
7.2 Cesta z hospodářské krize v politickém okrese Turnov	109
7.3 Zhoršující se bezpečnostní situace v Podještědí.....	112
7.3.1 Československo v ohrožení.....	112
7.3.2 Podještědský region v době zvyšujících se bezpečnostních rizik	113
8 TRAGICKÝ POSLEDNÍ ROK PRVNÍ REPUBLIKY ANEB TRNITÁ CESTA K MNICHOVU (DO ŘÍJNA 1938).....	117
8.1 Události od začátku roku 1938 k Mnichovu ovlivňující Československo	117
8.2 Veřejná správa v politickém okrese Turnov a vývoj hospodářství	123
8.3 Bezpečnost a události spojené s činností SdP v Podještědí.....	124
8.3.1 Problém s obsazováním služebních míst na úřadech německými občany a jejich nespolehlivost	124
8.3.2 Činnost SdP v pohraničí a částečná mobilizace	125
8.3.3 Od dislokace vojenského praporu až k Mnichovské zradě	127
9 DRUHÁ REPUBLIKA V KONTEXTU POLITICKÉHO OKRESU TURNOV (ŘÍJEN 1939 – BŘEZEN 1939).....	132
9.1 Počátek konce československé samostatnosti a demokracie.....	132
9.2 Okresní úřad Turnov a okresní samospráva za druhé republiky	134
9.3 Poslední dny politického okresu Turnov před obsazením.....	135
9.3.1 Postupný zábor území v politickém okrese Turnov	135
9.3.2 Volby do říšského sněmu na odtrženém území.....	138
9.4 Hospodářství a sociální problémy na Turnovsku	140
9.5 Situace na demarkační čáře	141
10 POLITICKÝ OKRES TURNOV ZA PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA (1939-1945).....	144
10.1 Protektorát Čechy a Morava.....	144
10.2 Veřejná správa v politickém okrese Turnov.....	148

10.2.1 Politický okres Turnov a jeho správní začlenění v Protektorátu Čechy a Morava.....	148
10.2.2 Revize odstoupeného území.....	151
10.3 Hospodářství a sociální problémy na Turnovsku	151
10.4 Střípky z obsazeného Českodubsku	154
10.5 Odboj na Turnovsku a Českodubsku.....	156
10.6 Exilová vláda a kroky ke znovuoobnovení Československa v roce 1945.....	158
ZÁVĚR	161
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	164
SEZNAM PŘÍLOH.....	170
PŘÍLOHY.....	174

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AM	Archiv města
ČSDSD	Československá sociálně demokratická strana dělnická
ČSL	Československá strana lidová
ČsND	Československá národní demokracie
ČStD	Česká státoprávní demokracie
ČSS	Československá strana socialistická
DNSAP	Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei
hlinkovci	Hlinkova slovenská ľudová strana
Kč	Koruna československá
KSČ	Komunistická strana Československa
NS RČS	Národní sjednocení
ONV	Okresní národní výbor
OÚ	Okresní úřad
RSZLM	Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu
SA	Sturmabteilung
SdP	Sudeten deutsche Partei
SOkA	Státní okresní archiv
SOS	Stráž obrany státu
SS	Schutzstaffel
SSČSLP	Socialistická strana československého lidu pracujících
Ž	Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

ÚVOD

Výběr tématu diplomové práce byl náročnější, než se na první pohled zdálo. Původně jsem chtěl navázat na svou bakalářskou práci s názvem Český Dub v osudovém roce 1938 a sledovat vývoj města Českého Dubu v období Třetí říše. Při důkladné heuristice jsem zjistil, že bych v roce 2012 nemohl bádát v archivních souborech Podještědského muzea v Českém Dubu z důvodu neustále probíhající inventury depozitářů po předčasném úmrtí bývalého ředitele PhDr. Tomáše Edela v roce 2010. Protože se mi nechtělo zcela odbíhat od výše zmíněného tématu bakalářské práce ani z drsného Podještědí, za své definitivní téma jsem si vybral Vývoj politického okresu Turnov v letech 1918-1960. Až v průběhu zpracování diplomové práce se ukázalo, že velké množství zkoumaného archivního materiálu mi umožní práci přesněji zacílit. Chtěl jsem se vyvarovat pouhému sepisování strohých skutečností bez následného vysvětlení, které hrozilo u zamýšleného rozsahu práce. Proto jsme se dohodli s mým vedoucím práce doc. Mgr. Petrem Grulichem, Ph.D. na zúžení časového rozsahu tématu pouze do konce druhé světové války, tj. do roku 1945.

Primární prameny pro vypracování diplomové práce z tohoto období a území nalezneme v příslušných okresních archivech a muzeích. Jeden z nejzásadnějších archivních fondů Okresní úřad Turnov (1850-1945), na kterém je vystavěna diplomová práce, se nalézá ve Státním okresním archivu Semily. V něm jednu z nejcennějších a informačně nejhodnotnějších částí pro období od vzniku Československa až do zániku Protektorátu Čechy a Morava tvoří Presidiální spisy II. Při návštěvách tohoto archivu jsem objevil i další hodnotný archivní fond Okresní národní výbor 1918 Turnov (1918-1923), podrobně mapující politický okres Turnov a jeho orgány v období vzniku Československa do konce roku 1918. Ve Státním okresním archivu Liberec se můj výzkum zaměřil na archivní fondy Archiv města Český Dub (1512-1945) a Okresní zastupitelstvo Český Dub (1868-1928). Z těchto archivních souborů jsem nejvíce čerpal informace z městských kronik a ze zápisů o zasedání okresního zastupitelstva či výboru. V Muzeu Českého ráje v Turnově jsou uloženy kroniky města Turnova. Podještědské muzeum v Českém Dubu má ve správě několik archivních souborů využitelných pro zpracování mého tématu.

Orientace v nich je však náročnější než u běžně zpracovaných fondů z důvodu jejich specifického uspořádání bez existující archivní pomůcky.

Existuje i několik dalších archivních souborů, které by se daly využít pro rozšíření obsahu práce. Některé z nich jsem skutečně probádal, ale jejich přínos pro můj výzkum byl nepatrný. Použitelný materiál ve většině případů pouze potvrzoval informace nalezené ve fondu Okresní úřadu Turnov (1850-1945). Jedná se zejména o nezpracované archivní soubory Četnická stanice Český Dub (1935-1945) a Finanční stráž Český Dub (1921-1945), které jsou ve správě Státního okresního archivu Liberec. Zpracovaný archivní fond Okresní soud Český Dub (1850-1945) v témže okresním archivu bohužel nepřinesl žádné očekávané informace o zásadních deliktech na Českosudsku. V libereckém archivu se také nalézá v rámci fondu Archiv města Český Dub (1512-1945) samostatně zpracovaná část Purkmistrovský úřad Český Dub (1938-1945). Český Dub po zaboru území nespadal již do politického okresu Turnov. I když jsem se i nadále zmiňoval o Českosudsku, spokojil jsem se s vypátranými informacemi a rozhodl jsem se archivní soubor detailněji neprozkoumávat. Ve Státním okresním archivu v Semilech z obdobných důvodů jako u Liberce nebyly využity archivní fondy Okresní soud Turnov (1850-1949), Četnická stanice Turnov (1921-1945). Nezpracovaný archivní soubor Okresní četnické velitelství Turnov (1918-1945) se do dnešních dnů téměř nezachoval, proto jsem ani neuvažoval o jeho probádání. Pro rozšíření tématu diplomové práce nebo detailnějšího prozkoumání některé jeho části by se daly využít fondy uložené ve Vojenském ústředním archivu v Praze zaměřené z armádního hlediska na obsazení provincie Deutschböhmen, vojenskou posádku v Turnově, všeobecnou mobilizaci armády a důsledky Mnichovské dohody v roce 1938. Ve Státním oblastním archivu v Praze se nalézá fond Krajský soud Mladá Boleslav (1855-1949), který by mohl přinést detailní informace z trestních spisů a kauz z celého politického okresu Turnov. K pochopení fungování korespondence a vztahu mezi Okresním úřadem v Turnově a Zemským úřadem v Praze by měl být nápomocen archivní fond Zemský úřad Praha (1918-1953) uložený v Národním archivu.

Velmi obtížně se hledala použitelná odborná literatura. Do dnešních dnů neexistuje žádná studie nebo monografie, která by uceleně popisovala vývoj politického okresu Turnov nebo jeho části ve vymezeném časovém období.

Vypomohl jsem si tedy knihami, kde se jejich dílčí cíle částečně shodovaly i s mým tématem diplomové práce. Pro některá období zde mohu uvést alespoň nějaké příklady. Od vzniku Československé republiky až do roku 1927 se jedná zejména o Kulichovy Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu I. a II. díl. Pro třicátá léta 20. století a jejich vývoj vrcholící Mnichovskou dohodou jsou využitelné knihy: Tomáš Edel - Podještědí v Hitlerově Třetí říši; Libor a Jan Stejskalové - Drama '38. Opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938; Sydney Morrel - Viděl jsem ukřižování; Pavel Glos - Na bratrské faře. Z obecné literatury, která přinesla ucelený pohled na vývoj státní správy, bezpečnost a hospodářství v širším slova smyslu, zde musím zmínit knihy profesora Zdeňka Kárníka, především České země v éře první republiky (1918-1938) I. - III. díl. Dále: Karel Malý - Dějiny českého a československého práva do roku 1945; Karel Schelle - Organizace veřejné správy v letech 1848-1948; Zdeňka Hledíková, Jan Janák a Jan Dobeš - Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost; Robert Kvaček - Československý rok 1938; Pavel Maršálek - Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945.

Členění práce vychází ze změn ve správním vývoji či kopíruje mandát členů v okresní samosprávě. Kapitoly číslo 3¹ a 8² toto pravidlo záměrně porušují. Považuji informace z těchto kapitol za tolik závažné a obsáhlé, že si zaslouží mít své vlastní místo v rámci celé diplomové práce. Jednotlivé kapitoly se dělí na základní tři podkapitoly, které postihují vývoj okresní státní správy a samosprávy, hospodářskou situaci a bezpečnost zaměřenou na aktivity levicových a pravicových radikálů. Pokud jsou uvedeny i další podkapitoly, jsou v nich uvedeny zejména detaily z každodenního života, které jsem subjektivně vybíral podle svého uvážení. Pro zpracování práce byla užita heuristická metoda na základě výzkumu archivních pramenů, syntéza a chronologický princip členění. Metodou sondy jsem se snažil zachytit především události typické a ojedinělé pro politický okres Turnov. Komparativní metodu jsem využil zejména při srovnávání soudních okresů v ekonomických záležitostech.

¹ Kapitola se věnuje roku 1919.

² Kapitola se věnuje roku 1938.

Diplomová práce se pokusila detailně přiblížit vývoj politického okresu Turnov v letech 1918-1945 a zasadit regionální dějiny do širšího spektra událostí, které ovlivňovaly životy v celém Československu. Zaměřil jsem se především na politicko-hospodářsky-správní vývoj Podještědí. Politický okres Turnov obklopený z větší části německými oblastmi, které se čas od času chovaly spíše separatisticky, sehrál důležitou roli při několika klíčových momentech, např. při samotném vzniku nebo zániku Československa. Studie se také snažila postihnout vcelku velké rozdíly v různých oblastech samostatných soudních okresů Český Dub a Turnov, ze kterých se politický okres Turnov skládal.

Před začátkem příprav diplomové práce jsem si položil několik řečnických otázek, na které jsem hledal při svém výzkumu odpověď. Jaká byla pozice politického okresu Turnov při vzniku Československé republiky? Jaké proběhly změny ve vývoji státní správy a samosprávy v politickém okrese Turnov? Dopad hospodářské krize na Turnovsko a Českodubsko? Jaké byly aktivity místních politických radikálních skupin? Mnichovská dohoda a její vliv na změnu hranic politického okresu Turnov? Druhá republika na Turnovsku? Období Protektorátu Čechy a Morava na Turnovsku a Českodubsku a aktivity domácího odboje?

Cíle diplomové práce byly naplněny, jelikož se podařilo vcelku podrobně popsat politicko-hospodářský správní vývoj Podještědí v období od vzniku Československa až do zániku Protektorátu Čechy a Morava. Zásadní přínos práce vidím zejména v tom, že detailně popisuje vývoj okresní státní správy a samosprávy i s jeho změnami. Dále se věnuje překvapujícím odlišnostem soudních okresů v ekonomické i bezpečnostní oblasti. Tuto studii je možné také považovat v některých jejích částech za sondu, přičemž tyto části lze při dalším výzkumu podrobněji prozkoumat. Dalo by se uvažovat o samotném a ještě detailnějším zpracování vývoje soudních okresů, měst, bezpečnostních sborů, hospodářské situace nebo období protektorátu. Do obrazových příloh byly vybrány fotografie a mapy, které přibližují zásadní události ovlivňující celý politický okres Turnov.

Téma mojí diplomové práce je možno považovat spíše za ojedinělé. Doposud bylo publikováno na obdobné zadání v rámci České republiky pouze několik

kvalifikačních prací, se kterými by se mohla má diplomová práce porovnávat.³ Obdobné práce se spíše zaměřují v letech 1918-1938 na vývoj městské samosprávy nebo na vývoj okresu jen z některého úhlu pohledu. Na mou práci lze navázat vhodným zpracováním dějin politického okresu Turnov po roce 1945 až do jeho úplného zániku po provedení správní reformy v roce 1960. Pro toto téma se v depozitářích Státního okresního archivu Semily nalézají dostatek stále ještě nepublikovaného archivního materiálu.

³ DOHNAL, Pavel. *Okres Sokolov v letech 1918-1938*. Praha, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, 2010, s. 174. Diplomová práce.; FLORIAN, Jaromír. *Okresní úřad Boskovice v letech 1918-1938*. Brno, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2014, s. 105. Bakalářská práce.

1 VÝVOJ POLITICKÉHO OKRESU TURNOV DO ROKU 1918

1.1 Správní vývoj politického okresu Turnov od poloviny 19. století do roku 1918

Revoluce v roce 1848 v Habsburské monarchii znamenala konec starých pořádků. S požadavky obyvatelstva na zrušení poddanství a patrimoniálního uspořádání se centrální vláda tehdejšího mocnářství musela účelně vypořádat. Nařízeními č. 268/1849 o nové organizaci soudní a č. 295/1849 o nové organizaci správy byl nastíněn systém a pravidla, podle kterých měla nová soustava fungovat.⁴ Nařízení vstoupila v platnost počátkem roku 1850. V mezidobí od revoluce do nového ustanovení vykonávaly státní správu prozatímně patrimoniální úřady, kterým stát všechny výlohy na tuto činnost finančně kompenzoval.

Obvod politického okresu Turnov byl tvořen rozsáhlým územím několika původních panství, jako např. Hrubá Skála, Hrubý Rohozec, Malý Rohozec, Svijany, Český Dub-Frýdštejn, Starý Dub, Mnichovo Hradiště, Mimoň, Vartemberk a Bělá-Kuřivody. Celkem měl politický okres v polovině 19. století dva soudní okresy (českodubský a turnovský), 72 katastrálních obcí s osadami a necelých 60 tisíc obyvatel.⁵ V čele stál okresní hejtman.

Samotný okres se vyznačoval vysokou mírou převážně českého obyvatelstva, které se zde usazovalo již v předcházejících staletích.⁶ Výjimku v tomto převážně českém prostředí tvořila kulturní, politická a průmyslová centra Turnov a Český Dub se svým nejbližším okolím.⁷ Na Českodubsku se německá menšina začala více koncentrovat od poloviny 19. století, což zapříčinil zejména rozsáhlý průmyslový rozvoj, za kterým stál převážně německý kapitál.⁸ Hranice turnovského politického

⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha, Linde, 2003, s. 248. ISBN 80-7201-433-1. (dále citováno jako *Dějiny českého a československého práva*)

⁵ PALACKÝ, František. *Popis království Českého, čili, Podrobné poznamenání všech dosavadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obyvatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného*. Praha, J.G. Kalve, 1848, s. 89-109.

⁶ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství, 1991. s. 9. ISBN 80-7047-037-2. (dále citováno jako *Český Dub*)

⁷ Muzeum Českého ráje v Turnově, *Kronika města Turnov 1918-1931*.

⁸ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 53.

okresu můžeme považovat za nárazníkový pás, kde se střetával český a německý živel. Politický okres Turnov představoval „český ostrůvek“ mezi čistě německým okolím, pokud vezmeme do úvahy, mezi kterými sousedními okresy se nalézal. Na severu to byly okresy Liberec a Jablonec, na východě Semily, na jihu Jičín a Mnichovo Hradiště, na západě sousedil s okresy Německé Jablonné a Česká Lípa.⁹

Po několika měsíčním fungování nové státní správy od roku 1850, která reagovala na požadavky revoluce z roku 1848, se začala připravovat její rozsáhlá reforma. Základní prováděcí předpisy vyšly postupně v letech 1851-1853. Účinnost těchto nařízení začala platit s dostatečným časovým posunem až od 26. května 1855, kdy zanikly dosavadní okresní úřady a soudy.¹⁰ Ve stejném okamžiku vznikly tzv. smíšené okresy, které v sobě spojily politickou a soudní agendu v rámci první instance pod jeden zastřešující orgán.¹¹ V čele nového orgánu stál okresní představený, k jehož původním pravomocem přibyla starost o soudnictví. Okresní úřad se dělil na několik samostatných oddělení s předem určenou agendou.¹² Politický okres Turnov se zmenšil o celý soudní okres českodubský, kde vznikl samostatný smíšený okresní úřad.

V roce 1862 vznikla samospráva i na vyšších nežli obecních celcích. Okresní samospráva vzešla z voleb, ve kterých se rozhodovalo podle majetkových poměrů voličů. Počet zástupců v zastupitelstvu, ze kterých byl volen okresní výbor a starosta, závisel na počtu obyvatel celého okresu.¹³ Jejich agenda se zaměřovala především na problémy v hospodářství, výstavbu silnic, kontrolu a schvalování obecních rozpočtů apod.

Správní zřízení země přečkalo více než jednu dekádu beze změn. Hovořit o změnách se začalo až se vznikem tzv. „moderní“ prosincové ústavy z roku 1867. Důrazně se zde požadovalo oddělení a osamostatnění politické a soudní agendy.

⁹ KUDRNÁČ, Václav. *Adresář a popis politického okresu Turnovského: okresy a města Turnov, Český Dub; České menšiny Hodkovice - Jablonec n. N. - Liberec, Český Šumburk - Tanwald. Turnov*, Václav Kudrnáč, 1903, s. 1. (dále citováno jako Adresář a popis politického okresu Turnovského)

¹⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 248.

¹¹ Tamtéž, s. 248.

¹² SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno, Masarykova univerzita, 1993, s. 25-26. ISBN 80-210-0792-3. (dále citováno jako Organizace veřejné správy)

¹³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 259.

Proto opět vznikla okresní hejtmanství, jež tvořily dva nebo více soudních okresů.¹⁴ Turnovský politický okres byl znovu tvořen turnovským a českodubským soudním okresem. V samotném Českém Dubu se však stále nacházelo několik okresních institucí jako např. berní úřad, pozemkový úřad a notářství. Tento systém správy vydržel prakticky bez výrazných zásahů až do vyhlášení první republiky.

V příloze č. 1 uvádím pro představu seznam okresních hejtmanů (představených) politického okresu v Turnově.

1.2 Hospodářská charakteristika politického okresu Turnov

Turnovský a českodubský soudní okresy se ve svém katastru mohly pyšnit různorodým hospodářstvím. Za bohatší i s více rozvinutým průmyslem bychom měli ale přeci jen považovat ten větší, tedy turnovský soudní okres. Pro rozvoj tohoto regionu se stal zcela zásadním rozvoj železnice. V průběhu 19. století se Turnov proměnil v důležitý dopravní uzel, ze kterého se jezdilo přes Mladou Boleslav do Prahy. Samotný Turnov také ležel na další páteční železnici mezi průmyslovými městy Libercem a Pardubicemi. Právě tato dráha měla zcela zásadní vliv na postupný rozvoj města.¹⁵

Českodubsku toto spojení výrazně chybělo. Naplánovaná spojení Hodkovic s Osečnou či z Mnichova Hradiště do Osečné a dále do Německého Jablonného okolo ještědského vrcholu se nikdy neuskutečnila. Podíl na tom měli i svým způsobem místní továrníci. Obávali se totiž velkého odlivu levné pracovní síly do jiných oblastí, zejména pak do průmyslového Liberecka.¹⁶

Zemědělství se více rozvíjelo v mírnějším klimatickém pásmu na Turnovsku, kde se dařilo pěstovat několik odrůd obilnin či ovocnářství. Naopak v horském prostředí na Českodubsku se zemědělství zaměřilo na plodiny důležité pro zdejší textilní průmysl a také živočišnou výrobu. V celém politickém okrese Turnov se vyskytovala značná sociální nevyrovnanost u samostatně hospodařícího

¹⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK Jan; DOBEŠ Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. 2. vyd. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 277. ISBN 978-80-7106-906-5. (dále citováno jako *Dějiny správy v českých zemích*)

¹⁵ ČERMÁK, Karel. *Trat', která změnila naše regiony*. In Krkonoše. Jizerské hory. ISSN 1214-9381, 2009, roč. 42, č. 11, s. 38-39.

¹⁶ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 55.

obyvatelstva. Jedním z důvodů tohoto napětí se stala skutečnost, že v tak malém okrese hospodařily čtyři poměrně rozsáhlé velkostatky (Hrubá Skála, Sychrov, Hrubý Rohozec a Malý Rohozec), které tu zůstaly v državách původních šlechtických rodů. Svou rozlohou zabíraly téměř třetinu celkové výměry politického okresu.¹⁷

Veškerý větší průmysl se koncentroval do dvou největších měst v celém politickém okrese. V Turnově se soustředily podniky v oboru sklářství, kamenářství a broušení drahokamů a jejich dokonalých imitací. Tyto firmy získaly díky kvalitě svých výrobků mezinárodní ohlas a vyvážely do celého světa. Pro příklad zde zmiňme firmy František Šlechta, Turnov nebo May & Palma, brusírna drahokamů.¹⁸ Dále si tu bratřenci Josef a František Žďárští na počátku 20. století otevřeli společnou firmu na výrobu motocyklů značky Vulkán.¹⁹ Zapomínat bychom neměli ani na velmi významný podnik Zahradnictví Korselt a spol, který se během několika málo let vypracoval mezi největší zahradnické závody v Čechách.²⁰

Český Dub se s tak masovou a rozmanitou výrobou rozhodně chlubit nemohl. Město se velmi přimklo ke svému jedinému velkému podniku, který vlastnila rodina Schmittových. Továrna na vlněné a bavlněné zboží zaměstnávala v dobách svého největšího rozmachu až 1215 lidí přímo z města i ze vzdálenějšího okolí.²¹ Další větší firmy zaměstnávající vyšší počet zaměstnanců představovaly dvě cihelny, pila a provoz na výrobu cementového zboží.²²

1.3 Politický okres Turnov za první světové války

Dne 28. června 1914 spácháním atentátu na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu během vojenské přehlídky celé Rakousko-Uherské mocnářství utrpělo ztrátu. Tento čin se stal poslední rozbuškou ve velmi napjaté

¹⁷ BERAN, Rudolf. *Inventář okresní úřadu Turnov (1687) [1825] 1850-1945 [1952]*, Bystrá nad Jizerou, SOKA Semily, 1984, s. 8. (dále citováno jako Inventář okresního úřadu Turnov)

¹⁸ JAKL, Michal. *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*. Žehušice, Městské knihy, 2004, s. 190. ISBN 80-86699-18-8. (dále citováno jako Historie a současnost podnikání)

¹⁹ Tamtéž, s. 195.

²⁰ Tamtéž, s. 196.

²¹ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 53.

²² KUDRNÁČ, Václav. *Adresář a popis politického okresu Turnovského*, s. 15.

době, kdy se pouze čekalo na vhodnou záminku pro zahájení evropského válečného konfliktu. Nejprve Rakousko-Uhersko podporované Německým císařstvím dalo Srbsku ultimátum. Rakouská strana požadovala, aby srbská vláda zajistila potrestání viníků a další stupňující se požadavky směřovaly až téměř ke ztrátě suverenity. Srbsko se rozhodlo částečně ustoupit, ale nedokázalo přijmout veškeré podmínky, aby si zachovalo svou samostatnost. Následovalo vyhlášení války Rakousko-Uherskem Srbsku dne 28. července 1914. Lokální konflikt velmi rychle přerostl ve válku v celé Evropě a později se přesunul i do zámoří.²³

V celém turnovském politickém okrese se dne 28. července začaly vylepovat na veřejných plochách žluté plakáty velkých formátů o císařském manifestu a o částečné mobilizaci vojska.²⁴ Do 24 hodin se všichni mobilizovaní vojáci do 37 let museli hlásit u svých praporů. Branci se začali sjíždět do turnovských kasáren, kde sídlilo doplňovací velitelství 94. pěšího pluku.²⁵ Vlaky celou noc přivážely další a další záložníky z Jablonce, Liberce, Frýdlantu a Mnichova Hradiště. Zanedlouho se všichni nevešli ani do kasáren, proto byly pro potřeby vojska zabrány nejprve veřejné budovy (školy a sály) a následovaly pivovary, hostince a nakonec všechny volné prostory.²⁶ Tři dny po vyhlášené mobilizaci první prapor 94. pěšího pluku v Turnově pochodoval za přítomnosti davů k nádraží, odkud byli vojáci připravenými vagony přesunuti na frontovou linii.

Děs a hrůza války se přenesly ve velmi krátké době i na Turnovsko, kam byli poslání zranění vojáci na rekonvalescenci. Turnovský 94. pluk byl téměř celý kompletně tvořený z nemocných malaristů, kteří zde pobývali na léčení ve vojenské nemocnici.²⁷ Válečné nadšení se změnilo ve vystřízlivění a strach při pohledu na zraněné. Do okresu nepřibývali jen ranění, ale i uprchlíci z ohrožených míst. V polovině listopadu 1918 přibylo více než 800 haličských uprchlíků, kteří našli

²³ WESTWELL, Ian. *První světová válka den po dni*. Praha, Naše vojsko, 2004, s. 10-47. ISBN 80-206-0731-5.s. (dále citováno jako První světová válka)

²⁴ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu*, I. díl. Turnov, Okresní správní komise, 1925, s. 5. (dále citováno jako Paměti okresu turnovského, I. díl)

²⁵ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu*, II. díl. Turnov, Okresní správní komise, 1925, s. 266. (dále citováno jako Paměti okresu turnovského, II. díl)

²⁶ Tamtéž, s. 267.

²⁷ Státní okresní archiv Liberec, Archiv města Český Dub (1512-1945) (dále jen SOkA Liberec, AM Český Dub), Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

ubytování v nejbližších vesnicích v okolí Turnova. Později se přidalo ještě 500 italských uprchlíků z vyklizeného pásma u Gardského jezera.²⁸

Válka plynula dál a na turnovský okres začaly postupně doléhat hospodářské problémy. Chyběly kvalifikované pracovní síly na práci v továrnách i úřadech. Osvobození od vojenské služby byli skutečně jen nepostradatelní, protože i starostové jednotlivých obcí byli bez ohledu na své postavení též povolávání do zbraně.²⁹ Dalším všudypřítomným a viditelným nedostatkem se stalo zásobování obyvatelstva potravinami. Veškeré skladové zásoby obilí se v okrese vyčerpaly a na celém území Rakousko-Uherska na počátku roku 1916 to nevypadalo o mnoho lépe. Pro občany byl proto zaveden lístkový systém na mouku nebo na chleba a stanovily se nejvyšší ceny pro jednotlivé druhy potravin. Toto opatření bylo zaměřeno zejména proti černému trhu, který se v té době ohromně rozrostl.

Suroviny pro válečnou výrobu se staly pro Rakousko-Uhersko nezbytné. Při nedostatku železa si vojenští zásobovači rozhodli vypomoci kostelními zvony. První zvony se začaly z okresu odvážet již na podzim roku 1916. Poslední zvonění všemi zvony v Turnově proběhlo dne 8. listopadu.³⁰ Po tomto datu byly dvě třetiny zvonů z města roztaveny a využity vojenským průmyslem. Největším odvezeným zvonem se stal zvon Mikuláš z kostela sv. Mikuláše s váhou přes 2000 kg.³¹ Všechny vybrané zvony dokázal před zabavením detailně prostudovat profesor turnovské státní reálky Václav Hodík. Díky němu se do dnešních dnů zachovaly precizní popisy v muzeu Českého ráje v Turnově. Z Českého Dubu padly válce za oběť jedny z nejstarších zvonů z celého okolí. Velký zvon o váze 840 kg a dva menší z kostela sv. Ducha pocházely z roku 1694.³²

Prodlužující se válka a všeobecný nedostatek všeho potřebného vyústil v postupné projevy odporu proti válce.³³ Za nejkritičtější období na Českodubsku a Turnovsku můžeme považovat polovinu roku 1917. Dne 26. června 1917 se

²⁸ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 273.

²⁹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 18.

³⁰ Tamtéž, s. 23.

³¹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 279.

³² ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 65.

³³ Tamtéž, s. 64.

shromáždili turnovští občané na náměstí k pokojné demonstraci.³⁴ Požadovali lepší podmínky pro sebe a své blízké a brzké ukončení války. Dav neuklidnil ani svým slibem představitel radnice, že se situací vážně zabývají a bude v brzké době vyřešena ku prospěchu veškerého obyvatelstva. Jeho vystoupení vyvolalo na náměstí vlnu protestů a pro potlačení muselo být použito četnictvo.³⁵ V Českém Dubu se protestovalo před radnicí města dne 4. srpna 1917. Akce se zúčastnily hlavně dělnické ženy, které vyjadřovaly svůj nesouhlas proti válce a nerovným národnostním podmínkám. Tento aspekt se projevoval v menším národnostním konfliktu, kdy dobročinné akce pod patronací továrny F. Schmitta byly určené jen pro německé děti.³⁶

Koncem srpna 1917 se snažily všechny politické strany zaujmout jednotný názor na situaci v celém mocnářství. Jednotné stanovisko formulovaly na společných schůzkách představitelů všech stran. První schůzka se konala v Luhačovicích a svou druhou schůzi užší vedení stran naplánovalo do turnovské Sokolovny. Společného jednání v Turnově se zúčastnili politické špičky a vedení odbojové skupiny MAFFIE: Karel Kramář, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, Václav Klofáč a další. Závěry z této schůze přednesl v národně obrozeneckém duchu spisovatel Alois Jirásek, který jasně řekl, že věří ve vítězství v probíhající válce a v úplné osvobození.

Poslední rok války se odrážel v naprosto zdecimovaném hospodářství a v nedostatku veškerého spotřebního zboží a potravin. Prostředky denní potřeby byly neustále přidělovány na „lístečkový“ systém. I přes mohutnou ofenzívu na západní frontě, kdy mocnosti „spolku“ mohly využít vojenské jednotky z východní fronty po podepsání Brestlitevského míru, se válka neposunula téměř z místa.³⁷ Krátkodobé úspěchy Rakousko-Uherska byly vykoupeny totálním rozvratem ekonomiky a společenského života. Požadavky na odvody pro armádu se neustále zvyšovaly. Dne 25. září 1918 si pozval okresní hejtman Josef Marek v Turnově do své kanceláře výkupní komisaře a odhadní znalce. Měli za úkol zabavit brambory z celého okresu a odevzdat je státu, aby s nimi mohl naložit podle svého uvážení. Proti tomuto příkazu se mezi přítomnými zvedla vlna odporu, protože

³⁴ KULICH, Václav J., *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 278.

³⁵ Tamtéž, s. 278.

³⁶ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 64.

³⁷ Westwell Ian, *První světová válka*, s. 156 - 174.

samotný okres byl již na pokraji bídy. Proti účasti na zabavování brambor otevřeně vystoupil rolník z Ohrazenic Karel Anděl, který řekl: „*Nikam nepůjdem, kdopak ví, jak to dopadne.*“³⁸ Přítomní s jeho názorem souhlasili a hejtman ustoupil od svého plánu.

V říjnu 1918 se daly věci do pohybu a válka se ocitla na svém konci. V českých zemích se organizovaly v každém městě či vesnici tábory lidu, které se snažily zabránit převozům a zabavování dalších potravin. V Turnově se také jeden takový sešel. Mluvili zde zástupci všech českých významných politických stran a požadovali lepší podmínky pro občany turnovského okresu. Nabádali zemědělce, aby pomohli sousedům i za cenu prodeje svých zásob na černém trhu. V polovině října se sešly k tajné poradě politické a vojenské elity z turnovského okresu, které zde řešily zejména nutné přípravy ke státnímu převratu.³⁹

Světová válka se v politickém okrese Turnov projevila v plné síle se všemi svými stinnými stránkami. Povolání vojáci chyběli ve výrobních oblastech ekonomiky. Přeměna všech odvětví na jednostranně vojensky zaměřený průmysl měla negativní dopad na každého obyvatele. Občané na Turnovsku zaznamenali hospodářskou stagnaci a zastavení předchozího slibného vývoje. V konečném zúčtování první světová válka nepřinesla regionu nic dobrého, proto se řada místních v posledním měsíci zapojila do stále hlasitějších odporů proti monarchii. Občané požadovali a těšili se na mnohem lepší zítřky v novém státním zřízení vedeným osobnostmi typu Masaryka, Štěfánika, Beneše a Kramáře.

³⁸ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 38.

³⁹ Tamtéž, s. 40.

2 NEKLIDNÉ OBDOBÍ V ČASE VYHLÁŠENÍ SAMOSTATNÉ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY (1918)

2.1 Přebrot 28. října a recepční zákon

Představitelé československých politických stran se domluvili a vytvořili v polovině roku Národní výbor československý. Čekali na vhodnou chvíli, aby mohli převzít moc. Tento se okamžik se jim naskytl s vydáním tzv. Andrassyho nóty, ve které Rakousko-Uhersko přijalo mírové podmínky prezidenta USA Woodrowa Wilsona. Tato informace se šířila velmi rychle, protože se jeden z bodů týkal i práva na sebeurčení. V konečném důsledku by to mohlo znamenat vyhlášení „svého“ samostatného státu. V Praze se mezitím sešli přítomní členové Národního výboru Antonín Švehla, Vavro Šrobár, Jiří Stříbrný, Alois Rašín a František Soukup a společně vydali první zákon československého státu.⁴⁰

Hlavním poselstvím pro lid se stal fakt, že „samostatný stát vstoupil v život“.⁴¹ Podle recepčního zákona⁴² zůstávala v platnost dosavadní právní praxe i státní instituce. Veškeré úřady měly podléhat oficiálnímu revolučnímu orgánu, tj. Národnímu výboru v Praze. Po událostech v republice tím byla zajištěna kontinuita celé státní správy z Rakousko-Uherska. Nebylo v této době možné, aby se veškeré úřadování ze dne na den zastavilo. Na úrovni okresních hejtmánství došlo ke změně názvu na okresní správu politickou národního výboru. Po personální stránce však tyto instituce působily většinou ve stejném složení.⁴³

2.2 Přebrot 28. října na Turnovsku a první dny v novém státě

Informace o převratu se šířila z Prahy do všech koutů českých zemí velmi rychle. Turnovský okres nebyl žádnou výjimkou. Města i vesnice se již dne 28. října zahalily do víru oslav na podporu nového státu. První prapor vyvěsil na svém domě v Turnově Josef František Linka a netrvalo dlouho a celý Turnov byl ověšen barvami

⁴⁰ Státní okresní archiv Semily, Okresní národní výbor 1918 Turnov (1918-1923) (SOKA Semily, ONV Turnov), inv. č. 1, kart. č. 1. Zápisy ze schůzí z roku 1918.

⁴¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 330.

⁴² Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, označován též jako recepční zákon.

⁴³ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 105-106.

charakterizujícími nový stát.⁴⁴ Na náměstí, kde se právě konal tábor lidu, přednesl projev starosta Josef Radecký a další významné osobnosti města. Snažili se občany města povzbudit a nastínit jim světlou budoucnost ve společném státě.

Dne 29. října v jednu hodinu po poledni se sešli zástupci pěti politických stran v okrese k ustavující schůzi Okresního národního výboru v Turnově.⁴⁵ Při této příležitosti se všichni přítomní členové dohodli na rozdělení všech důležitých postů a referátů dle působnosti jednotlivých členů. Vedení Okresního národního výboru v Turnově vypadalo následovně: Josef Žďárský (předseda), Josef Průša (I. místopředseda), Josef Veselý (II. místopředseda), Václav Kulich (I. jednatel), Vilém Prokeš (II. jednatel) a Václav Feštr (pokladník). Politické záležitosti byly přiděleny Průšovi a Prokešovi; vojenskou a četnickou agendu a bezpečnost měl na starosti Kulich; o zásobování se starali Karel Anděl a Matěj Kořátko; o poštovní záležitosti Ladislav Čapek; berní záležitosti Václav Feštr, železnice Karel Čabelka; vyživovací záležitosti Karel Klaban; chudinství a sociální záležitosti Antonín Neumann; organizační záležitosti Josef Stejskal a soudnictví spravoval Josef Musil.⁴⁶

Po skončení ustavující schůze se předseda Žďárský rozhodl odejít s místopředsedy Průšou, Veselým a bezpečnostním referentem Kulichem na Okresní správu politickou v Turnově. Předseda zde přečetl proklamaci a zákon o vzniku československého státu. Dále si přítomní vyžádali, aby všichni úředníci v čele s hejtmanem Markem složili slib věrnosti novému státu.⁴⁷ Poté se místopředseda okresního národního výboru Průša s bezpečnostním referentem Kulichem dostavili do turnovských kasáren. Z bezpečnostních důvodů bylo tehdejšímu veliteli J. Wolfovi odňato velení. Velením pluku dočasně pověřili podplukovníka Chvalkovského a nařídili pohotovost pluku.⁴⁸ Téhož dne skupina vojáků a sokolů obsadila vlakové nádraží, které svým významem patřilo k jednomu z nejvíce strategických míst ve městě. Večer se rozhodli místní uspořádat tábor lidu, kde je

⁴⁴ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 47.

⁴⁵ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 1, kart. č. 1. Zápisy ze schůzí z roku 1918.

⁴⁶ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 4, kart. č. 1. Složení okresního národního výboru.

⁴⁷ Státní okresní archiv Semily, Okresní úřad Turnov (1850-1945) (dále jen SOkA Semily, OÚ Turnov), inv. č. 608, kart. č. 37. Presidiální spisy 2.

⁴⁸ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 15, kart. č. 1. Zabezpečení převzetí branné moci 1918-1919.

předseda okresního národního výboru informoval o nastalé situaci. Všichni se za nekončícího nadšení radovali při poslechu hudby.⁴⁹

Samozřejmě, že ne všichni souhlasili se vznikem samostatné republiky. O několik kilometrů dále od oslavujícího Turnovska se na Liberecku říšští poslanci nehodlali smířit s tím, že budou součástí nového státního útvaru. Ve Vídni dne 29. října prohlásili ustanovení o samostatnosti provincie Deutschböhmen jako součástí Deutschösterreich. Provincie byla řízena zemskou vládou v čele nejprve s Raphaelem Pacherem a následně od 5. listopadu 1918 se známým nacionalistou Lodgmanem von Auen. Tato vláda odštěpenecké provincie se od samého počátku potýkala s velkými problémy zejména při zásobování obyvatel potravinami.

Následujícího dne se rozhodl bezpečnostní referent Kulich k nečekanému zákroku na zámcích ležících v turnovském okrese. Chtěl tak předejít náhlému vývozu cenností či jakékoliv nevhodné manipulaci s inventářem. Příslušníci turnovského pluku měli příkaz ubytovat se v těchto objektech a neprodleně provést úkony vedoucí k zabezpečení veškerého majetku.⁵⁰ Na Sychrově byl v té době přítomen i samotný kníže Alain Rohan, který musel poslat Okresnímu národnímu výboru v Turnově své čestné prohlášení, že nemá v úmyslu ze zámku cokoliv odvézt. Vojáci přesto vytvořili podrobný inventář celého zámku a nejcennější kusy snesli do místností, od kterých si vyžádali klíče. Na Hrubé Skále, patřící baronům z Aehrentalu, a na Hrubém Rohozci, patřící hraběti Des Fours Walderode, se postupovalo stejným způsobem podle již výše zmíněného scénáře.⁵¹

Z dobrovolníků se rekrutovala národní garda, která měla pomoci s plněním bezpečnostních úkolů. Jednalo se zejména o lidi aktivní v Sokole, sbory dobrovolných hasičů a v neposlední řadě také studenty. Před svým působením v zájmu nového státu složili slib bezpečnostnímu referentu okresního národního výboru Kulichovi. Každý z nich měl svou úlohu, ve které se skutečně osvědčil. Studenti zajišťovali neustálý přenos informací, když se nepozorovaně na kole dokázali přemísťovat z místa na místo. Sokolové s vojáky obsazovali všechny strategické body v Turnově, jako byly nádraží, mosty, tunely a pošty. Na vesnicích

⁴⁹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 47.

⁵⁰ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 11, kart. č. 1. Šlechta.

⁵¹ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 11, kart. č. 1. Šlechta.

se o bezpečnost starali především dobrovolní hasiči. Na okresní národní výbor se s nabídkou svých služeb obrátil také c. k. spolek střelců z Turnova, jehož členové byli ochotni se podílet na konání stráží a dohlížení všeobecného pořádku. Vedení okresního národního výboru se rozhodlo tento spolek do žádné akce nezapojit. Okresní národní výbor odkazoval na skutečnost, že jim to neumožňují jejich spolkové stanovy.⁵²

Nově vyhlášený stát i nové vedení okresního národního výboru odpočítávalo teprve pár hodin od svého zvolení a už hrozil ozbrojený vpád z Liberce na Turnov. Turnovská pošta totiž zachytila dne 30. října v podvečer telegram z litoměřického vojenského velitelství, které se odmítalo podřídit Národnímu výboru v Praze, adresovaný podplukovníku Wolfovi, bývalému veliteli turnovské posádky.⁵³ V textu telegramu se dočteme, že byl vydán rozkaz setnině libereckých horských myslivců, aby vojensky obsadili Turnov a nastolili staré pořádky. Informace o možném přepadení se ve městě šířila velmi rychle a mezi lidmi nastal značný ruch. Pověřený velitel vojenské posádky Chvalkovský nedbal svých povinností a zřejmě i neunesl tíhu zodpovědnosti za všechny své podřízené, a proto předal zpět velení již odvolanému podplukovníku Wolfovi. O této změně ihned informovali bezpečnostního referenta Kulicha, který prozřetelně zbavil velení podplukovníka Chvalkovského a podplukovníka Wolfa internoval do domácího vězení pod důkladným dozorem sokolů. Některé nepřímé důkazy svědčily proti němu, že právě on mohl být iniciátorem vojenského zásahu proti vlastnímu městu.⁵⁴ Pod stálým dozorem zůstal doma až do 6. listopadu, kdy poslal čelním představitelům okresního národního výboru čestné prohlášení o své roli při vydání rozkazu na obsazení Turnova. Nepříjemnou situaci vyřešil Kulich přímo v kasárnách 94. pluku. Po společné domluvě s důstojníky mezi nimi vybral Dominika Stříbrného a jmenoval ho před celou posádkou jako nového velitele. Ač byl nemocen malárií, funkci přijal.⁵⁵ Současně již probíhalo jednání okresního národního výboru, jak nejlépe zvládnout současnou situaci a minimalizovat hrozbu ozbrojeného konfliktu. Po předchozí dohodě s vrchním velitelem československé branné moci

⁵² SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 24, kart. č. 1. Sokolské a dobrovolnické hlídky.

⁵³ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 57.

⁵⁴ Tamtéž, s. 57.

⁵⁵ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 15, kart. č. 1. Zabezpečení převzetí branné moci 1918-1919.

Josefem Scheinerem vydal okresní národní výbor rozkaz, aby se celý pluk vydal na noční pochodové cvičení do Svijan-Podolí.⁵⁶ Tímto opatřením chtěl okresní národní výbor všemožně zamezit střetu mezi libereckou a turnovskou posádkou. K tomuto názoru souhlasně přispěl i Národní výbor v Praze, který celou situaci bedlivě sledoval.⁵⁷ Veškerou zodpovědnost za bezpečnost města a okolí převzal Okresní národní výbor v Turnově. Protože chyběl důvěryhodný zdroj informací o pohybech myslivců z Liberce, byli tímto úkolem pověřeni převážně studenti. Došlé zprávy od nich nevěstily nic dobrého: setnina plně vyzbrojených myslivců se opravdu vydala směrem k Turnovu. Do samotného města se ale nedostala, protože se pod tíhou aktuální situace ihned za hranicemi Liberce u Rychnova celá setnina rozutekla.⁵⁸ Po odpadnutí hrozby byl turnovský pluk převezen vlakem zpět do svých domovských kasáren.

Turnovská vojenská posádka k 1. listopadu 1918 dokončila obsazení všech strategických železničních stanic směrem k Liberci. Vojáky v Turnově nejvíce trápily potíže se zásobováním a jejich nedostatečné vybavení a vyzbrojení. Do vyřešení systému vlastního zásobování vojska se o veškeré potraviny pro celý turnovský pluk staral hoteliér Jaroslav Benda. Na počátku listopadu došlo k odevzdání zbraní střeleckého sboru v Turnově místnímu vojenskému pluku. Jejich počet se tak navýšil na rovných 80 werndlůvek, které byly ale v dané době považovány za již překonané, a proto byla situace ohledně výzbroje značně kritická. Až na žádost Okresního národního výboru v Turnově vypomohl dalšími 400 armádními puškami a deseti kulometry Okresní národní výbor v Jičíně.

2.3 Opožděné oslavy v Českém Dubu a nastolení nových poměrů

K občanům Českého Dubu se informace o převratu dostávaly velmi pozvolna. Vedoucí osoby z české strany ležely doma s chřipkou a noviny v pondělí 28. října vůbec do města nedošly. O den později se situace opakovala, protože české noviny byly omylem zaslány do České Lípy, což se občas stávalo kvůli podobnosti jména. Krátkou zprávu o pražském převratu obsahovaly pouze liberecké noviny „Reichenberger Zeitung“, které kolovaly po Českém Dubu. Mnozí občané

⁵⁶ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 57.

⁵⁷ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 16, kart. č. 1. Obsazení Deutschböhmen 1918-1919.

⁵⁸ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 57.

i představitelé Československa význam událostí zcela nechápali kvůli nedostatku věrohodných informací, protože nebyly k dispozici ani telegrafické zprávy na poštovním úřadě. České noviny dorazily konečně až 30. října s podrobnostmi o dění ve státě.⁵⁹

České vedení se soustředilo v československém Sokole. Aktuální informace o dění v politickém okrese Turnov podal do Českého Dubu bezpečnostní referent Kulich. Všechny změny ve městě způsobené převratem musely být dopředu připravené, proto se čeští představitelé rozhodli, že první velkou oslavu naplánují až o několik dní později.⁶⁰ Do té doby se o pořádek ve městě postarali členové Sokola. Po domluvě Okresního národního výboru v Turnově s městským zastupitelstvem v Českém Dubu byla vydána poslední městská vyhláška „starého“ vedení města, která informovala všechny občany o organizaci tábora lidu dne 3. listopadu na československém náměstí při příležitosti oslav vzniku nezávislého československého státu.⁶¹

Dne 3. listopadu již od brzkých ranních hodin proudily do Českého Dubu davy lidí z celého širokého okolí. Všechny budovy občané vystrojili bílo-červenými prapory na uvítání přicházejících hostů. Krátce po 8. hodině ranní překročilo městské hranice vojsko z turnovské posádky spolu se členy Okresního národního výboru v Turnově.⁶² Vojáci obsadili poštovní úřad. V průběhu oslav se na československé náměstí dostavilo z okolí 8 sokolských jednot, 24 hasičských sborů, několik set dívek v selských krojích a čtyři kapely. Odhadem se na tuto akci přišlo podívat přes deset tisíc lidí ze širokého okolí.⁶³ Plamennou řečí zahájil oslavy z balkonu československé radnice Vladislav Kurka. Pozdravil všechny přítomné a představil zahraniční dohodové vojáky, a to italského důstojníka Franca Canizza z Palerma s vojínky internovanými v Českém Dubu, francouzského poddůstojníka Georgea Conteta a jednoho vojína, kteří po půlnoci na 3. listopadu utekli ze zajateckého tábora

⁵⁹ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁶⁰ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁶¹ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 8, kart. č. 1. Okresní a místní národní výbory.

⁶² SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁶³ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 8, kart. č. 1. Okresní a místní národní výbory.

v Liberci.⁶⁴ Mezi projevy byl z balkonu shozen do davu lidí obraz Františka Josefa I. a následně mládeží roztrhán na kousky.⁶⁵

Projevy okresních představitelů z Turnova apelovaly na zemědělce a obchodníky ohledně zásobování občanů. Josef Stejskal ve své řeči přednesl i usnesení Okresního národního výboru v Turnově, jež rozpouští obecní zastupitelstvo, protože neodpovídá skutečnému stavu národnostního rozložení ve městě.⁶⁶ Poté přečetl a dal odhlasovat všemi přítomnými připravenou kandidátní listinu pro obecní správní komisi, pro okresní hospodářskou radu a pro delegáty okresního národního výboru turnovského. V Českém Dubu si československý národ dokázal svůj vyspělý demokratický charakter, když bylo do správní komise navrženo deset českých a pět německých zástupců.⁶⁷ Rozdělení mandátů přesně odpovídalo národnostnímu rozložení obyvatelstva v poměru 2:1.⁶⁸ Po skončení projevů na náměstí se průvod vydal městem. V čele pochodovali vojáci a za nimi šlo obyvatelstvo za neustálého veselí. Téhož dne došlo ke stržení veškerých německých nápisů a znaků připomínajících staré mocnářství.⁶⁹

Při zpáteční cestě do Turnova se delegace okresního národního výboru zastavila i v Hodkovicích nad Mohelkou, kde v Národním domě právě probíhala porada a přednáška českých vlastenců. Oba členové okresního národního výboru se chopili slova a snažili se motivovat českou menšinu k další práci. Místním občanům proslov od okresních funkcionářů opravdu pomohl a povzbudil je. Rozhodli se, že na svých domech vyvěsí červeno-bílé prapory. Zbytek vojáků, vracející se zpět do kasáren, obsadil hodkovické železniční nádraží, které svým významem a hlavně polohou patřilo k jednomu z nejdůležitějších opěrných bodů budoucí „ještědské fronty“.⁷⁰

V Českém Dubu vznikl z popudu místních funkcionářů také okresní národní výbor. Po dohodě s turnovským okresním národním výborem neměl však

⁶⁴ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 8, kart. č. 1. Okresní a místní národní výbory.

⁶⁵ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁶⁶ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁶⁷ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 8, kart. č. 1. Okresní a místní národní výbory.

⁶⁸ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 64.

⁶⁹ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁷⁰ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 15, kart. č. 1. Zabezpečení převzetí branné moci 1918-1919.

samostatnou působnost, ale vykonával příkazy především z Turnova. Jeho členy se stali Ludvík Roubíček (předseda), Václav Brož (místopředseda), Jan Mlejnek (jednatel), Josef Hobelant, Bohumil Chmela, Jan Sláma, Václav Smolka, František Lhota a Karel Kotek.⁷¹ Zvláštností v českém prostředí jistě bylo, že v Českém Dubu nevznikl samostatný okresní národní výbor. O zřízení samostatného okresu a okresního úřadu se představitelé regionu snažili hezkou řádku let již za Rakousko-Uherska. Pokud by se jim povedlo zřídit okresní národní výbor, mohla jim do budoucna přinést tato aktivita úspěch. Na druhou stranu Český Dub neležel na páteřních železničních komunikacích a navíc se v jeho blízkosti začala pomalu rozpínat německá provincie Deutschböhmen, která nechtěla být součástí republiky. Proto lze považovat tento moment a vzájemnou dohodu o spolupráci za přínosné pro obě strany a největší města v politickém okrese Turnov.

2.4 Právomoc okresních národních výborů a zákaz dodávání některých potravin do provincie Deutschböhmen

Národní výbor v Praze se v prosinci 1918 rozhodl omezit kompetenci okresním národním výborům. Doba, kdy byla potřeba rychle zajistit kontinuitu a přechod státních úřadů do područí československých orgánů, pominula. Většinu agendy okresních národních výborů dostali na starost úředníci okresní správy politické.⁷² Státní úřady se nyní staly orgány československé státní moci a skrze ně byla vykonávána veškerá moc ve státě. Toto opatření se samozřejmě nelíbilo představitelům Okresního národního výboru v Turnově a do Prahy poslali odmítavý dopis. Hlavními argumenty pro zachování pravomocí a dosavadní kontroly nad státními úřady byla demokratičnost dosazení lidí do vedení okresního národního výboru a nedůvěryhodnost úředníků. Podle nařízení se měly okresní národní výbory spíše více zaměřit na to, aby posloužily jako prostředník mezi obyvatelstvem a státními úřady.⁷³ Proti tomuto oběžníku protestovala nejhlasitěji socialistická rada v Turnově, ale ani tento protest na věci nic nezměnil.⁷⁴

⁷¹ SOkA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 608, kart. č. 37. Presidiální spisy 2.

⁷² SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 9, kart. č. 1. Ústřední orgány.

⁷³ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 9, kart. č. 1. Ústřední orgány.

⁷⁴ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

Autorita Národního výboru v Turnově musela však zůstat zachována, což si odsouhlasilo jeho vedení. Na svém pravidelném zasedání projednalo i několik návrhů na změny v personálních otázkách okresní správy politické. Nejvýznamnější změnou v usnesení, kterou Okresní národní výbor v Turnově navrhoval, představovalo přeložení okresního hejtmána Marka do jiného obvodu a prozatímním správcem se měl stát tajemník Okresní správy politické v Turnově Schmerhovský. Propuštění či přeložení na jiné místo ve státní správě se týkalo ještě nejméně dalších deseti méně významně postavených úředníků. Všechny změny musel projednat a posvětit Národní výbor v Praze.⁷⁵

Velký problém v celé zemi představovalo nedostatečné a pomalé zásobování obyvatel. Nejkritičtější situace nastala v těch českých oblastech, které sousedily s německými oblastmi, přičemž se tento problém nevyhnul ani turnovskému okresu. Přímo z něho nebo přes něj vedly zásobovací trasy mířící do německé provincie Deutschböhmen. Tato oblast významně obchodovala a stahovala potraviny ze svého širokého okolí. Provincii byly za rakouské nadvlády udělovány značné státní subvence na nákup potravin z českých okresů a v důsledku toho trpěly sousední okresy nedostatkem a drahotou. Okresní národní výbor v Turnově a okresní hospodářská rada žádala pražský Národní výbor o urychlené schválení zákazu vyvážení veškerých potravin do této provincie. Českým menšinám v německých okresech se potraviny dostávaly přes takové instituce, jako byla např. Národní hospodářská rada, která představovala věrohodnou a loajální instituci Československé republiky.⁷⁶ Posílení vojenských jednotek či potravinové policie na hranicích mělo zabezpečit lepší kontrolu a dodržení tohoto ustanovení. Příslušníci se měli také zaměřit na potírání ilegálního obchodu do Deutschböhmen.⁷⁷

Informace z německé provincie nebyly příliš příznivé, protože se tamější politici snažili všemožně odblokovat převoz potravin. Dokonce se někteří rozhodli odjet do Prahy a upozornit na tuto nepříznivou situaci Národní výbor v Praze, který již celkovou blokádu potravin ve větším množství odsouhlasil. Němečtí vyjednávači byli podle svých slov rozrušeni, že jim české „loajální“ úřady blokují na železnici v Moravské Ostravě, Přerově a Nymburku asi 120 vagonů brambor

⁷⁵ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 1, kart. č. 1. Zápisy ze schůzí z roku 1918.

⁷⁶ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 1, kart. č. 1. Zápisy ze schůzí z roku 1918.

⁷⁷ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 9, kart. č. 1. Ústřední orgány.

zakoupených v Polsku. V Turnově zabavili vojáci další dva vagony naložené dobyt看 směřujícími do Jablonce, protože nedostali potřebné dokumenty k převozu. Nejednalo se vždy jen o potraviny, ale mezi zabavenými věcmi se často objevoval i tabák. Němečtí obyvatelé se snažili zákaz obejít zasláním nadměrných zásilek z vnitrozemí, proto byly nařizeny i kontroly poštovních vozů a jednotlivých balíků.⁷⁸

2.5 Formování armády na Turnovsku a obsazení hranic s provincií Deutschböhmen

Vojsko bylo po převratu v rozvráceném stavu, jelikož mnoho vojáků dezertovalo a svévolně opouštělo své posádky. Turnovský pluk se skládal z vojáků postižených malárií, jak už bylo řečeno v předchozí kapitole, a v jeho celkovém složení převažovali vojáci německého původu. I proto chyběl v prvních dnech dostatek kvalitních a loajálních důstojníků. Při znovubudování pluku se řešilo, jestli se postaví na starých základech či vznikne nově organizovaný pluk. V plánech na vybudování nového tělesa se nejvíce angažovali mladší důstojníci. Ti přišli s návrhem vybudovat místo smíšeného 94. pluku ryze český Pojizerský pluk. Vrchní velitelství tuto myšlenku podporovalo a vyhovovalo to i aktuálním potřebám pro nasazení vojáků na hranicích mezi českým a převážně německým územím. V samotném Turnově by místo kasáren vznikl jen velký sklad výstroje a výzbroje tohoto pluku.⁷⁹

Pro zajištění klidu mezi obyvatelstvem v pohraničním pásmu mezi Turnovskem a provincií Deutschböhmen, ale také proti nepředvídatelnosti vojenského velitelství v Litoměřicích, kdyby chtělo nějakým způsobem opět zakročit proti českým regionům, byly vyžádány posily z okolních vojenských posádek v České Lípě, Jičíně a Mladé Boleslavi. Posádky mladoboleslavská a jičínská proto ihned dne 5. listopadu odeslaly do Turnova dohromady 240 mužů, taktéž českolipská posádka poskytla 350 mužů.⁸⁰ Ze samotného Liberce přicházely velmi neuspokojivé informace o drancování státního majetku a jeho přesunu za hranice Československa.

⁷⁸ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 28, kart. č. 1. Okresní národní výbor.

⁷⁹ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 15, kart. č. 1. Zabezpečení převzetí branné moci 1918-1919.

⁸⁰ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 58.

O den později se v noci 6. listopadu na rozkaz Okresního národního výboru v Turnově vydali vojáci z okolních nejbližších posádek do železniční stanice Pilínkov (Heinersdorf), kde se připravovali k nečekanému obsazení Liberce. S vojáky jeli současně zástupci Národního výboru v Turnově Vilém Prokeš a setník z Mladé Boleslavi Ing. Svárovský. Měli za úkol navázat dialog s libereckými představiteli z magistrátu a nabídnout jim pomoc při udržování pořádku ve městě, zvláště pak pomoc týkající se ochrany české menšiny. Na železniční trati v Dlouhých Mostech bylo vojsko zadrženo. Liberecká městská rada požadovala dočasné příměří a vyslání vyjednavců. Dokonce k tomu z libereckého nádraží vypravili zvláštní vlak do Dlouhých Mostů. V doprovodu dvou sokolů odjel zástupce Národního výboru před půlnocí do Liberce, kde ho na nádraží uvítali zástupci města.⁸¹

Městskou radu se nepodařilo přesvědčit, aby umožnila vstup československého vojska, které by hlídalo zejména státní majetek a bezpečnost české menšiny. S nepořízenou se tedy delegace vrátila zpět do Dlouhých Mostů. Příslušníci vojska byli okamžitě rozhodnuti obsadit Liberec, i kdyby tam měli dojít pěšky. Z vrchního velení se však proti tomuto postupu vzdal odpor z několika vážných důvodů. Vrchní velitel branné moci Josef Scheiner se obával zbytečného krveprolití. Proti zásahu hovořilo také to, že se vojenský oddíl z České Lípy při svém přesunu o několik hodin opozdil, tudíž se nemohlo počítat s okamžitým nasazením dalších 350 vojáků. Bez těchto mužů bylo velmi nebezpečné se pouštět do obsazování Liberce a potyček s celkem dobře vyzbrojeným Volkswehrem.⁸²

S povolením nejvyšších vojenských míst byli nakonec tito velmi dobře vyzbrojení a organizovaní vojáci využiti ke zřízení prozatímní ochrany hranic na jazykové hranici v Podještědí. Stálý kordon ochranných stráží se rozmístil na přístupových cestách z Deutschböhmen do těchto obcí: Vápno, Světlá pod Ještědem, Rašovka, Hodkovice, Pelkovice, Bezděčín, Frýdštejn až k Malé Skále. Zároveň byly na vlakových nádražích v Turnově, Sychrově, Hodkovicích a Malé Skále výrazněji posíleny vojenské hlídky. Všechna tato opatření sledovala i své dílčí cíle, které se soustřeďovaly zejména na kontrolu převozu potravin, na omezování

⁸¹ Tamtéž, s. 59.

⁸² Tamtéž, s. 59.

lichvy a případy pašování. Z bojových úkolů měly tyto jednotky zadržovat postup hlídek německého Volkswehru a provádět špionáž na nekontrolovaném území.⁸³

Vojsko se muselo neustále doplňovat a vojáci rotovat na svých pozicích. Okresní správa politická v Turnově nařídila svým výnosem všem obecním úřadům, aby vyzvali mužstvo, které při převratu opustilo svou službu, aby se vrátilo ke svým útvarům. Změn ve formování armády neubývalo. Vojenské velitelství rozhodlo o tom, že vojáci starší 37 let budou posláni na dovolenou. Místo nich byly povolány mladší ročníky do 36 let, ty musely vykonat vojenskou službu pro československý stát bez rozdílu národnosti.

Československé jednotky neprodyšně obklopily Ještědský hřeben. Na každém kontrolním stanovišti se pohybovalo několik plně vyzbrojených vojáků s moderními zbraněmi a kulometry.⁸⁴ Každé postavení bylo vybíráno velmi pečlivě, aby se z něho dali vojáci v krátkém čase stáhnout nebo sem popř. povolat vojenské posily, které zůstávaly jako zálohy v Českém Dubu či Turnově. Rozmístění vojáků ztěžovalo práci Volkswehru majícímu stanoviště přímo na silnici v nejvyšším bodě na Ještědu. Odtud se němečtí dobrovolníci snažili podnikat výpady do okolí, verbovat vojáky a rozvracet morálku československého mužstva.⁸⁵

V Deutschböhmen se vojenský dobrovolnický sbor neustále rozrůstal. Výzbroj pocházela z vojenských muničních skladů rakousko-uherské armády, které byly již dříve obsazeny a rabovány. Došlo i k několika potyčkám mezi Volkswehrem a československými jednotkami na hraniční čáře. Dne 12. listopadu v Horních Pasekách odzbrojila a zajala německá dobrovolnická četa čítající 24 mužů dvoučlennou československou vojenskou hlídku. Následně byla hlídka fotografována v potupných pozicích se zdviženýma rukama.⁸⁶ O den později u Rašovky zaútočili na celý vojenský oddíl členové Volkswehru s automobilem vybaveným kulometem. Vojákům se při odrážení útoku podařilo prostřelit pneumatiky a poškodit vůz. Němečtí dobrovolníci byli poté zajati a i s automobilem dopraveni nejprve do Českého Dubu a později do Turnova. Po těchto incidentech se německé vedení

⁸³ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 16, kart. č. 1. Obsazení Deutschböhmen 1918-1919.

⁸⁴ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 19, kart. č. 1. Československo.

⁸⁵ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 17, kart. č. 1. Liberecko.

⁸⁶ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 62.

obávalo, že bude v dohledné době proveden útok a obsazení celé provincie.⁸⁷ Představitelé Deutschböhmen se rozhodli vyslat do Turnova dne 14. listopadu náměstka zemského hejtmána Ferdinanda Fiksela, aby vyjednal příměří mezi oběma stranami.⁸⁸ Dohoda se rodila těžko a téměř celou noc. Dojednané body se týkaly zejména propuštění zajatců a vojensky obsazených hranic. Podle této úmluvy se neměly hranice zbytečně překračovat z obou stran, aby nedocházelo ke konfliktům.⁸⁹

Převaděči a pašeráci se neustále pokoušeli do provincie dodávat tolik potřebné zboží. Vidina celkem snadného zisku byla opravdu lákavá. I proto přibývalo takových, kteří neváhali riskovat svobodu ani svůj život při nelegálním překračování hranic. Díky zvýšeným kontrolám a přítomnosti vojáků na hranicích turnovského okresu se podařilo zabavit v Hodkovicích zcela neobvyklý obnos 22 milionů korun směřující do provincie. U těchto peněz se nenacházely žádné doklady a nebylo jasné, pro koho byly určené. Je pravděpodobné, že z tohoto finančního obnosu měl být financován provoz i ústřední orgány provincie Deutschböhmen. Pokud by tyto peníze nebyly zadrženy, boje o provincii by se jistě protáhly o další měsíce. Národní výbor v Praze nařídil, aby se celá částka dopravila za doprovodu několika vojáků do „Rakousko-Uherské“ banky v Praze.⁹⁰

V důsledku neustálého odporu a mediálního štvání proti „mladé“ republice v libereckých novinách měl Volkswehr podle vedení provincie Deutschböhmen se zbraní v ruce bránit její celistvost a samostnanost. Tyto podněty nemohly zůstat bez odezvy Okresní správy politické v Turnově, která se rozhodla vydat pokyn ke zřízení svobodného praporu pojizerského kraje. Do něho měli vstupovat vojáci zejména ze soudních okresů Turnov, Český Dub a Mnichovo Hradiště. Pro jednotné označení dosavadního hraničního kordonu se Okresní národní výbor v Turnově usnesl na názvu „Ještědská fronta“, kterou bylo skutečně zapotřebí dokonale vyzbrojit.⁹¹ Ruku v ruce se vznikem praporu se přikročilo i k částečné demobilizaci

⁸⁷ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 16, kart. č. 1. Obsazení Deutschböhmen 1918-1919.

⁸⁸ Vlívem konsolidace československých sil se situace obrátila a zatímco doteď vyjednávali českoslovenští představitelé, nyní přijeli vyjednávat Němci.

⁸⁹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 62.

⁹⁰ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁹¹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 62.

československého vojska. Povinná branná povinnost se zúžila pouze pro ročníky 1882-1898.⁹² I přes částečný odchod vojáků z aktivní služby jich z politického okresu Turnov zůstávalo 339 činných.

2.6 Změny ve vedení a kompetencí Okresního národního výboru v Turnově v průběhu příprav na obsazení provincie Deutschböhmen

Předseda Okresního národního výboru v Turnově Josef Žďárský oznámil předsednictvu v polovině listopadu 1918, že hodlá v příštích dnech rezignovat na svou funkci. Hlavním důvodem byl nadále nesouhlas s postupem Národního výboru v Praze, kdy byly okresním národním výborům odebírány pravomoci. Přes několikadenní přesvědčování se funkce opravdu vzdal a na jeho místo nastoupil současný místopředseda Josef Průša.⁹³

Na přelomu listopadu a prosince byla Okresním národním výborem v Turnově a příslušnými státními orgány vyhlášena až do odvolání úplná uzávěra i sebemenších dodávek potravin z turnovského okresu do provincie Deutschböhmen. V každé obci byla na pokyn okresního národního výboru zřízena potravinová stráž, která měla za úkol veškerý pohyb potravin monitorovat.⁹⁴

Tímto krokem o zpřísnění dovozu potravin bylo jasné, že se ve velmi brzké době bude československé vojsko snažit zpacifikovat vzbouřenou oblast. Do čela Ještědského frontu byl jmenován na návrh Okresního národního výboru v Turnově setník Karel Fischer, který přišel od polního dělostřeleckého pluku č. 129 z Hradce Králové.⁹⁵ Ihned po svém jmenování provedl revizi celého pluku. Zjistil, že se mužstvo potýká s nedostatkem veškerého materiálu. Neprodleně se obrátil na staniční velitelství do Hradce Králové a na vrchní velitelství do Prahy s vypracovaným seznamem a žádostí o dodání nejnnutnějších potřeb pro základní službu vojska.⁹⁶ Celkové zásobování vojska se muselo změnit od samých základů.

⁹² SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁹³ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 5, kart. č. 1. Předsednictvo okresního národního výboru.

⁹⁴ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

⁹⁵ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 63.

⁹⁶ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 15, kart. č. 1. Zabezpečení převzetí branné moci 1918-1919.

Velitel Fischer si vyžádal do svých jednotek i zásobovací důstojníky, kteří k němu byli převeleni z různých posádek. Ti poté navázali přímé telefonické spojení s vojenskými sklady, aby se zásobování zrychlilo a dostávalo se včas k vojákům.

Představitelé Okresního národního výboru v Turnově zachytili také několik štvavých letáků proti vůdčím osobnostem „mladé“ republiky, pod kterými byli podepsaní němečtí poslanci z Liberce. Obratem tuto informaci předali na policejní ředitelství do Prahy.⁹⁷ Dále českoslovenští spolupracovníci z Liberce poslali do Turnova zprávu, že se v nejbližší době chystá obsazení Hodkovic, jelikož byly vždy německé.⁹⁸

Na celostátní úrovni se tou dobou řešilo jak naložit s místními či okresními orgány nově vzniklými po převratu a vzniku republiky. Vrcholní představitelé státu tuto otázku řešili poměrně dlouhou dobu a názorová roztříštěnost se projevovala i mezi hlavními politickými proudy. Nakonec převážily argumenty pro postupné zrušení těchto orgánů a opření se o dosud fungující státní správu. K tomuto závěru přispělo samotné fungování některých okresních národních výborů. Snažily se zasahovat do kompetencí okresní správy politické a někde si je snažily, i přes odpor Národního výboru v Praze, doslova podřídit. Rozhodně to nebyl šťastný přístup k nakládání moci, kterou získaly od širokých vrstev obyvatelstva. Materiál utlumující činnost okresních národních výborů prošel vládou dne 7. prosince a zveřejněn v novinách byl dne 8. prosince 1918.⁹⁹ Vrcholní představitelé v Turnově se rozhodli prozatím činnost okresního národního výboru neukončovat.¹⁰⁰ Jedním z pádných argumentů pro pokračování byla příprava a koordinace činnosti při plánovaném obsazení provincie Deutschböhmen.

Změna přišla i ve vedení okresní správy politické. Dlouholetého hejtmana a radu Josefa Marka, který byl na návrh Okresního národního výboru v Turnově ponechán ve státní službě, přeložili do Prahy k zemské školní radě. Nahradil ho dne 9. prosince místodržitelský tajemník Maxmilián Schmerhovský. Byl to zkušený úředník s několikaletou praxí na nejvýznamnějších úřadech. Ihned po svém nástupu

⁹⁷ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 5, kart. č. 1. Předsednictvo okresního národního výboru.

⁹⁸ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 17, kart. č. 1. Liberecko.

⁹⁹ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 148.

¹⁰⁰ SOkA Semily, ONV Turnov, inv. č. 5, kart. č. 1. Předsednictvo okresního národního výboru.

se pustil do práce na okresní správě politické. Chybělo zde několik konceptních úředníků a další personál, proto zaslal žádost o obsazení těchto volných míst do Prahy. A to se skutečně vyplatilo, protože všechny návrhy na přidělení a obsazení míst mu byly bez problémů schváleny.¹⁰¹

Po stále neuspokojivých zprávách přicházejících z provincie se rozhodli vojenští velitelé Ještědského frontu naplánovat akci k postupnému obsazení Deutschböhmen. Poslední kapkou se stala informace o tom, že je rozprodáván a odvážen ve velké míře státní majetek do Saska. Na den 11. prosince byl naplánován postup pluku na nové pozice.¹⁰² Velitelé se chtěli přesvědčit, jestli bude proti československému vojsku zakročeno silou, jak o tom stále hlasitěji mluvili zemský hejtman Lodgman a poslanec Selinger. Akce začala o páté hodině ranní, kdy se dala do pohybu východní část pluku. Vojákům se podařilo během několika hodin obsadit všechny vytyčené cíle toho dne a opěrné body Tanvald, Smržovku, Jablonec nad Nisou, Proseč, Dlouhé Mosty, Ještěd a Suchou. Postup vojska byl natolik rychlý, že se místní Volkswehr nezmohl na žádný odpor. Samotný Liberec se podařilo odříznout od železničního spojení s okolím, protože českolipská posádka obsadila a držela železniční trať směrem do Žitavy. Vojáci odzbrojující Volkswehr zabavili přes 400 pušek a frontu se podařilo rozšířit na 65 kilometrů.¹⁰³

I přes tento úspěch se velící důstojníci rozhodli nepokračovat až do Liberce, kde podle posledních zpráv bylo v okolí nádraží rozmístěno okolo 1450 mužů Volkswehru. V zásobě měli pro případ nepřátelského přepadení přes 300 kulometů, které uložili přímo v Liberci nebo v blízkém okolí pro případný přesun.¹⁰⁴ V Turnově se uskutečnila schůzka vojenských velitelů Ještědského frontu, aby mohli zhodnotit současné úspěchy a domluvit se na dalším postupu. Velmi pozitivně kvitovali, že se podařilo zamezit dalšímu převozu jakéhokoliv materiálu do Saska. Vyhotovený plán na obsazení Liberce byl neprodleně odeslán na vrchní velitelství do Prahy, kde ho předložil ke schválení předseda Okresního národního výboru v Turnově Průša. Po návratu zpět do Turnova všem zainteresovaným osobám oznámil, že dokázal pro tuto akci vyjednat pancéřový vlak i houfnice. A aby toho nebylo málo, navrhl

¹⁰¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 608, kart. č. 37. Presidiální spisy 2.

¹⁰² KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 67.

¹⁰³ Tamtéž, s. 67.

¹⁰⁴ SOKA Semily, ONV Turnov, inv. č. 17, kart. č. 1. Liberecko.

bylo Ještědské frontě přiděleno dalších 500 mužů z českolipské posádky.¹⁰⁵ Takové vojenské síle připravené nedaleko Liberce by skutečně odolala jen velmi dobře ozbrojená a početná jednotka. V samotném městě ale spíše panoval nevídaný zmatek a rozruch z toho, že okolní města jsou již obsazena československým vojskem. Představitelé provincie Deutschböhmen se v tomto okamžiku rozhodli uprchnout do Saska, kde se snažili požádat o pomoc.¹⁰⁶

Zajímavá událost se stala na českodubském poštovním úřadu, kde úřednice Bedřiška Poncová a Ema Nosková zachytily a zaznamenaly velmi podivný telefonát z Liberce do Světlé pod Ještědem, kdy mezi sebou německy hovořily dvě ženy. Paní ze Světlé se ptala: „Sind schon die Soldaten in Reichenberg?“ Paní z Liberce odpovídá: „Nein die kommen nicht!“ Světlá: „O ja, die kommen ganz sicher.“ V pokračujícím rozhovoru si povídaly, že již došlo k obsazení Jablonce nad Nisou a také o tom, zda se ještě nachází vojsko ve Světlé s velitelem Preislerem. Před přerušением se neznámá paní z Liberce ptala, co dělá posádka v Českém Dubu. Na tuto otázku již nedostala žádnou odpověď, protože hovor překročil povolený limit tří minut.¹⁰⁷ Zprávu o podivném telefonátu dostala místní českodubská vojenská posádka, jmenovitě četař Vejražka, který podal zprávu do Turnova. Po tomto incidentu se zvýšila kontrola telefonického spojení z Liberce. Okolní poštovní úřady, přes které se všechny telefonní hovory uskutečňovaly, dostaly příkazáno, aby při jakémkoliv podezření telefonické spojení zablokovaly.¹⁰⁸

Dne 13. prosince 1918 se znovu sešlo předsednictvo Okresního národního výboru v Turnově. Všichni přítomní se rozhodli prohlásit jeho činnost za ukončenou a vyslyšet tak výzvu nové vlády, která rozhodla, že se bude opírat zejména o převzatou státní správu. Představitelé se však shodli, že budou pokračovat v započaté práci v obsazení provincie Deutschböhmen, a budou proto k dispozici, aby mohli řešit naléhavé a nepředvídatelné situace. Mnoho práce zůstalo stále nedoděláno, i když za některé agendy již převzala přímou zodpovědnost okresní správa politická. Do likvidační komise, která se stala nástupcem Okresního

¹⁰⁵ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 67.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 67.

¹⁰⁷ Němečtí představitelé se snažili získat jakýmkoliv způsobem informace o postupu československého vojska. Využívali k tomu i naprosto nevinně vzhlízející telefonáty z postupně obsazované provincie Deutschböhmen.

¹⁰⁸ SOKA Semily, ONV Turnov, inv. č. 19, kart. č. 1. Českodubsko.

národního výboru v Turnově, nominovaly jednotlivé strany své zástupce. Byli to tito zástupci: Vilém Prokeš (RSZLM); prof. Josef Veselý (ČStD); Josef Průša (ČSDSD); Karel Čabelka (ČSS) a Václav Kulich (ČSL).¹⁰⁹

Slíbený pancéřový vlak dorazil dne 14. prosince do Turnova, kde se uskutečnila ještě poslední schůzka všech zainteresovaných osob před obsazením Liberce. Byl vydán denní rozkaz, který současně obdrželi všichni vojenští velitelé. Vojenská akce byla zahájena v 11. hodin v noci dne 15. prosince 1918.¹¹⁰ Po několika ujetých kilometrech však vinou špatného uhlí nastaly problémy a lokomotiva zůstala nehybně stát ve stanici Doubí. K řízení lokomotivy se postavil sám velitel Fischer, který přikládal lopatou uhlí do kotle. Jejich dílčí cíl byla stanice Dlouhé Mosty, kde vojáci vyložili houfnice, protože odtud mohl být Liberec za nepříznivého stavu bombardován. Po příjezdu vlaku na hlavní liberecké nádraží velitele Fischera informoval český úředník o situaci v Liberci. Řekl jim, kolik bylo vyvezeno vozů a lokomotiv za hranice, ale také kde přesně mají hledat ukryté zbraně v továrnách. Postupné obsazování města probíhalo ze čtyř stran. Postup vojska byl vskutku tak rychlý, že se místní Volkswehr nezmohl na žádný ozbrojený odpor. Po úspěšném převzetí města do československých rukou byla záloha 500 vojáků ještě též den vyslána k obsazení Frýdlantu.¹¹¹

Vojenský referent Václav Kulich z likvidační komise Okresního národního výboru v Turnově přijel do Liberce až po jeho obsazení. Se všemi přidělenými úředníky měl převzít do správy Československé republiky všechny státní úřady. Převzetí šlo opravdu bez problémů až na liberecký magistrát, kde se jednání zkomplikovala kvůli horlivosti českých úředníků, kteří se ho snažili převzít za nevýhodných podmínek. Když se o tom dozvěděl Václav Kulich, odebral se na radnici a zmařil veškerá dosavadní jednání. Společně s vojskem poté vyvěsil nad libereckou radnici československou státní vlajku.¹¹² Tento okamžik se jevil pro mnoho lidí jako zlomový, protože Němci pokládali Liberec za svou výstavní síň a nikdy nedovolili menšinovým Čechům, aby mohli prokazovat veřejně své vlastenectví.

¹⁰⁹ SOKA Semily, ONV Turnov, inv. č. 1, kart. č. 1. Zápisy ze schůzí z roku 1918.

¹¹⁰ SOKA Semily, ONV Turnov, inv. č. 17, kart. č. 1. Liberecko.

¹¹¹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, I. díl, s. 73.

¹¹² Tamtéž, s. 75.

2.7 Likvidace Okresního národního výboru v Turnově a v Českém Dubu

Vyhlášku o svém ukončení vydal Okresní národní výbor v Turnově ve známost až dne 19. prosince, i když fakticky si ukončení činnosti členové odsouhlasili již na pravidelné schůzi dne 13. prosince. Jak už bylo zmíněno, jeho činnost se úplně nezastavila a všechny potřebné věci projednávala následně likvidační komise. Svou činnost a zhodnocení provedl i Okresní národní výbor v Českém Dubu. Zdejší národní výbor pečoval zejména o udržení pořádku a klidu ve městě a okolí. Staral se o vojenskou posádku, která pobývala v Českém Dubu dva měsíce. Také úspěšně bojoval proti lichvě s potravinami.¹¹³

Národní výbory vykonaly svou úlohu při převratu a v následujících měsících a jejich úloha fakticky skončila koncem roku 1918, kdy byly konsolidovány ústřední orgány československého státu. Turnovský okres a jeho vedení po převratu řešilo úplně jiné problémy, nežli měli jejich kolegové ve vnitrozemí. Důvodem byla blízkost a sousedství s provincií Deutschböhmen, kde se čelní představitelé nehodlali smířit se začleněním tohoto území do nově vznikajícího státu. Všichni muži, kteří se rozhodli aktivně zapojit, se svého úkolu zhostili se vší vážností a zejména jim by mělo patřit naše uznání, v jakých poměrech své funkce tehdy vykonávali.

¹¹³ SOKA Semily, OÚ, inv. č. 608, kart. č. 37. Presidiální spisy 2.

3 TURNOVSKO NA TRNITÉ CESTĚ V PRVNÍM MÍROVÉM ROCE (1919)

3.1 Celostátní politika, finanční reforma a její vlivy na Turnovsko

Celá Evropa se ihned po prvních mírových měsících od konce první světové války dostala několikrát na pokraj dalšího válečného konfliktu mezi nově vznikajícími státy. Po rozpadu Rakousko-Uherska si zde každý nový stát hledal své zázemí a místo. Jednání o budoucím uspořádání Evropy stále probíhalo v Paříži a naši zástupci zde samozřejmě obhajovali československý zájem. Díky tomu, že se československý stát nacházel na straně vítězných mocností, se požadavky „mladé republiky“ a ústupky od okolních států projednávaly z velké části v její prospěch. Zatímco evropští státníci diskutovali o hranicích a reparacích, čeští politici měli v domácím prostředí rovněž velmi napilno. Museli ve velmi krátkém čase vyřešit spoustu problémů mladé republiky.¹¹⁴ Turnovsko se v té době potýkalo s vážnými finančními obtížemi a stagnací svého slibně našlápnutého rozvoje v předválečném období.¹¹⁵

Československá vláda řešila najednou několik problematických okruhů, které nesnesly výraznějšího odkladu. Při tvoření nové demokratické ústavy a modernizování státní správy šlo především o to, najít vhodné řešení k přechodu na vlastní měnu. Od počátku roku 1919 se největším problémem totiž ukázalo vysoké znehodnocení rakousko-uherské koruny. V oběhu kolovaly bankovky v hodnotě přes 371 miliard. Peněžní instituce se nadbytkům vkladů začaly intenzivně bránit tím, že snížily procentní úročení těchto peněz.¹¹⁶

Počátkem roku ministr financí Alois Rašín předložil několik důležitých zákonů, kterými chtěl docílit vytvoření vlastní československé koruny. Zákonem č. 84/1919 Sb. ze dne 25. února, byl ministr financí zmocněn vydat nařízení o okolkování bankovek. Vyhláška ministerstva financí z 26. února stanovila, které bankovky a v jakých nominálních hodnotách budou ve dnech 3.-9. března

¹¹⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2000, s. 74-77. ISBN 80-7277-027-61. (dále citováno jako České země, 1. díl.)

¹¹⁵ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 64.

¹¹⁶ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

okolkovány¹¹⁷. S tímto nařízením vstoupilo v platnost také neprodyšné uzavření hraničních přechodů, aby se zamezilo nekontrolovatelnému dovozu peněz ze zahraničí. V turnovském politickém okrese se kolkování provádělo v Turnově a Českém Dubu. Sebrání a následné okolkování bankovek prováděly okresní komisariáty, které měly v Českém Dubu složení: předseda Vojtěch Rzejský (okresní soudce), dále v něm zasedali zástupci města i venkova, notář a pracovníci peněžních ústavů, kteří kolkování fyzicky prováděli. Lidé po odevzdání neokolkovaných peněz dostávali legitimační kupon na vklad, za nějž obdrželi polovinu hodnoty odevzdaných peněz. Na druhou polovinu lidé získali vkladní list, přičemž tyto peníze tvořily nucenou státní půjčku. V Českém Dubu se u dvou sběren během vyhrazených dní označilo téměř 166 tisíc bankovek v celkové hodnotě 5,5 milionu korun.¹¹⁸

Do konce roku 1919 byly postupně uvedeny do oběhu všechny nové československé bankovky. Při dalších výměnách starých peněz se jejich nominální hodnota snížila o 10 %.¹¹⁹ Tyto velmi důležité kroky v otázce měnové stability měly v následujících letech podpořit ekonomickou prosperitu celého státu. Všichni občané museli na svůj nový stát přispět nemalé finanční prostředky v době, kdy mnohé společnosti přišly o svá odbytiště a musely se vyrovnávat s celoevropskou konkurencí.

3.2 První změny a politický ruch v okrese

Rozpuštěním okresních národních výborů vyvstala otázka, kdo nahradí jejich velmi důležitou roli mezi státními institucemi a širokými vrstvami obyvatel. Tento prostor se rozhodla vláda v polovině ledna 1919¹²⁰ zaplnit důvěrníky z jednotlivých politických stran působících v daném okrese pro prvoinstanční politický úřad, tj. úřad okresní správy politické, též zvaný okresní správa politická.¹²¹ Jejich role byla pouze čestná a měli upozorňovat okresního hejtmana či jeho podřízené na přání a potřeby obyvatelstva a protizákonné jednání, např. páchání lichvy. Po získání těchto informací okresní správa politická věc prošetřila a popř. přijala takové opatření,

¹¹⁷ Nařízení ministra financí č. 86/1919 Sb.

¹¹⁸ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹¹⁹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹²⁰ Vyhláška ministerstva vnitra č. 2127/1919 Sb.

¹²¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

aby se do budoucna zabránilo těmto přečinům. Jmenování do této čestné funkce byli titi občané politického okresu Turnov: Josef Stejskal (ČSS), Josef Roubíček (RSZLM), František Hoffman (ČSDSD), Ladislav Čepek (ČStD), František Bayer (ČStD), Kristina Zvířecí (ČSL), Antonín Strnad (SSČSLP), Pavel Beetz (Deutschbürgerliche Partei) a Rudolf Burschil (Deutschdemokratische Partei).¹²²

Svobodný politický život se postupně probouzel. Na schůzích politických stran, zejména těch levicově zaměřených, se přijímaly různé rezoluce. Většinou proklamovaly podporu svému prezidentu, vládě a nově vznikajícímu státu. Na schůzích se všichni přítomní zavázali přiložit ruku k dílu. Chtěli se podílet na nových hodnotách, na kterých se vybuduje československý stát. Na vládu se obraceli i s prosbami o pomoc ohledně nezaměstnaného obyvatelstva a vyzývali všechny kompetentní orgány k rychlé součinnosti. Ty měly zajistit pracovní místa zejména na veřejných stavbách pro obce, okresy či stát.¹²³

Na všechny politické schůze muselo z bezpečnostních důvodů a také kvůli možnému nepřátelství agitátorů proti republice dohlížet četnictvo. V březnu 1919 se konalo hned několik schůzí místních stran v Turnově, ale do povědomí se nejvíce zapsalo shromáždění sociální demokracie. Přišlo na ně asi 300 lidí a jeho téma bylo „Politická situace v Československé republice a úkoly dělnictva“. Hlavními řečníky se stali tajemník strany sociálně demokratické Havlen a turnovský předák Průša. Tajemník strany při své řeči promlouval o zásluhách proletariátu v době převratu, lichvě a vykořisťování chudých. Při své řeči se také nezdráhal oslavovat bolševiky za jejich dobro a omlouval německé obyvatelstvo z Deutschböhmen. Svůj projev zakončil tím, že pokud sociální demokracie a dělnictvo nevyhrají příští volby, neobával by se použít i násilí k tomu, aby se republika vydala tou správnou „levicovou“ cestou.¹²⁴ Radikální projevy neustále přibývaly i díky chvatně se blížícím volbám a mnohem více zaměstnávaly bezpečnostní složky hlídající a kontrolující tyto akce. Agitátoři zneužívali pro své zviditelnění největší problémy tehdejší doby, mezi které samozřejmě patřila nezaměstnanost.

¹²² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹²³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹²⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

Kvůli radikálně levicovým bouřím se v polovině roku uskutečnily prohlídky domácností ve městech s německou menšinou. V Českém Dubu se vše dělo pod přísným dohledem vojska, které našlo a zabavilo několik zbraní. Představitelé města rozhodli o tom, že všichni musí odevzdati své legálně držené zbraně do úschovy Okresní správy politické v Turnově. Po zaevidování zbraně občané dostali potvrzení, které museli na požádání předložit. Pokud by tuto výzvu lidé neuposlechli, bylo by proti nim zahájeno trestní stíhání.¹²⁵

3.3 Zaměstnanost a zřízení české měšťanské školy

Hospodářská situace pár měsíců po válce byla velmi špatná. Orientace průmyslu a jednotlivých odvětví zejména na potřeby armády se musela co nejrychleji změnit a přejít na mírovou výrobu. Mnoho nezaměstnaných se kromě dělníků rekrutovalo i z armády, kde docházelo každým dnem k dalším a dalším demobilizacím vojáků.¹²⁶ Trh práce byl přesycen a volná místa se hledala velmi těžce. Propouštěním se snažili majitelé podniků a továren, alespoň částečně zachovat své provozy v zisku. V horším případě hrozilo úplné uzavření výroby, ale to se dělo ve větší míře spíše až v první polovině dvacátých let. Vláda i okresní správy politické vyzývaly všechny zaměstnavatele, aby do svých podniků přijímali stále více nezaměstnaných dělníků.¹²⁷

S velkým nárůstem nezaměstnaných se potýkala všechna města i obce v okrese Turnov. Problémem zůstávalo také, že se průmysl výrazněji koncentroval zejména do dvou největších měst. Proto se města, obce i vyšší samosprávné orgány snažily snížit nezaměstnanost pomocí tzv. „nouzových prací“. Většinou se zaměřovaly na budování silniční nebo železniční infrastruktury. Českodubské okresní zastupitelstvo podpořilo jednu z těchto staveb, a to výstavbu silnice z Vlčetína do Hodkovic. Zastupitelstvo bohužel mohlo podpořit pouze omezený počet těchto významných projektů díky neustále se zvyšujícím nákladům a nedostatku financí.¹²⁸ Naopak jejich kolegové z Okresního zastupitelstva v Turnově mohli finančními prostředky podpořit až tři takovéto stavby silnic, a to z Ohrazenic

¹²⁵ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹²⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé* (1867 – 1939). Praha, Dokořán, 2008, s. 91. ISBN 978-80-7363-146-8. (dále citováno jako *Malé dějiny československé*)

¹²⁷ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1918-1931.

¹²⁸ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

do Jenišovic, z Hrubé Skály do Roketnice a z Kozákova do Chuchelné. Pro efektivnější spolupráci a zamezení zbytečnému plýtvání státních peněz pro nezaměstnané se dohodlo okresní zastupitelstvo s ministerstvem sociální péče, že na stavbu bude přijímat pouze dělníky předem doporučené okresním ústavem práce. Pro představu, jak byly tyto stavby v dané době finančně náročné, lze uvést následující příklad. Silnice z Ohrazenic do Jenišovic měla délku 5029 m. V roce 1914 byla naplánována tato stavba s celkovými náklady ve výši 106 tisíc korun, ale o pět let později, tedy roku 1919, kdy stavba skutečně začala, cena rapidně stoupla na 562 tisíc korun.¹²⁹ Z uvedených čísel je jasné, že tak rychle příjmy do veřejných rozpočtů nestoupaly jako zmíněné výdaje. Prostor pro vytváření nouzových prací přesto nebyl takový, aby mohli být uspokojeni všichni žadatelé o práci.

V jednotlivých podnicích a továrnách se i přes nepříznivý ekonomický výhled zlepšovala situace zaměstnanců. Ve firmách docházelo k protestům proti neudržitelným podmínkám, kdy zaměstnavatelé nutili své dělníky zůstat v práci i přesčas a v neděli. Tento problém se snažila vyřešit vláda, která dne 10. prosince 1918¹³⁰ schválila, i přes odpor některých ministrů, osmihodinovou pracovní dobu.¹³¹ Zaměstnanci se proto snažili na majitele podniků vyvíjet nátlak a donutit je k podepsání dohody o mzdách a pracovní době. Na jaře 1919 byla v továrně Franze Schmitta¹³² v Českém Dubu podepsána smlouva, podle které pracovní doba bude v pondělí od 8 do 12 hodin a od 13 do 17 hodin, od úterý do pátku měli dělníci pracovní dobu 7-12 hodin a 13-17 hodin a v soboty se pracovalo pouze na ranní směně od 8 do 12 hodin. Pracovní doba tak za týden nepřesáhla 48 hodin schválených Národním shromážděním v únoru 1919. Dobrovolné práce přesčas se proplácely s příplatkem 50 % a práce v neděli s příplatkem 100 % ke mzdě. Dělnictvu se vyplácela mzda každý týden i s válečným přídatkem, který činil 10 Kč.¹³³

¹²⁹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 69.

¹³⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 92.

¹³¹ Revoluční Národní shromáždění schválilo osmihodinovou pracovní dobu zákonem č. 91 dne 19. prosince 1918.

¹³² V tkalcovně a tiskárně látek.

¹³³ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

Změny nastaly i ve školství. Jednalo se zejména o Českosudubsko, kde přestože žila česká většina, chyběla česká měšťanská škola. Proti jejímu zřízení před rokem 1918 neustále vystupoval továrník Franz Schmitt a bývalé německé vedení města. Žádost o vznik české měšťanky byla proto velmi dlouhou dobu blokována a české děti navštěvovaly německou školu v Českém Dubu nebo české školy v okolních vesnicích. Rozhodnutí o zřízení školy padlo již na počátku ledna 1919 na schůzi místní školní rady. Také došlo k vyřešení otázky peněz. Povinnost podílet se finančními prostředky na fungování školy měly všechny obce tvořící školní oblast Malodubsko. Místnosti pro novou školu částečně uvolnila německá měšťanská škola v Českém Dubu. Zřízení školy bylo potvrzeno dne 13. května 1919. Povolení platilo pro Malý Dub, ale škola byla nakonec umístěna do Českého Dubu. Město již jednalo s Malým Dubem o budoucím sloučení, proto v otázce o umístění školy nebylo žádného sporu.¹³⁴

3.4 Fungování okresních institucí

Okresní zastupitelstva v soudním okrese českosudubském a turnovském měla jen omezený mandát pro svou činnost v roce 1919. Vláda svým nařízením rozhodla o rozpuštění těchto institucí a nahradila je okresními správními komisemi. Tato instituce obměnila své obsazení a jméno, ale jejich agenda zůstala stejná, tedy starost o okresní silnice, hospodářství a stravování.¹³⁵ Poslední schůze českosudubského okresního zastupitelstva se konala v dubnu a turnovského o měsíc později.¹³⁶

Po první světové válce a s novými poměry ve společnosti i v městech dosud ovládaných německou menšinou propukly často snahy o zřízení místní paměťové instituce. V Českém Dubu se tyto snahy objevovaly již před válkou, ale nikdy nebyly realizovány. Na počátku listopadu 1919 se v tomto směru velmi angažovali místní intelektuálové jako např. Václav Havel, Josef Škoda, Václav Kunst, Václav Větvíčka a Otakar Fendrych, kteří vypracovali memorandum a vizi na zřízení Okresního muzea Podještědského.¹³⁷ Tento návrh byl dne 28. listopadu 1919 předložen

¹³⁴ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹³⁵ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹³⁶ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 69.

¹³⁷ ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*, s. 72.

a schválen Okresní správní komisí v Českém Dubu. Místní muzeum tohoto zaměření se tak stalo nejsevernější institucí v Čechách od Prahy. Téhož dne jmenovala komise předsedou muzejního kuratoria Josefa Hobelanta.¹³⁸ Pro muzeum se musely urychleně ve městě najít vhodné prostory. Bylo také vyzváno, aby neprodleně začalo shromažďovat a ochraňovat staré památky z celého okresu. Na posledním zasedání českodubského okresního zastupitelstva v roce 1919 se velmi intenzivně projednával bod, ve kterém se obce Soběslavice, Vlastibořice, Kamení, Radostín a Sedlejšovice dožadovaly opustit českodubský soudní okres a žádaly o převedení k sousednímu turnovskému soudnímu okresu. Okresní soud a město Český Dub zaujaly proti tomuto postupu ostře negativní stanovisko. Po dalších jednáních bylo nakonec rozhodnuto, že se přemístění do vedlejšího okresu zamítá.¹³⁹

Okresní správa politická v Turnově se již personálně z větší části stabilizovala. Všichni úředníci složili slib věrnosti Československé republice. Počítalo se i s úředníky, kteří neumí česky, proto mohli svou přísahu složit v německém jazyce.¹⁴⁰ Neustále však docházelo k pravidelným rotacím na vyšších úřednických postech.¹⁴¹ Okresní tajemník Rudolf Bůša byl poslán na nucenou dovolenou, ale než se mohl z dovolené vrátit zpět na své místo, zemský úřad rozhodl o jeho přemístění k Okresní správě politické do Nové Paky. Tajemnické místo proto prozatím zůstávalo několik týdnů neobsazeno.¹⁴²

3.5 Vytvoření „velkého“ Dubu, obecní volby a první výročí republiky

Podle nařízení československé vlády se první volby do obecního zastupitelstva po změně režimu konaly dne 15. června 1919. Zúčastnit se jich mohli muži a poprvé i ženy po dosažení 21 let. Všechna politická uskupení se na tyto volby důsledně připravovala, protože byly zásadní i pro budoucnost a personální obsazení

¹³⁸ HAVEL, Václav. Okresní museum Poještědské v Českém Dubě. In *Od Ještěda k Troskám 1, 1922-1923*, č. 4, s. 62.

¹³⁹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹⁴⁰ Počítalo se i s tím, že ve státní správě budou moci vykonávat službu zejména němečtí úředníci v pohraničních oblastech. Tento vstřícný krok poukazuje na vyspělost demokracie v nově se rodícím státě.

¹⁴¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹⁴² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

vlády.¹⁴³ Výsledky voleb přinesly drtivé vítězství sociálních demokratů a socialistů, z pravicových stran posílili i agráři. Odraz voleb se ihned promítl ve vládě, kde nastoupil do premiérského křesla sociální demokrat Vlastimil Tusar.¹⁴⁴

I přes nařízení o konání obecních voleb se našla místa, ve kterých se žádné volby uskutečnit nemohly. Český Dub měl nakročeno od počátku roku 1919 ke sloučení s několika okolními obcemi. Obecní zastupitelstvo v Českém Dubu se poprvé od podzimního jmenování v roce 1918 výrazněji národnostně střetlo. Čeští zástupci souhlasili s tímto návrhem a aktivně se zapojili do přípravy vzniku velkého Českého Dubu. Němečtí zástupci souhlasili s připojením pouze obce Malý Dub. Proti začlenění zbývajících míst podali oficiální protest.¹⁴⁵ Důvod byl zřejmý. V okolních vesnicích žilo vesměs pouze české obyvatelstvo a tím by i ve vedení města získali Češi drtivou většinu. Vyřešení tohoto problému bylo časově náročné. Okresní správa politická v Turnově vyjádřila souhlasné stanovisko s odkladem voleb do obecního zastupitelstva na pozdější termín. Současně s tím jmenovala do čela obce obecní správní komisi, která město prozatímně řídila.¹⁴⁶

V Turnovském soudním okrese se také našlo pár obcí, ve kterých se volba nekonala. Jednalo se především o menší vesnice. V samotném Turnově strany mezi sebou bojovaly o 36 mandátů v městském zastupitelstvu. Výsledek voleb byl překvapující, protože nezmítla ani jedna z levicových stran jako ve všech ostatních obcích v celém okrese, ale Národní demokracie.¹⁴⁷ Ta získala 15 mandátů, národní socialisté 11 mandátů, sociální demokraté 6 mandátů, lidovci a realisté po dvou mandátech. V čele města stanul zástupce strany realistické Josef Honsů.

První výročí Československé republiky se neslo ve velmi oslavném duchu, do něhož se zapojil Sokol a všechny vlastenecké spolky ve městech a obcích. Na náměstích v Českém Dubu a v Turnově se konaly veselice. Řečníci z politických stran se střídali jeden za druhým. Na poklidný průběh dohlíželi zástupci četnictva a okresní správy politické. Největší rozruch mezi občany vnesl projev člena sociální

¹⁴³ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 97.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 97.

¹⁴⁵ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹⁴⁶ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹⁴⁷ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 69.

demokracie Vejražky. Před davem občanů se chopil příležitosti a zkritizoval postup bezpečnostních sborů i úřadů při potlačování levicových radikálů a bolševických agitátorů. Z jeho slov „*po dobrém to nepůjde*“ bylo patrné, že schvaluje ozbrojený převrat proti celému demokratickému zřízení. Okresní správa politická se proto rozhodla, že se příštích oslav nezúčastní, pokud zde opět budou mít možnost vystoupit zástupci politických stran.¹⁴⁸

¹⁴⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 628, kart. č. 49. Presidiální spisy 2.

4 CESTA K PRÁVNÍMU STÁTU A HOSPODÁŘSKÉ POTÍŽE (1920–1924)

4.1 Ústava, nové správní rozdělení republiky a okresní samospráva

Po opravdu dlouhé diskuzi počátkem roku 1920 dostávala ústava nové republiky konečnou podobu. Břemeno hlavních příprav leželo na vládě a zejména na ministerstvu vnitra pod vedením Antonína Švehly s příslušnými výbory Revolučního Národní shromáždění. Navrhovaný text se podařilo zformulovat velmi stručně. Můžeme ho považovat za kompromisní návrh prorepublikových stran, protože obsahoval pouze 23 stran. Velkou inspirací pro všechny zainteresované byla ústava americká a francouzská.¹⁴⁹

Snaha o moderní řízení státu byla doprovázena zefektivněním celého státního aparátu a samosprávy na vyšších celcích nežli jsou obecní. Vznikem nového správního rozčlenění republiky mělo dojít také ke sjednocení na celém tehdejším území, kromě Podkarpatské Rusi.¹⁵⁰ Při převzetí správy a veškerých úřadů po rozpadu Rakousko-Uherska se v Československé republice nacházelo několik nesourodých správních a kompetenčně vybavených útvarů.¹⁵¹

Z počátku se muselo vyřešit, kolikainstanční bude správní systém a jeho rozložení. V návrzích od jednotlivých zájmových skupin a politických stran se velmi živě debatovalo o zachování či nezachování zemí jako správního celku. Velké zastánce zemského zřízení lze nalézt zejména u lidovců a národních demokratů, kteří argumentovali zánikem samosprávy při této instanci. Ve skutečnosti se z toho stal pouze zástupný důvod. Skutečný spočíval v tom, že mnozí vysocí úředníci pocházeli z národní demokracie a nechtěli měnit Prahu za jiné místo svého budoucího povolání. Dalším protiargumentem se upozorňovalo na to, že moravská země má jinou kulturní historii a tudíž nemůže být v žádném případě řízena z Prahy.¹⁵² V konečné podobě zákona se počítalo se vznikem župního zřízení a podřízených

¹⁴⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 99.

¹⁵⁰ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 105-106.

¹⁵¹ Okresní a zemské správy politické v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, okresní samosprávy v Čechách okresní silniční výbory na Moravě a ve Slezsku, služnovské okresy a župy na Slovensku. Správa na Podkarpatské Rusi se řešila velice intenzivně, ale dával se důraz na zachování celistvosti, proto se v této oblasti více angažovala nově vzniklá Československá armáda.

¹⁵² SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 272-276.

okresních úřadů. Tato varianta se opět nezamlouvala národním demokratům, kteří nahlas odsuzovali vznik většinově německé českolipské a karlovarské župy.¹⁵³ Měli obavu, aby toto správní rozdělení nevedlo k připojení obou žup k Německu.

Větší pružnosti a funkčnosti celého veřejného aparátu mělo být docíleno tím, že nové úřady by se skládaly společně z volených sborů a státních úředníků.¹⁵⁴ Tato změna vyvolala mimořádné emoce jak na straně kritiků, tak i podporovatelů. Musíme si však uvědomit, že daný krok vedl k jasné změně a přehlednosti celé státní správy a samosprávy. Pozitivem mělo být zamezení dvojkolejnosti a těžkopádné struktury. Těsně před schvalováním tohoto zákona se řešila sídelní místa župních úřadů. Každé ucházející se město bojovalo o co největší přízeň a náklonnost rozhodujících poslanců. Představitelé Turnova se samozřejmě také snažili získat tento „prestižní“ úřad pro své město. Argumentovali hlavně výhodnou polohou uprostřed IV. župy, kam celé Turnovsko patřilo.¹⁵⁵ Poslanci se nejprve v ústavním výboru dohodli a dvakrát odhlasovali, že sídelním místem se stane Jičín. S tím se nechtěli smířit zástupci zejména z Mladé Boleslavi, kteří za svoje město ještě horlivěji lobovali. Díky velkému nátlaku se jim podařilo revokovat předchozí rozhodnutí a sídlo bylo přiděleno do Mladé Boleslavi. Župní zákon č. 126 Sb. byl schválen dne 29. února 1920.¹⁵⁶ I přes platnost zákona se mnoho změn ve správním rozčlenění státu neudálo, protože se jeho realizace neustále odkládala. V činnosti tedy zůstaly původní převzaté úřady z Rakousko-Uherska s pozměněnými názvy. Ve sledovaném regionu se jednalo o Okresní správní komisi v Turnově, Okresní správní komisi v Českém Dubu a Okresní správu politickou v Turnově.

Okresní samospráva v Turnově i přes reorganizaci v župním zákoně, začala od počátku roku 1920 fungovat v novém složení. Klíč pro jmenování zástupců z jednotlivých stran respektoval výsledek obecních voleb z celého soudního okresu. Nejvíce z celkového počtu dvaceti mandátů v turnovské samosprávě získali národní socialisté, a to devět. Za nimi se zařadili agráři s šesti, sociální demokraté s třemi

¹⁵³ Tamtéž, s. 275.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 281.

¹⁵⁵ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 75.

¹⁵⁶ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 281.

a národní demokraté s dvěma mandáty.¹⁵⁷ Nejúspěšnější strana si nárokovala post předsedy, kterým se stal Rudolf Adam, učitel z Turnova. Jeho zástupce byl Pavel Drahoňovský, mlynář z Chlumu.¹⁵⁸

V okresní samosprávě na českodubsku naopak s přehledem zvítězili s pěti mandáty agráři. Následovali je s dvěma mandáty národní socialisté a sdružení německých stran, lidová strana, sociálně demokratická strana a strana živnostenská získaly shodně po jednom mandátu. Vedoucím úředníkem Okresní správní komise v Českém Dubu byl jmenován Ing. Josef Rechcigl, náměstkem předsedy se stal Josef Jíra a samotným předsedou agrárník Josef Hobelant¹⁵⁹, který bohužel v roce 1922 zemřel. Na tuto situaci musela neprodleně zareagovat Zemská správa politická v Praze, která jmenovala novou okresní správní komisi v čele s rolníkem z Havlovic Josefem Bínou (agrárník) a berním podúředníkem z Českého Dubu Viktorem Trellem (sociální demokrat). Počet zastupitelů v okresní samosprávě se zvýšil o čtyři místa, která si rozdělili agráři, národní socialisté, sociální demokraté a živnostníci.¹⁶⁰ Rozdělení jednotlivých mandátů je patrné z přílohy č. 3.

Okresní správní komise se věnovala vedle přeposílání různých oběžníků s novými nařízeními především hospodářství a finančním záležitostem na obcích. Během trvání svého mandátu do poloviny října 1924 podporovala a koordinovala veřejné práce. Tímto krokem pomáhala výrazně snižovat nezaměstnanost v regionu. Jednou z realizovaných akcí v těchto letech se stala rozsáhlá elektrifikace obcí v regionu. Představitelé okresní samosprávy vstoupili do jednání s předsedou Elektrárenského svazu v Hradci Králové poslancem Janem Černým o podmínkách výstavby elektrické sítě. Svazu se dostalo velkorysé podpory ze strany správní komise. Došlo k propůjčení okresních silnic a vyjednání garanční půjčky v hodnotě

¹⁵⁷ VENCLŮ, František. *Turnovsko: Statistická data ze všech oborů veřejného života nynějšího a dřívějšího s četnými obrázky*. Turnov, Müller a spol., 1928, s. 61. (dále citováno jako Turnovsko: Statistická data)

¹⁵⁸ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 72.

¹⁵⁹ SOkA Liberec, Okresní zastupitelstvo Český Dub (1865-1928), inv. č. 96. kart. č. 3. Zápisy ze zasedání okresního výboru a zastupitelstva.

¹⁶⁰ SOkA Liberec, Okresní zastupitelstvo Český Dub (1865-1928), inv. č. 96. kart. č. 3. Zápisy ze zasedání okresního výboru a zastupitelstva.

jeden milion korun, kterou se svaz zavázal během let umořovat. V průběhu roku 1923 se region mohl pochlubit kompletní páteří elektrickou sítí.¹⁶¹

Další významné podpory se dostalo výstavbě a údržbě silnic. Region protínala železniční dráha, která výrazně zlepšovala dopravní obslužnost. Nalezli bychom místa v okrajových částech a zejména směrem na Českodubsko, kde silnice představovaly jedinou komunikaci. Pro lepší koordinaci výstavby a stanovení priorit se Okresní správní komise v Turnově rozhodla vytvořit tzv. silniční anketu, kterou tvořili delegáti osmi nejbližších sousedních okresů. Tato jednání byla podstatná, protože se mnohem lépe využívaly finanční prostředky a rozšiřovala se silniční síť i s propojením do ostatních regionů.¹⁶²

4.2 Vzestup komunistické strany a obdobných organizací v regionu

Celá Československá republika se po první světové válce zmítala nejen v sociálních a hospodářských problémech, ale potýkala se i s krizí společnosti.¹⁶³ Lidé během války často strádali kvůli všeobecnému nedostatku. Po jejím skončení a vzniku Československé republiky mnozí doufali v lepší život v mírových dobách. Počáteční nadšení vystřídala tvrdá realita, která dopadla nejvíce na nejhudší vrstvy obyvatelstva. Zejména chudí lidé chtěli slyšet, že už „zítra“ bude lépe a uvidí pomyslné světlo na konci tunelu. Všechna politická uskupení se snažila v roce 1920 před prvními volbami do poslanecké sněmovny v novém státě zaujmout svým programem.¹⁶⁴ V té době jasně vítězil blok socialistických stran, který se zaměřoval na dělníky a méně majetné lidi. Samostatné parlamentní volby s přesvědčivým náskokem vyhráli sociální demokraté a Vlastimil Tusar uhájil premiérský post. V sociální demokracii působilo několik různorodých názorových proudů, takže nemůžeme říci, že by byla zcela jednotná. Tento opravdu široký záběr na levici politického spektra dokázal oslovit davy voličů, ale stal se také příčinou jejího budoucího rozštěpení.¹⁶⁵

¹⁶¹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 72-82.

¹⁶² Tamtéž, s. 72-82.

¹⁶³ Nejen rozpory mezi Čechy a Němci.

¹⁶⁴ V roce 1920.

¹⁶⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 109 -110.

Neúnosná situace ve straně nastala již během podzimu 1920, kdy se připravoval stranický sjezd. V té době se začaly v sociální demokracii štěpit názorové proudy na „levici“ a „pravici“. Vnitřní rozpor nevyřešil ani očekávaný sjezd na konci září. Účastnilo se ho požadované procento delegátů, kteří si oficiálně odhlasovali své ustanovení se starým názvem strany s dodatkem (levice). Levicoví radikálové z tohoto průběhu byli dosti zklamáni, protože zde jasně nezazněl příklon ke směřování do Kominterny.¹⁶⁶

V prosinci došlo k trvalému rozchodu „pravicových“ a „levicových“ sociálních demokratů, protože jejich nelevicové vedení podalo žádost na policii o pomoc při vyklizení Lidového domu a zastavení vydávání dělnického tisku Rudého práva. Levicové spektrum strany muselo přijít s velikou akcí, kterou by mohlo legitimizovat své působení. Rozhodli se proto, i přes všechna rizika hrozící od státních orgánů, vyhlásit generální stávku. Dále zveřejnili seznam sedmi požadavků. K jejich naplnění měla vést právě tato nátlaková akce. Po úniku zavádějících informací, že se vše odehrává jen pod záminkou boje o moc ve státě, začaly všechny státní orgány potlačovat celou stávkovou akci. Bezpečnostní sbory se snažily ukázat svou sílu a exemplárně se s touto situací vypořádat do samého konce.¹⁶⁷

Konečným důsledkem všech těchto událostí bylo rozdělení strany a vznik nových zájmových organizací, jako např. Komunistický svaz mládeže Československa (20. února 1921), Komunistická strana Československa - německá sekce (12.-15. března), Komunistická strana Československa (14.-16. května).¹⁶⁸ Aktivity nově ustanovené komunistické strany byly dlouhodobě pod drobnohledem orgánů státní moci, které se obávaly vzniku násilných demonstrací s cílem rozvrátit republiku.

Skupiny „levicových“ sociálních demokratů se začaly formovat také v Podještědském regionu. První z nich vznikla dne 3. července 1920 v Sychrově.¹⁶⁹

¹⁶⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 137-138.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 142-145.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 146.

¹⁶⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

Již před tímto datem v politickém podhoubí působil agitátor Josef Reinerd.¹⁷⁰ Díky svému zaměstnání v armádě mohl svým smýšlením a rétorikou ovlivňovat ostatní nebo je dokonce podněcovat k radikalismu. Dostal se velmi brzo do hledáčku bezpečnostních složek, jež ho bezprostředně sledovaly. Četnictvo i úřady se na veškeré dění okolo marxistické levice bedlivě zaměřovaly, protože chtěly předejít rozpoutání pouličních nepokojů a nepovolených agitačních akcí.

Větší aktivitu projevovala celá komunistická skupina na několika místech v regionu až v samotném závěru roku 1920. Místem jejího masivního působení se staly bývalé šlechtické velkostatky na Turnovsku. Na statku ve Svijanech-Podolí dělník Václav Matura vyzval ostatní k urychlenému zastavení veškeré pracovní činnosti. O svém kroku informoval správce Jaroslava Hrnčíře. Hrozil mu, že pokud by nevydal příkaz ke stávce a nepřidal se, bylo by proti němu zakročeno „hlídkami dělníků“. Pod tímto tlakem tedy Hrnčíř ustoupil a stávkovalo se zde ve dnech 14.-20. prosince.¹⁷¹

Dalšími dvory, kde pracovníci měli plynule přejít do stávky, byly Nudvojovice, Hrubá Skála, Valdštýnsko, Hořensko a Újezd pod Troskami. Celkový počet stávkujících obyvatel se vyšplhal až k počtu 160. Bohužel ne všechny stávky proběhly klidně. Nejvyhrocenější situace nastala v Nudvojovicích, kde dělníci skutečně zřídili hlídky pro „ochranu“ dvora. Až po zásahu majitele a diskuzi s dělníky došlo k uklidnění celé situace. Mnoho zaměstnanců díky svému postoji přišlo v brzké době o své živobytí. Zaměstnavatelé nechtěli mít v pracovním kolektivu levicově smýšlející radikální jedince, kteří dokázali jednoduše ovlivnit celý dav a ohrozit výrobu.¹⁷²

Proti předákům vedly úřady trestní stíhání pro činy velezrady, porušení veřejného pokoje a pořádku a vpadnutí do cizího statku. Mezi zadrženými a obviněnými byl již výše zmíněný Josef Reinerd, jenž se nejvíce angažoval na dvoře Valdštýnsko.¹⁷³ Nechal zde ustanovit z místních dělníků záborovou radu a chtěl část majetku rozdělit zaměstnancům. Dále místnímu správci Ašembrylovi řekl, že by

¹⁷⁰ Jeho jméno ve spisech nalezneme v několika různých tvarech: Reinerd, Reinhard apod.

¹⁷¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹⁷² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹⁷³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

ke všem věcem měla mít přístup záborová rada. Pokud by odmítl spolupracovat, o své místo by zcela přišel. Zakázal dokonce odvézt mléko do nedalekého Turnova, protože považoval za svůj prvořadý úkol nechat město „vyhladovět“. Dokázal si vše dobře spočítat, bylo mu jasné, že by nespokojení lidé snáze vyslyšeli jeho výzev k násilným nepokojům, z nichž by levice mohla těžit. Nakonec se z jeho plánů nic neuskutečnilo. K udržení pořádku na příkaz Okresní správy politické v Turnově byla do dvora umístěna dvoučlenná četnická hlídka ze stanice v Rovensku. Poté se situace rychle uklidnila.¹⁷⁴

Do konce roku 1920 v Českém Dubu, tj. ve druhém největším městě politického okresu Turnov, panoval relativní klid. Ten narušila domovní prohlídka koncem prosince u tovární dělnice Anny Jiskrové, která rozšiřovala zakázaný časopis „Vorwärts“ vycházející v Liberci. V něm byly široké masy obyvatelstva vyzývány ke generálním stávkám. Místní četníci preventivně zakročili a všechny další tiskopisy u výše jmenované zabavili.¹⁷⁵ Bezpečnostní složky ve městě byly dále nabádány k obezřetnosti, protože se němečtí obyvatelé nijak netajili vstřícností ke komunistickému hnutí a mohlo by tak dojít k nenadálé situaci. Pokud by byla vyvolána generální stávka pod rouškou národnostního zabarvení u německé menšiny, nepřineslo by to zhora nic dobrého a napětí by jistě nebezpečně vzrostlo.

Struktura a členská základna komunistické strany se v té době teprve utvářela. Nejčastěji se tak dělo odštěpením od sociální demokracie. V tomto směru byli nejvíce aktivní mladí lidé, kteří své organizace vytvářeli v soudních okresech Turnov a Český Dub téměř ve shodnou dobu na přelomu března a dubna 1921.¹⁷⁶ Ustavující i další schůze probíhaly na různých místech pod širým nebem, aby si zajistily alespoň nějaké utajení. O těchto aktivitách mělo s dostatečným časovým předstihem informace i četnictvo, které proti nim neprodleně zakročilo. Dotyční svůj úmysl založit si Komunistickou mládežnickou organizaci neohlásili a ani nepožádali o povolení Politickou správu v Turnově. Představitelé mládežnických organizací¹⁷⁷

¹⁷⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹⁷⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹⁷⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 620, kart. č. 43. Presidiální spisy 2.

¹⁷⁷ Rudolf Koštejn z Vápna a Josef Bonhard z Turnova.

v obou soudních okresech byli napojeni na pražskou centrálu odkud dostávali příkazy, podle kterých jednali.¹⁷⁸

Po své stabilizaci a konečném ukotvení se mladí komunisté snažili svou ideologii rozšířit i mezi ozbrojené složky. Nejpříhodnější možnost skýtalo vojsko, protože zde působili zejména mladí muži, kteří se dali snadno ovlivnit. Tato protistátní činnost však neušla pozornosti bezpečnostním orgánům. Na základě prokázané skutečnosti byla Komunistické organizaci mládeže v Turnově v září 1922 zastavena činnost a zabaven veškerý hodnotný majetek, spisy, zápisy ze schůzí apod.¹⁷⁹ Státní orgány považovaly jakékoliv projevy sympatie ke komunistické ideologii za velmi nebezpečné, poněvadž mohla vést až k rozpadu samostatné Československé republiky, a proto se ji snažily důsledně kontrolovat v rámci zákonných možností.

Po rozpuštění spolku mladých komunistů se většina z nich přidala do Federace dělnických tělovýchovných jednot. Turnovská buňka se scházela v hostinci na Výšince u Tutrů a českodubská v hostinci Aloisie Folkertové ve Frýdštejně. V těchto prostorách měly uloženy především sportovní náčiní. Někteří působili v ilegálním spolku „Skaut práce“, který sice působil více či méně v regionu již od roku 1921, ale okresní správa politická považovala tuto organizaci za nelegální, protože jí nedodala potřebné dokumenty a stanovy. Činovníci se neustále vymlouvali na to, že jsou jen pouhou odbočkou pražského ústředí. Po zásahu úředních orgánů a ve spolupráci s četnictvem se daly věci do pohybu a veškeré potřebné dokumenty spolek dodal Politické správě v Turnově, které nezbývalo nic jiného, než povolit jeho působení. Své sídlo měl spolek ve výše zmíněném hostinci na Výšince u Tutrů.¹⁸⁰

Místní organizace komunistické strany byly zakládány nejprve v Turnově a Českém Dubu a až poté na vesnicích. Četnictvo a další bezpečnostní složky státu se průběžně věnovaly také důslednému monitoringu podezřelých osob z obavy před nějakou nenadálou událostí. V hlášení, které byly odesílány na Zemské četnické velitelství do Prahy, se nalézala důvěrně známá jména i s jejich současnou

¹⁷⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 620, kart. č. 43. Presidiální spisy 2.

¹⁷⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹⁸⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

charakteristikou a společenským postavením.¹⁸¹ Veškerá tato opatření se ukázala jako opodstatněná, protože se v říjnu 1924 podařilo zachytit manipulaci s ostrým ručním granátem vzoru „Janeček“, který Josef Rejnerd předal do úschovy kamenáři Bedřichu Barchánkovi. Ten ze strachu o své zdraví vše nahlásil na nejbližší četnickou stanici. Samotný velmi činný komunistický agitátor Rejnerd se ke všem proviněním doznal a byl Krajským soudem v Mladé Boleslavi odsouzen na několik měsíců do vězení.¹⁸² Před nástupem do výkonu trestu, který měl být prostředkem k nápravě, uprchl na tři roky do Rakouska. Po svém návratu v roce 1927 byl opětovně zatčen a i přes podání žádosti o milost, neunikl trestu šesti měsíců nepodmíněně.¹⁸³

Do konce roku 1924 se Komunistická strana v regionu uchytila a vytvořila si poměrně širokou síť místních organizací a agitátorů. Samotné město Turnov se stalo důležitým sídlem stranického sekretariátu pro politický okres turnovský a mnichovohradišťský.¹⁸⁴

4.3 Národnostní problémy a bezpečnost

Němečtí občané a jejich zástupci se zpočátku nehodlali smířit se situací, kdy se museli přizpůsobit novým poměrům v československém státě. První hořké okamžiky soužití byly překonány, ale objevovaly se nové problémy, a to sociální. První národnostní spor jsme již mohli zaznamenat před vznikem tzv. Velkého Dubu, kdy se místní Němci postavili proti připojení českých vesnic z okolí. Ke konci roku 1920 se zde Němci snažili uspořádat průvod, který měl upozornit na jejich „svízelnou“ situaci ve městě. S předstihem se o ní dozvěděly bezpečnostní orgány a místní německý učitel Josef Pech byl předvolán na zasedání městského zastupitelstva, kde se celá situace řešila. Nakonec díky včasným informacím se celá situace uklidnila a k žádnému průvodu ani protestu nedošlo.¹⁸⁵

Druhý, ale mnohem vyhrcořenější případ, se stal v roce 1922 v Bezděčíně. Na chování místního německého spolku dobrovolných hasičů dlouhodobě

¹⁸¹ Např. Karel Hertl, Rudolf Koštejn a Josef Rejnard.

¹⁸² Na základě § 13. zákona na ochranu republiky (nedovolené ozbrojování).

¹⁸³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 629, kart. č. 50. Presidiální spisy 2.

¹⁸⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 623, kart. č. 44. Presidiální spisy 2.

¹⁸⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

upozorňoval starosta. O možném riziku spojeném s tímto spolkem posílal zprávy nadřízeným orgánům i bezpečnostním složkám. Ke konci roku byla situace již neúnosná. Chování členů spolku by se dalo pojmenovat jako vyzývavé až nepřátelské. Poslední kapkou pro místního starostu a správce školy byla událost, kdy po celé vsi začaly kolovat výhrůžky směřované k českým občanům typu: „*Však počkejte, ono ještě něco přijde, ale potom uvidíte!*“ Bezpečnostní složky přistoupily po tomto oznámení velmi brzo k zásahu, protože měly podezření na možné tajné zásobování zbraněmi z Liberecka. To se nakonec nepotvrdilo, ale tento preventivní zásah na dlouhou dobu uklidnil situaci v obci.¹⁸⁶

Nejenom díky vzestupu extremistických stran, ale i kvůli národnostním třenicím a kvůli vyšší bezpečnosti se Okresní správa politická v Turnově snažila se Zemským četnickým velitelstvím v Praze domluvit na rozšíření počtu četnických stanic a hlídek. Region sice nepatřil k nejvíce problémovým, ale příslušníků bezpečnostních sborů nebylo a není nikdy dost. Přes železniční stanici na Nádražním předměstí v Turnově projelo tehdy více než 200 tisíc občanů za rok a stala se tak důležitým dopravním uzlem ve směru na Prahu, Liberec, Jičín, Starou Paku a Pardubice. V nejbližším okolí stanice se nacházely také velké průmyslové objekty. Toto území měla na starosti nejbližší četnická stanice z centra města Turnova, která byla vzdálená asi 20 minut. Prioritou ve vyjednávání proto bylo otevřít na tomto strategickém místě četnickou stanici.¹⁸⁷ K žádosti se prosebně přidali i místní živnostníci s železničním a poštovním úřadem. Jmenované subjekty se společně zavázaly, že pro příslušníky poskytnou plně vybavené tři místnosti, až bude četnická stanice zřízena.¹⁸⁸

O zřízení další četnické stanice, tentokrát na Ještědu, usilovala okresní správa politická již několik let, ale Zemské četnické velitelství v Praze přikročilo k tomuto kroku až v prvních měsících roku 1922. Společně se domluvíly s německým horským spolkem Gebirgsverein, který vlastnil hostinec a chatu přímo na vrcholu Ještědu, že by si četnictvo mohlo pronajmout „starou boudu“. Budova však potřebovala neodkladnou opravu, aby se mohla stát skutečným

¹⁸⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

¹⁸⁷ Dnes hlavní vlakové nádraží v Turnově.

¹⁸⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 620, kart. č. 43. Presidiální spisy 2.

reprezentativním místem bezpečnostního sboru. Jednání se spolkem o nápravě trvalo několik měsíců.

4.4 Hospodářská a bytovací situace

Hospodářská situace po válce nebyla v Československu jednoduchá. České země sice patřily v bývalém Předlitavsku k nejvíce industrializovaným, ale Slovensko a Podkarpatská Rus nebyly nijak více průmyslově rozvinuty. Lze je tedy spíše považovat za agrární země. I v samotných českých zemích se zemědělství věnovalo až 50 % obyvatelstva, což přesahovalo průměr v rozvinutějších západních státech.¹⁸⁹

Výkon ekonomiky v roce 1920 představoval pouze 76,7 % výkonu z roku 1913.¹⁹⁰ Průmysl, direktivně přeorientován na válečný, a nedostatek potravin se odrazil ve všeobecném pokračujícím vyčerpání země. Propad hospodářství ruku v ruce se ztrátou odbytišť výrobků a zavedení ochranných cel vedl k zavírání či omezování provozu velkých továren. Propouštění ze zaměstnání a celková deprese ve společnosti vedla k sociálním nepokojům.¹⁹¹ Ekonomika se mezi lety 1920–1924 nacházela v době transformace na mírové hospodářství.

Vláda se snažila dostat národní hospodářství co nejrychleji do lepší kondice také proto, aby dostala neustále se zvyšující inflaci pod kontrolu. Opravdu se jí tohoto cíle do roku 1924 podařilo dosáhnout, ale musela provést některá drastická opatření s dopady na celou společnost. Podniky z bývalého Rakousko-Uherska, které chtěly nadále působit v ČSR, si zde musely zřídit své sídlo a dohodnout se na částečném financování s některou z českých bank. I přes tento krok nemusely mít firmy vyhráno, protože se musely přizpůsobit zahraniční konkurenci a modernizovat své provozy. Další nepopulární opatření představovala politika deflace a navázání české koruny na švýcarský frank.¹⁹² Z krátkodobého hlediska to vedlo ke zdražení veškerých československých výrobků na zahraničních

¹⁸⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 198.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 211.

¹⁹¹ Počet nezaměstnaných stoupl až na 411 tisíc v lednu 1923.

¹⁹² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 228.

tržích a k dalšímu útlumu. Očistný proces v ekonomice trval až do ledna 1923, kdy nastal postupný obrat a zlepšení veškerých údajů.¹⁹³

Turnovský a českodubský region na tom nebyly ekonomicky lépe než ostatní soudní okresy. Velkým problémem se jevila i blízkost bývalé provincie Deutchböhmen, která zpočátku úplně bojkotovala veškeré české zboží, čímž došlo ke zpretrhání vazeb a zavedených odběrových míst. Samozřejmě velký vliv měla i celková recese hospodářství.

Lidé v tomto období velmi často odcházeli za prací do jiných regionů, kde museli sehnat nějaké ubytování. Převis poptávky nad nabídkou bytových prostor se nedařilo optimalizovat. Ve smíšených česko-německých regionech k tomu často přispívaly i vztahy mezi těmito národnostmi. Situací se zabýval i parlament, který na plénu schválil zákon č.592/1919 Sb. o zabírání bytů obecní samosprávou.¹⁹⁴ Není známo, že byl tento nástroj využíván v Turnově, ale v Českém Dubu k němu v roce 1920 místní představitelé přikročili. Majitelé bytů, což byli většinou Němci, nechtěli pronajímat byty zejména nově přicházejícím československým občanům. Nežádka se stávalo, že nepochodil se svou žádostí ani německý občan. V důsledku tohoto zákona se zde dokázalo pronajmout deset bytů, budova nově zřízené školy a jeden obchod.¹⁹⁵

Již v úvodní kapitole byla naznačena hospodářská charakteristika českodubského a turnovského soudního okresu. Jeden z nejvýraznějších problémů, který postihoval celou Československou republiku, představovalo zásobování obyvatelstva základními potravinami. Úřady za války zavedly přidělový systém, regulovaly trh s potravinami a stanovovaly maximálně nejvyšší prodejní cenu. Tento systém přetrvával i po válce. Dozor nad dodržováním podmínek vykonávala místní hospodářská rada.¹⁹⁶ Proti nedostatečnému zásobování probíhaly v regionu i stávky. Zejména dělnictvo tím chtělo upozornit na svou neutěšenou situaci.¹⁹⁷ Dokonce vše zašlo až tak daleko, že se prováděly kontroly utajovaných zásob v domácnostech,

¹⁹³ Počet nezaměstnaných v listopadu 1924 byl pouze necelých 70 tisíc.

¹⁹⁴ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹⁹⁵ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹⁹⁶ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹⁹⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

aby se zamezilo přezásobením na úkor nemajetných lidí odkázaných na příděly. Porušení množstevních předpisů se trestalo vyloučením ze zásobování.¹⁹⁸ Četnictvo v tu dobu mělo na starosti potírání černého trhu, což se zpočátku roku 1920 úplně nedařilo. Síť pašeráků a překupníků byly rozsáhlé a dobře organizované. Obrat nastal až se zlepšením celkového stavu na trhu.

Pro zlepšení zemědělské výroby v Podještědí vznikla v obou největších městech hospodářská družstva, která na různých místech v okrese provozovala své pobočky.¹⁹⁹ Družstva výrazně ulehčovala situaci místním sedlákům, kteří jim výrobky mohli prodávat za vyšší ceny než kdekoliv jinde. Ve své podnikatelské aktivitě se družstva věnovala zejména nákupu a prodeji zemědělských produktů, uhlí a hospodářských potřeb. V rámci okresu často fungovala i směna mlýnských výrobků za obilí.

Na továrny a firmy v politickém okrese Turnov dolehla celková hospodářská krize a nedostatečný odbyt vlastních výrobků. Výrazně musely omezovat své provozy a propouštět zaměstnance.²⁰⁰ Dělníkům se tento stav samozřejmě nelíbil a veřejně protestovali proti postupu podnikatelů. Konkurence jednotlivých továren byla veliká a valná většina z nich si své odborníky přebírala. Velká vlna odchodů postihla v prvních letech dvacátých let 20. století doposud více či méně izolované Českodubsko, kde fungovala jediná velká textilní továrna Franze Schmitta. Dělníci v jeho firmě nedostávali takovou mzdu jako v okolí. Směřovali proto za „lepším“ životem zejména na Liberecko, které bylo průmyslově rozvinuté.²⁰¹

Největší krize dopadla na místní firmy a finanční domy v listopadu 1922, kdy byly nuceny pro nepříznivý vývoj zavírat své výrobní podniky nebo výrazně omezovat provoz. Každý měsíc byly hlášeny nové a nové úpadky. Počet nezaměstnaných v okrese rapidně stoupal.²⁰² Úřední orgány se zabývaly problémy v továrnách a důsledně zkoumaly, zda jsou důvody pro zastavení činnosti

¹⁹⁸ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

¹⁹⁹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²⁰⁰ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²⁰¹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²⁰² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 612, kart. č. 40. Presidiální spisy 2.

opodstatněné.²⁰³ K 1. listopadu byly nuceny zastavit svou výrobu brusírenské podniky Václava Vavřicha (Frýdštejn), Františka Matěcha (Frýdštejn), Františka Teplíka (Frýdštejn), Josefa Müllera (Bezděčín), Adolfa Strnada (Odolenovice) a Otty Hütmana (Petrásovice). Dále stála výroba i ve dvou textilních závodech, a to Fr. Schmitta (Český Dub) a Karla Kopala (Přepeře). Částečný provoz udrželo šest brusíren a dvě provazárny. Dohromady v politickém okrese Turnov zůstalo nezaměstnaných 1198 lidí²⁰⁴, z nichž dostávalo podporu pouhých 583.²⁰⁵

Dramatický obrat nastal o pár měsíců později, kdy se postupně průmyslová výroba opět začala zvedat. Díky všeobecnému růstu hospodářství ubývalo i nezaměstnaných. Čísla mluví jasně. V březnu 1923 se počet nezaměstnaných v politickém okrese Turnov ustálil na čísle 523, což je významný více než poloviční rozdíl oproti listopadu 1922.²⁰⁶ Největší nezaměstnaností trpěl Český Dub, kde bylo hlášeno přes 210 osob. Majitel továrny Fr. Schmitt, který zde opět obnovil svou výrobu, dokázal sociálních podmínek využít ve svůj prospěch. Mzdy vyplácel spíše podprůměrné, ale lidé se u něho nechali zaměstnat, protože v regionu neměli žádnou jinou možnost. Závodní výbor složený ze zástupců dělníků alespoň na tento stav primárně upozorňoval ústřední orgány, které se zavázaly případ prošetřit.²⁰⁷

4.5 Příjezd legionářů, sčítání obyvatel, Masaryk v Turnově, pohled společnosti na Rakousko-Uhersko a národopisná výstava v Českém Dubu

V polovině roku 1920 se do Turnova vrátili legionáři z Ruska, z nichž se někteří účastnili bitev u Zborova a Bachmače.²⁰⁸ Úderný prapor, čítající 27 důstojníků a 562 mužů, uvítali všichni nejvýznamnější představitelé okresu

²⁰³ Např. ve firmě Schmitt se mělo z měsíce na měsíc propustit 20% zaměstnanců a zbytek dělníků měl docházet jen na zkrácené směny. Někteří nezaměstnaní si stěžovali i na to, že nedostávají žádnou podporu. Po vyšetření podnětu daly státní orgány stěžovatelům za pravdu a nabádaly firmy k obezřetnosti vůči propuštěným dělníkům.

²⁰⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 612, kart. č. 40. Presidiální spisy 2.

²⁰⁵ Nezaměstnaných: brusičů 295/podporovaných 7; textilních dělníků 865/podporovaných 570; provazářských dělníků 38/podporovaných 6.

²⁰⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 613, kart. č. 41. Presidiální spisy 2.

²⁰⁷ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²⁰⁸ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

i obcí.²⁰⁹ Místní občané je oslavovali a nahlíželi na ně jako na elitu našeho zahraničního vojska. Po zdlouhavé a velmi náročné cestě, kterou každý voják absolvoval ze Sibíře přes Francii až na sever Čech, se vojáci těšili na zasloužený odpočinek po slavnostní demobilizaci.²¹⁰ Zdejší obce darovaly ze svých zásob značné množství potravin právě pro legionáře.

V roce 1921 se v Československu uskutečnilo sčítání obyvatel. Tyto důležité statistické údaje mohly mnoho napovědět o měnících se poměrech v různých regionech. Politický okres Turnov nebyl v tomto ohledu žádnou výjimkou. I díky ochotě občanů se podařilo zjistit velmi pozoruhodná data. V soudním okrese Turnov se projevila značná urbanizace, kdy za prací do Turnova přicházelo stále více lidí. Ve městě si dokázali najít zaměstnání, za které získávali podstatně větší plat než na vesnicích. Na Československu se všeobecně jevily ekonomické podmínky pro život mnohem horší, proto úbytek obyvatelstva zasáhl celý okres.²¹¹ Tento fakt lze doložit statistickým údajem, kdy se snížil počet obyvatelstva v roce 1921 o více než dva tisíce oproti roku 1910.²¹² Pro lepší názornost lze uvést údaje ze sčítání z roku 1910, kdy žilo v celém polickém okrese celkem 47 629 obyvatel, z toho bylo 45 323 Čechů, 2182 Němců a 124 jiné národnosti. Zato v roce 1921 to bylo již pouhých 45 069 obyvatel, kteří byli rozděleni podle národností na 43 490 československých občanů, 1479 Němců, 73 Maďarů, devět Rusů, 9 Židů a 6 Poláků.²¹³

Vrcholní představitelé státu velmi často navštěvovali různá místa v celé Československé republice. Města a regiony, které byly poctěny některou významnou návštěvou, se na událost dlouhodobě připravovaly. Stranou samozřejmě nezůstávaly ani další samosprávné či státní orgány z regionu nebo spolky. Do Turnova přijel prezident Masaryk dne 17. září 1922.²¹⁴ Jeho příjezd byl naplánován na 14. hodinu, kdy ho přišli uvítat na nádraží nejen významní představitelé státní správy v čele s místodržitelským radou Maxmiliánem Schmerhovským, ale i oba předsedové

²⁰⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 609, kart. č. 38. Presidiální spisy 2.

²¹⁰ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika Turnov 1918-1931.

²¹¹ VENCLŮ, František. *Turnovsko: Statistická data*, s. 22.

²¹² SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²¹³ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²¹⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 612, kart. č. 40. Presidiální spisy 2.

okresních správních komisí.²¹⁵ Při této příležitosti nemohli chybět starostové měst Turnova a Českého Dubu a další významní hosté z řad představitelů spolku.²¹⁶ Návštěva byla naplánovaná do posledního detailu. Prezidenta nejprve z vlakového nádraží odvezl automobil směrem na náměstí až k turnovské radnici. Cestou ho vítaly a oslavovaly zástupy obyvatel z blízkého i vzdáleného okolí. Prezident Masaryk se ukázal jako správný vlastenec, když se rozhodl navštívit místní sokolovnu a následně státní odbornou školu. Potom se přesunul na Hrubou Skálu, kde mu společnost dělal majitel velkostatku Hrubá Skála J. Aehrenthal s výkonným ředitelem jeho podniku Leopoldem Angerem. Na konci své cesty se prezident přesunul do Sedmihorek, kde ho čekala velkolepá hostina a odkud se večer vypravil zpět do Prahy.²¹⁷

V čase příjezdu vrcholového státníka se bezpečnostní složky vždy chovají velmi důsledně a monitorují celkovou situaci, aby předešly nečekané události. Příjezdem prezidenta do Turnova byla aktivována všechna ochranná opatření do stavu nejvyšší pohotovosti. Bohužel se jeho návštěva neobešla bez provokací. V Českém Dubu byl četníky zadržen Hugo Grummich, úředník v továrně Franze Schmitta, který se měl dopustit zlehčování a zesměšňování představitele československého státu. Při rozpravě se zaměstnanci v továrně se přítomných ptal, jestli se půjdou podívat na příjezd prezidenta do Turnova. Anna Mizerová mu odpověděla: „*Když byl v Liberci císař pán, tak jsem se tam byla podívat. Pokud nebudu mít práci na zahradě, tak ráda uvítám i prezidenta v Turnově.*“ Nato odpověděl H. Grummich: „*Pokud nebudete moci, tak Vám ho Roubíček²¹⁸ na zádech ukázat do Dubu donese.*“²¹⁹ Okresní správou politickou v Turnově byl za tento přečin odsouzen k 24 hodinám vězení a pokutou 100 Kč, která měla být připsána do chudinského fondu v Českém Dubu. Po jeho odvolání k Zemské správě politické v Praze musel nakonec uhradit pouze pokutu, protože trest vězení mu byl zrušen.²²⁰

²¹⁵ Za Turnovsko Josef Stejskal a za Českodubsko Josef Bína.

²¹⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 612, kart. č. 40. Presidiální spisy 2.

²¹⁷ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 80.

²¹⁸ První český starosta Českého Dubu.

²¹⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 612, kart. č. 40. Presidiální spisy 2.

²²⁰ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

Při kontrole elektrického zařízení vězních hodin v Českém Dubu zjistil starosta města Jan Mlejnek, že městský strážník Vilém Pfeifer měl svůj byt vyzdoben obrazy s portréty excísařů Františka Josefa I. a Viléma. Tento zvláštní skutek probírala na svém jednání městská rada, která důrazným způsobem proti jakýmkoliv sympatiím ke starým pořádkům protestovala. Celá věc se jevila o to pikantnější, že dotyčný pracoval pro město, tudíž složil slib věrnosti Československé republice. Vilém Pfeifer se dostavil po vyzvání na úřad do kanceláře ke starostovi, kde ve strachu, že by přišel o místo, obrazy na znamení věrnosti roztrhal.²²¹ Samotný případ se již nadále ve městě neřešil. Obecní samospráva, která je zrcadlem společnosti, tím dala jasně najevo, že v případě potřeby tvrdě zakročí proti jakýmkoliv zpátečnickým projevům uctívajícím bývalé Rakousko-Uhersko a jeho spřátelené Prusko. Lidé nezapomněli na příkoří, která museli strpět za první světové války při všeobecném nedostatku.

V prvních měsících roku 1924 se hojně diskutovalo o uspořádání národopisné výstavy v Českém Dubu. Ta měla především v dobrém světle prezentovat obraz hospodářství a kulturních činností celého českého Podještědí, které v posledních letech prošlo opravdu těžkým obdobím. Celou akci zaštiťovala a organizovala pobočka zemědělské jednoty na Podještědí za spolupráce všech hospodářských a kulturních institucí z Českodubského okresu. Výstavní výbor rozhodl o konání výstavy od 12. do 19. října 1924 a následně o rozdělení do sedmi samostatných výstavních celků.²²² Vzhledem k předpokladu vysoké návštěvnosti Českého Dubu se rozhodlo, že okresní muzeum zůstane po celou dobu výstavy otevřené a bude se snažit oslovit svou výstavou široké vrstvy obyvatel, aby jim mohlo nenásilnou formou přiblížit tento ryze český region. Pro vystavovatele byly připraveny speciální podmínky, za pronájem svého místa nemuseli zaplatit žádné poplatky.²²³ Uspořádání výstavy představoval velmi pozitivní signál o náladě obyvatelstva v tomto podhorském regionu a naznačoval, že těžké časy s velkou mírou nezaměstnanosti jsou minulostí.

²²¹ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²²² Na část: 1) rostlinou 2) živočišnou 3) pro kulturu občanskou a sociální 4) obchod a průmysl 5) školství 6) družstevní a peněžní 7) tělesné kultury.

²²³ *Hlasy Pojizerské*. 1924, roč. 39, č. 31, s. 3.

5 PŘÍPRAVY A REALIZACE ZÁSADNÍ SPRÁVNÍ REFORMY A VŠEOBECNÝ RŮST HOSPODÁŘTVÍ (1925–1928)

5.1 Okresní samosprávné orgány a okresní instituce v období správní reformy

Okresní správní komise i přes snahu realizace župního zákona nedoznala ve svém fungování žádných výraznějších změn a pokračovala v nastaveném směru z dřívějších dob Rakousko-Uherska. V průběhu října 1924 skončily zároveň svou činnost českodubská i turnovská okresní správní komise z důvodu obměny členstva v tomto samosprávném orgánu. Jmenování nových členů Zemskou správní komisí v Praze proběhlo prakticky okamžitě. Mandáty si jednotlivé strany rozdělily dle výsledků obecních voleb konaných již v roce 1923, kdy zastupitelům končilo jejich čtyřleté volební období.²²⁴ Výjimkou bylo město Český Dub, kde se konaly volby do městského zastupitelstva až pár týdnů po novém jmenování členů místní okresní správní komise z důvodu pozdějšího uspořádání prvních obecních voleb kvůli vytvoření „velkého“ Českého Dubu.

Turnovská správní komise měla pouze patnáct členů místo dosavadních dvaceti. Předsedou nové okresní správní komise byl jmenován Ladislav Picek, rolník z Újezda u Svijan a člen agrární strany, která na okrese získala největší podporu voličstva. Jeho zástupcem se stal Josef Stejskal, ředitel okresní nemocenské pokladny v Turnově a člen národních socialistů. Stranám připadly mandáty takto: pět agrárikům, čtyři národním socialistům, po dvou živnostníkům a sociálním demokratům, po jednom národním demokratům a lidovcům.²²⁵ Výraznější změny se proto ani neodehrály. Svoje postavení si pouze prohodily dvě nejsilnější strany.

Českodubské správní komisi se snížil počet na pouhých jedenáct členů z původních patnácti. Funkcionáři byli jmenováni rovněž ze dvou neúspěšnějších stran, a to od agráriků a národních socialistů jako u Okresní správní komise v Turnově. Předsedou se stal Josef Bína a jeho zástupcem František Sýkora. Převaha agráriků je v tomto regionu naprosto patrná, poněvadž v okresní správní komisi získali pět mandátů. Ostatní strany byly rády, když obhájily své zisky z minulých

²²⁴ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 89.

²²⁵ Tamtéž, s. 89-90.

voleb. To se povedlo pouze národním socialistům s dvěma mandáty. Ostatní strany, jako sociální demokracie, lidovci, živnostníci a spojené německé strany, získaly pouze po jednom mandátu. Národní demokraté svůj mandát ani neobhájili.²²⁶

Jak už bylo výše popsáno, svou agendu okresní správní komise výrazně neměnily. Tento orgán často řešil svou svízelnou finanční situaci, proto se snažil citlivě reagovat na aktuální potřeby okresu. Jako jednu z hlavních priorit, kterou se mu dařilo naplňovat, si určil výstavbu místních komunikací, protože silniční propojení mezi soudními okresy a jednotlivými obcemi bylo stále nedokonalé a obtížné. I podle statistických údajů bychom mohli zaznamenat každoroční nárůst objemu finančních prostředků, které se do těchto akcí přímo investovaly. Zejména na Československu se tím tak v době ekonomického růstu snižovala nemalou měrou nezaměstnanost v regionu. Další aktivity komise představovaly finanční spoluúčast nebo realizace výstavby nových školských a zdravotnických zařízení.

Rozpuštění „starých“ okresních samosprávných orgánů, které přešly z Rakousko-Uherska do českých zemí recepčním zákonem, bylo dokončeno s účinností nového organizačního zákona, tj. 1. července 1928. Tento termín se kvůli prodlužujícím se administrativním a technickým problémům nepovedlo v Čechách dodržet, proto musel být stanoven nový termín k 1. prosinci téhož roku.²²⁷

5.2 Správní reforma a její dopad na změny v politickém okrese

Turnov

Úsilí o úplnou reorganizaci státní správy a odstříhnutí od starých pořádků přinesl již župní zákon z roku 1920. Snaha o ucelení několika správních systémů na území Československé republiky byla jednoznačná. K naplnění tohoto zákona ve všech bodech a součástech republiky bohužel nikdy nedošlo, protože politici jeho uplatnění v Čechách a na Moravě neustále odkládali.²²⁸ Při realizaci župního zákona

²²⁶ *Hlasy Pojizerské*. 1924, roč. 39, č. 39, s. 7.

²²⁷ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 392-394.

²²⁸ V prvé řadě je zde nutno uvést, že Revoluční Národní shromáždění odhlasováním župního zákona v roce 1920 nezavázalo vládu k určitému datu k provedení reformy. Dle dohody měla dostat vláda čas, aby přechod na nový správní systém důsledně připravila. Bohužel se politický systém Československa nacházel v krizi. Tato nestabilita se přenesla do nejvyšších míst a projevila se častým střídáním vlád, které ztrácely motivaci na realizaci reform v českých zemích. Největší odpor politiků a odborné veřejnosti vzbuzovalo rozhodnutí o vzniku dvou čistě německých žup (Českolipské a Karlovarské). Dalšími důvody proti byly velká finanční náročnost a obava z přílišné centralizace státní správy.

pouze na Slovensku v první polovině dvacátých let se dále správní systém Československa rozdobil na tři samostatné nesourodé celky, kde fungovaly naprosto odlišné systémy.²²⁹ Tato přechodná situace nemohla vydržet dlouhou dobu. Všichni kompetentní lidé si uvědomovali, že to je velký problém pro běžný chod státu.

Od roku 1926 se začalo pracovat na návrhu nové organizace správy. Ministerstvo vnitra, které mělo přípravu zákona ve své gesci, chtělo vytvořit jednotný správní systém, který by fungoval na celém území. Původní záměr byl, že se bude pouze novelizovat „starý“ župní zákon. Nové návrhy však směřovaly k zemskému uspořádání bez dvojkolejnosti a výraznému posílení kompetencí státních orgánů na úkor samosprávy ve věcech veřejných.²³⁰

Samotný vládní návrh vyvolal velmi silný odpor nejen u některých koaličních, ale zejména u opozičních stran. Ty protestovaly proti omezení samosprávy a práv národnostních menšin. Diskuze v parlamentních výborech se zasekla na více než tři měsíce, kdy vládní většina potřebovala získat podporu pro svůj návrh. Dohodnutý kompromis byl maximem možného,²³¹ protože musel částečně vyhovět požadavkům německých a slovenských stran ve vládní koalici, které poté ústupky prezentovaly jako svůj velký úspěch. Diskuze v parlamentu k tomuto organizačnímu zákonu probíhala v polovině roku 1927, kdy byl zákon bez problémů pohodlnou většinou schválen a publikován ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 125.²³²

²²⁹ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 379.

²³⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 393.

²³¹ Po vzniku vlády panské koalice středových a pravicových politických stran (českých, německých a slovenské) se začala připravovat novela župního zákona. Na starosti jí mělo ministerstvo vnitra. Nový návrh správního uspořádání se výrazně lišil od toho z roku 1920. Vládní politické strany chtěly do reformy prosadit své zájmy: agráři - větší centralizaci správy, národní demokracie a lidovci - zemské zřízení, hlinkovci - větší autonomii pro Slovensko a německé strany - změnu jazykových nařízení. Po předložení materiálu do Národního shromáždění se celý proces pozastavil kvůli nesouhlasu vládních hlinkovců a německých stran. Díky zákulisnímu vyjednávání se jejich nesouhlasné stanovisko podařilo změnit, ale v samotném důsledku se zásadní změny v návrhu neuskutečnily. Hlinkovci za svůj úspěch považovali alespoň zřízení administrativní autonomie pro Slovensko. Pro německé strany to bylo ještě mnohem obtížnější, protože župní zákon právě nejvíce vyhovoval Němcům, když měly vzniknout dvě německé župy. Vedoucí představitelé německých stran nedokázali prosadit ani změnu jazykových nařízení. Považovali však za důležité ve vládě zůstat i za cenu podpory organizačního zákona, aby mohli ve svých funkcích lépe prosazovat zájem německého kapitálu.

²³² SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 380-392.

Zákonu o nové organizaci státní správy byla posunuta účinnost až k 1. červenci 1928. Tato přechodná doba měla být využita k plynulému přechodu na nový systém, který stanovoval nové správní celky. Nejednalo se již o župy, ale o čtyři země: českou, moravskoslezskou, slovenskou a podkarpatskoruskou.²³³ Zemi spravoval zemský úřad v čele se zemským prezidentem a zemským výborem voleným ze zemského zastupitelstva. Posílení vlivu zemského prezidenta spočívalo ve skutečnosti, že ze své pozice automaticky předsedal zemskému výboru i zastupitelstvu. Dále rozhodoval, které otázky mohla řešit samospráva a bez omezení kontroloval její činnost. Kompetence úřadu spočívala především v zajišťování pořádku a bezpečnosti, dohlížení na policejní úřady v celé zemi, v kontrole činnosti nižších úřadů. Úřad fungoval také jako odvolací orgán druhé instance.²³⁴

Nižšími orgány státní správy se staly okresní úřady (hejtmanství), které vykonávaly svou činnost v obvodu bývalé okresní politické správy. V čele okresního úřadu stál okresní hejtman, který měl obdobné pravomoci vůči okresním samosprávným orgánům jako zemský prezident. Počet všech členů okresního zastupitelstva závisel na velikosti daného okresu a pohyboval se v rozmezí od 18 do 36 členů.²³⁵ Okresní zastupitelstvo si volilo ze svého středu osmičlenný výbor, který připravoval program pro jednání zastupitelstva a prováděl dozor nad rozpočty obcí.²³⁶ Centralizace okresní samosprávy a její připoutání k okresním úřadům znamenalo trvalé rušení těchto orgánů v některých regionech.

Zástupci do okresních nebo zemských samospráv byli voleni nebo jmenováni na dobu šesti let. Aktivní volební právo měli všichni občané stanovenou na 24 let a pasivní na 30 let s dvouletým pobytem v místě. V demokratických volbách se rozhodovalo pouze o dvou třetinách míst v zastupitelstvu. Zbytek byl rezervován pro tzv. apolitické odborníky. Ve skutečnosti výběr těchto lidí probíhal podle politického klíče, protože se dotyčný před svým jmenováním musel závazně přihlásit k politické straně, se kterou bude ve shodě hlasovat. Odborníky do funkce vždy

²³³ Tamtéž, s. 394.

²³⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 393.

²³⁵ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 401.

²³⁶ Schvaloval obecní usnesení a rozpočty.

potvrzoval ministr vnitra. Vrcholné představitele ve správní hierarchii tj. zemského prezidenta jmenoval prezident republiky a okresního hejtmana ministr vnitra.²³⁷

Zavádění nové státní správy a samosprávy nešlo tak rychle, jak si mnozí představovali. Svůj díl viny na tom měly i politické elity, protože někteří čelní představitelé státu soustavně bránili samotné realizaci organizačního zákona. Po překonání všech těchto problémů byl stanoven termín voleb do okresního zastupitelstva na 2. prosince 1928. Tento akt znamenal rozpuštění stávajících okresních správních komisí a dokončení veškerých změn ve státní správě potřebných pro účinnost nového organizačního zákona.²³⁸

Zavádění organizačního zákona v politickém okrese Turnov se nejvíce dotklo okresní samosprávy na Českokubsku, která měla být zcela zrušena a připojena k turnovskému okresu. Okresní správní komise se ještě v listopadu 1927 snažila situaci zvrátit a sepsala na Zemský úřad v Praze žádost o zachování samosprávy v Podještědském regionu, kde zmiňuje především problematiku místního hospodářství a národnostního členění. V případě, že by nebylo možno zachovat stávající samosprávný okres, žádala komise o zřízení alespoň okresní správní komise s kompetencemi kontrolovat a dohlížet na okresní ústavy a podniky. Tento ústupek by považovali českokubští představitelé v roce 1928 za dostatečný, ale také za zárodek vzniku vlastního okresního úřadu, protože by si to okolnosti v tomto regionu v pozdějších letech určitě vyžádaly.²³⁹ Na tuto žádost Zemský úřad v Praze odpověděl negativně, proto žádné další okresní samosprávné instituce v politickém okrese Turnov nevznikly. Paradoxem zůstává, že některé státní úřady zde měly i nadále své okresní pobočky.²⁴⁰

Nově formovaný okresní úřad i se samosprávnými orgány sídlil v Turnově na čísle popisném 84. Dle posudku se tento objekt hodil zejména pro úřední účely a jeho celkový stav byl uspokojivý. Hejtmanem Okresního úřadu v Turnově jmenoval ministr vnitra současného přednostu Okresní správy politické v Turnově

²³⁷ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 401.

²³⁸ Tamtéž, s. 403.

²³⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 628, kart. č. 48. Presidiální spisy 2.

²⁴⁰ Např. berní úřad.

Maxmiliána Schmerhovského.²⁴¹ Do okresního zastupitelstva se volilo 16 osob a 8 jich bylo jmenováno, tento orgán měl tedy dohromady 24 osob. Někteří úředníci okresních samospráv v politickém okrese Turnov museli změnit od 1. prosince se zánikem okresních správních komisí své nynější zaměstnání a odejít na okresní úřad.²⁴² Po všech přesunech se měl odborný úřednický aparát rozrůst na konečných 40 míst, které spadaly pod definitivu.²⁴³ Představuje to vcelku vysoké číslo, ale nárůst byrokracie byl v tomto období značný. Odborný referent okresního úřadu měl i značně vyšší pravomoc, jelikož se mohl účastnit hlasování při projednávání své agendy na okresním zastupitelstvu.

Předávání agendy se v Českém Dubu zpomalilo natolik, že musel hejtman Okresního úřadu v Turnově přesunout několik svých podřízených úředníků v prosinci 1928 do Českého Dubu, aby odsud převzali a zpracovali veškeré dokumenty.²⁴⁴ Díky nedostatku času a množství agendy hrozil Okresnímu úřadu v Turnově totální kolaps, který by měl nezvratitelné důsledky.

5.3 Pozemková reforma a zlatá éra československého hospodářství

Pozemková reforma a její „spravedlivé“ nastavení se řešilo již od vzniku samostatného československého státu. V té době vlastnil velkou část nejvýnosnější zemědělské půdy úzký okruh velkostatkářů, kterým půda neustále zajišťovala rostoucí bohatství. Naproti tomu bezpočet drobných zemědělců musel živořit na usedlostech s minimální výměrou na propachtované půdě, která nedokázala zdaleka pokrýt ani potřebu jejich rodin.²⁴⁵ Ambiciózní zákon o pozemkové reformě měl v tehdejší době hned několik rozměrů, od hospodářského až po sociální. Poslanec Jan Dubický, který měl velkou zásluhu na zavádění pozemkové reformy na Turnovsku, prohlásil: „*Na středních statcích je hospodářská činnost intenzivnější, rodina pracující na vlastním statku jest samostatnější, vytrvalejší, podnikavější, pracovitější a tedy mravnější.*“²⁴⁶ V politickém okrese Turnov do roku 1925 proběhla

²⁴¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 629, kart. č. 50. Presidiální spisy 2.

²⁴² Z Okresní správní komise Český Dub tři úředníci a z Okresní správní komise Turnov pět úředníků.

²⁴³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 628, kart. č. 48. Presidiální spisy 2.

²⁴⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 628, kart. č. 48. Presidiální spisy 2.

²⁴⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 440-450.

²⁴⁶ VENCLŮ, František. *Turnovsko: Statistická data*, s. 163.

pozemková reforma na všech dvorech s dostatečnou výměrou. Parcelovaná půda byla rozdělena mezi drobné a střední statkáře, obce, školy a mezi spolky, jako např. tělocvičnou jednotu Sokol, která si na těchto pozemcích vybudovala své zázemí.²⁴⁷

Hospodářství a průmyslová výroba se ve druhé polovině dvacátých let dostaly z útlumu a nebývale rostly. Ekonomika prošla velmi náročnou transformací, protože se postupně přeorientovala na mírovou výrobu. Tento proces nešlo provést bez moderních technologií a celkové zvýšení efektivity práce. Inovativní věci velmi často fungovaly na elektrický proud, proto ve dvacátých letech zažívaly zejména české země rozvoj elektrárenského průmyslu.²⁴⁸

V politickém okrese Turnov s okresními samosprávami či obcemi dlouhodobě spolupracovaly Východočeské elektrárny a.s., které od státních institucí nebo obcí dostávaly záruky na stotisícové půjčky pro stavbu elektrického vedení a nových elektráren.²⁴⁹ Prioritou bylo připojit do sítě největší průmyslové podniky. V Turnově se jednalo zejména o největší brusičské závody, které zaměstnávaly stovky dělníků. K největším firmám jistě patřila provazárna dr. Fotr, Boháček a spol., která zaměstnávala přes 300 dělníků.²⁵⁰ Dále lze jmenovat brusičské a textilní podniky, např. Selektu, firma Josef Valha či firma Josef Ouhrabka, které zaměstnávaly v Turnově v době největší konjunktury přes 100 dělníků.²⁵¹

Trochu jiná situace nastala v Českém Dubu, kde výrazně ovlivňovala život jediná velká textilní továrna Franze Schmitta se stovkami zaměstnanců. Vedení firmy při realizaci výstavby elektrického vedení pro svůj podnik jednalo i na základě příslušnosti k německému původu, protože přednost dostala domluva s libereckými elektrárenskými podniky před Východočeskými elektrárnami a.s., které zde již samozřejmě také působily. Prvotní jednání o napojení elektrické sítě z továrny do města skončilo střetem mezi českým vedením města a německými vlastníky.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 165-167.

²⁴⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 422.

²⁴⁹ *Hlasy Pojizerské*. 1928, roč. 43, č. 20, s. 1.

²⁵⁰ Muzeum Českého ráje v Turnově, *Kronika Turnov 1918-1931*.

²⁵¹ Muzeum Českého ráje v Turnově, *Kronika Turnov 1918-1931*.

Znesvářené strany po několika jednáních došly ke kompromisu a elektrické vedení se mohlo začít stavět.²⁵² Celková elektrifikace města stála 500 000 Kč.²⁵³

Jak už to bývá, příznivý vývoj v ekonomice a hospodářství měl i své stinné stránky, které dopadaly na obyčejného zaměstnance či dělníka. Podle tehdejších statistik se mohli tito pracovníci začlenit do nově vznikající nižší střední třídy, která často žila v nouzi.²⁵⁴ Již od počátku dvacátých let započal raketový nárůst cen různých komodit. V poválečné době bylo téměř vše nedostatkovým zbožím, proto se rozmohl černý trh, kterému později můžeme paradoxně přičítat zásluhu na ekonomickém rozmachu. Pro lepší názornost si porovnáme pár komodit z let 1914 a 1928: pomeranč stál dříve 0,08 Kč a později 1,10 Kč; kyselé zelí dříve 0,18 Kč a později 3,60 Kč, cihly 1000 kusů dříve 12 Kč a později 280 Kč.²⁵⁵ Toto několika set procentní zvýšení nekorespondovalo se zvýšením mezd ani „žebračenek“. Dělníci dostávali za jednu odpracovanou směnu v průměru 27 Kč.²⁵⁶ Měsíční základní chudinská podpora bez dalších příspěvků se pohybovala od 5 Kč do 80 Kč.²⁵⁷ Zaměstnanci továren si nenechali vše vždy líbit, proto na Turnovsku za zvýšení mezd bojovali stávkami. Jedna z největších a nejdelších proběhla ve sklářském průmyslu. Zapojili se do ní v roce 1928 na více než tři týdny pracovníci skláren z Jablonecka, Železnobrodská a Turnovska.²⁵⁸ Úspěchy této stávky byly zanedbatelné z důvodu ukončení stávky samotnými zaměstnanci před Vánoci.

5.4 Aktivity levicových a pravicových extremistů

V době ekonomického růstu se levicovému a pravicovému extremismu příliš nedařilo. Nespokojenost ve společnosti se snižovala společně s nezaměstnaností a tzv. radikalizace společnosti se stávala složitější. Proto lze považovat výsledek parlamentních voleb do poslanecké sněmovny v roce 1925 za překvapivý, protože Komunistická strana Československa (KSČ) v českých zemích vyhrála volby

²⁵² SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²⁵³ VENCLŮ, František. *Turnovsko: Statistická data*, s. 254.

²⁵⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 517.

²⁵⁵ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika Turnov 1918-1931.

²⁵⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 517.

²⁵⁷ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

²⁵⁸ *Hlasy Pojizerské*. 1928, roč. 43, č. 48, s. 1.

a celkově skončila druhá.²⁵⁹ Příčin tohoto úspěchu bylo jistě několik, ale těmi dvěma nejzásadnějšími byla internacionalizace KSČ a vznik pouze jedné strany s německým oddělením pod vedením Karla Kreibicha ze Cvikova. Dále strana dokázala zaujmout svým sociálním programem určitou skupinu obyvatelstva, která se stále velmi pomalu dostávala z tíživé situace. V roce 1925 byla příliš krátká doba od překonání krize a lidé si ještě velmi dobře pamatovali na hospodářské potíže. Pro tyto obyvatele byla KSČ jedinou volitelnou stranou.²⁶⁰ Naopak německé nacionální strany z druhého křídla politického spektra naprosto propadly a skončily v již zmíněných volbách na posledních místech.²⁶¹

Na Turnovsku fungovaly obě extremistické skupiny politického spektra současně, ale jasnou převahu si zde udržovala KSČ. Ohlášené agitační schůze se často stávaly cílem sympatizantů z „druhého tábora“. Jednu z nich svolal fašistický dělník Mach z Brzna v březnu 1926 na Střelnici v Turnově.²⁶² Před tímto „výbušným“ setkáním se snažily politická správa v Turnově i bezpečnostní sbory udělat maximum pro bezpečí ostatních nezúčastněných obyvatel. Hlídky četníků byly zesíleny a doplněny z nejbližšího okolí. Přihlízejících diváků dorazilo na shromáždění přes 500. Z celkového počtu se jich přes 250 hlásilo ke komunistické ideologii. I přes zvýšené riziko vzájemného konfliktu proběhla schůze relativně v klidu, až na slovní střety dělníka Macha s komunistickým senátorem Vojtěchem Hamplem z Liberce.²⁶³ K nenásilnému průběhu jistě přispěla veškerá přijatá bezpečnostní opatření a také přítomnost represivních orgánů, které mohly být doplněny v případě nutnosti armádou.

Po velmi úspěšných parlamentních volbách do poslanecké sněmovny se vliv KSČ na Turnovsku a Českodubsku začal primárně rozšiřovat do venkovských oblastí. Aktivní buňky si komunisté postupně zakládali i v těch nejmenších vískách, přičemž jedny z prvních vznikly ve Frýdštejně, Radimovicích a Vlastibořicích.²⁶⁴ Pro snadnější rozšiřování členské základny chtěli v obcích získat vždy nějaký

²⁵⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 1. díl, s. 377.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 373-375.

²⁶¹ Tamtéž, s. 377.

²⁶² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 620, kart. č. 43. Presidiální spisy 2.

²⁶³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 620, kart. č. 43. Presidiální spisy 2.

²⁶⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 629, kart. č. 50. Presidiální spisy 2.

již zavedený spolek, který by jim před obyčejnými občany dodal důvěru. Mezi nejžádanější organizace patřili dobrovolní hasiči. Počet nově přijatých členů do stranických orgánů se bezpečnostní sbory dozvídaly z objednávek nových legitimací a známek.

Ústředí KSČ v Praze se pro všechny členy snažilo organizovat hromadné agitační akce, které byly nazývány zcela jinak z důvodu matení četnických a policejních sborů.²⁶⁵ Jednalo se např. právě o setkávání dobrovolných hasičů či jiných zájmových spolků.²⁶⁶ Státní úřady celou věc výborně monitorovaly, protože si většina účastníků akce předem mohla nárokovat a také nárokovala slevu z jízdného na dráze. Další informace o pohybu mělo četnictvo, které se zaměřilo na místní přístupové komunikace. Kontrolovaly se všechny nápadné vozy, zejména autobusy. Samozřejmě bezpečnostním složkám mohl někdo uniknout, ale z hlášení se můžeme dočíst, že důkladný přehled o pohybu podezřelých osob skutečně měly.²⁶⁷

5.5 Všeobecná krajinská výstava v Turnově

Po Českém Dubu se i představitelé Turnova rozhodli uspořádat ve svém městě krajinskou výstavu, která však měla být mnohem větší a honosnější. V době příprav si organizátoři dali za cíl zviditelnit hlavně Turnovsko a celé Podještědí jako drsný, ale mohutně se po všech stránkách rozvíjející region.²⁶⁸ Velmi se dbalo na propagaci místního českého kapitálu zcela nezávislého na průmyslově vyspělejších Liberci či Jablonci nad Nisou. Nesla proto také „lokálně patriotický“ název: *„Krajinská, živnostensko-průmyslová, hospodářská a kulturní výstava Českého ráje a menšin ve IV. župě v Turnově v době od 25. června do 31. července 1925.“*

Pesimisté a odpůrci, často podporovaní z německých oblastí Podještědí, se proti výstavě ozývali, protože se jim nelíbilo vybrané místo, které podle nich nebylo dostatečně ekonomicky silné a reprezentativní. Naopak zastánci hovořili

²⁶⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 629, kart. č. 50. Presidiální spisy 2.

²⁶⁶ Záměrně se na začátku června 1928 uskutečnily v Praze „Rudé dny“, kdy byly za účelem zmatení ozbrojených složek v tom samém termínu pořádány sjezdy hasičů a cyklistů, čímž se výrazně ztížila kontrola účastníků.

²⁶⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 629, kart. č. 50. Presidiální spisy 2.

²⁶⁸ *Hlasy Pojizerské*. 1925, roč. 40, č. 24, s. 4.

o Turnovu jako o významném regionu celého českého severu, který byl zároveň přirozeným centrem turisticky hojně navštěvovaného Českého ráje.²⁶⁹

Do celé akce se angažovalo mnoho místních významných činitelů z veřejného života. Základním kamenem úspěchu bylo vybrat schopné lidi a jmenovat je do výkonného výboru, protože ten měl celou výstavu organizačně na starosti. Každý významný host měl mít svou „funkci“, proto bylo jmenováno hned několik čestných funkcionářů.²⁷⁰ Svou aktivní účast přislíbily všechny státní a samosprávné instituce z Turnovska, které měly možnost rozsáhlé sebe prezentace. Významnou roli však hrály zájmové spolky, které se měly starat o společenské akce pro turisty a návštěvníky výstavy. V době otevření výstavy pořádaly v Turnově celorepublikové i místní zájmové organizace své výroční sjezdy. Tímto krokem přispěly nenásilnou formou k větší propagaci celého místa.²⁷¹

Výkonný výbor pro přípravu výstavy nedisponoval žádnými finančními zdroji. Požádal proto o pomoc veřejné i soukromé instituce, aby garantovaly nebo přispěly menší či větší částkou. Největším obnosem 50 000 Kč do fondu přispěla Okresní správní komise Turnov. Celkově se podařilo vybrat na tu dobu úctyhodných 995 000 Kč.²⁷² Z těchto peněz se platily veškeré pronájmy výstavních prostor i stavba nového hlavního průmyslového pavilonu v Turnově dle návrhu Ing. Karla Salače.²⁷³ V této nové budově se koncentrovali největší vystavovatelé z odvětví domácích potřeb a odehrávaly se zde také různé kulturní i reprezentativní akce.

Zájem vystavovatelů zúčastnit se této krajské výstavy v Turnově byl nečekaně obrovský, a to převážně z okolních českých okresů. Výkonný výbor se rozhodl, že bude primárně dávat přednost vystavovatelům z turnovského okresu, ale zájem „domácích“ byl zpočátku v některých oborech zcela mizivý.

²⁶⁹ *Hlasy Pojizerské*. 1925, roč. 40, č. 26, s. 1-2.

²⁷⁰ Čestní funkcionáři byli z: ministerstva průmyslu, obchodu a živností a ministerstva zemědělství. Skuteční funkcionáři byli z: Rady města Turnova; Okresní správní komise Turnov; Obchodní živnostenské a průmyslové ústředny v Hradci Králové.

²⁷¹ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 97.

²⁷² *Hlasy Pojizerské*. 1924, roč. 39, č. 14, s. 1.

²⁷³ *Hlasy Pojizerské*. 1925, roč. 40, č. 8, s. 1.

Po promyšlené a cílené propagaci se do Turnova nakonec sjelo 542 vystavovatelů z bližších i vzdálenějších míst.²⁷⁴

Výstavu navštívilo mnoho významných hostů a veřejně činných lidí.²⁷⁵ Zahájení se zúčastnil např. ministr průmyslu a obchodu L. Novák, který měl k Českému ráji vřelý vztah, jelikož pobýval v Lázních Sedmihorky. Dále to byli poslanci B. Bradáč, J. Dubický, V. Košek, K. Kramář, R. Laube, J. Matoušek a senátoři F. Hybš a J. Lysý.²⁷⁶ Nezapomnělo se ani na výročí Mistra Jana Husa, kterému byl odhalen Šalamounův pomník. Záštitu nad konáním této významné připomínkové události přijal, kromě Ivana Markoviče, Ladislava Nováka a Jiřího Stříbrného, i samotný předseda československé vlády Antonín Švehla, který při té příležitosti poctil město Turnov a výstavu svou návštěvou.²⁷⁷ Celkově výstavu navštívilo neuvěřitelných 156 000 osob, průměrně 3500 lidí každý den.²⁷⁸

Uspořádání výstavy se organizátorům dokonale povedlo. Do poloviny dvacátých let 20. století zaznamenávalo československé hospodářství nejprve propad. Po překonání několika krizových let došlo k obratu a příznivějšímu vývoji. Proto v období první republiky nebylo vhodnějších podmínek ke konání této akce než v roce 1925. Za svou odvalu a píli byli všichni zainteresovaní odměněni vysokou návštěvností, která přispěla i k přebytkovému hospodaření.

²⁷⁴ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 98.

²⁷⁵ Tento region na pomezí českého a německého území byl vnímán jako velmi citlivé místo v republice nejen z důvodu hraničního umístění, ale také kvůli nenaplněným ambicím Pojizeří po emancipaci do podoby kraje. Podpora českého živlu na národnostní hranici se stala zejména v polovině dvacátých let přirozenou součástí vládní politiky.

²⁷⁶ *Hlasy Pojizerské*. 1925, roč. 40, č. 27, s. 5.

²⁷⁷ *Hlasy Pojizerské*. 1925, roč. 40, č. 26, s. 7.

²⁷⁸ KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského*, II. díl, s. 98.

6 Z HOSPODÁŘSKÉHO A SPOLEČENSKÉHO VRCHOLU AŽ NA SAMÉ DNO ((1928)1929–1934)

6.1 Dokončení realizace změn pro platnost organizačního zákona, finanční problémy samosprávných orgánů a posunutí voleb do okresního zastupitelstva

K dokončení celého procesu reorganizace státní správy a samosprávy na vyšší úrovni, jehož princip i zásadní změny byly popsány v předcházejících kapitolách, došlo uspořádáním voleb do samosprávných orgánů vyšších územních celků dne 2. prosince 1928. Kandidátku do Okresního zastupitelstva v Turnově si podalo sedm českých a jedna německá strana. Jistě nebylo překvapením, že nejvíce hlasů dostali agráři, kteří si od minulých voleb v rámci celého politického okresu výrazně polepšili. Předstihli svého největšího politického soupeře v okrese národní socialisty o téměř 500 hlasů.²⁷⁹ Obě strany získaly shodně po pěti mandátech.²⁸⁰ Za nimi se dále řadili sociální demokraté s dvěma a komunisté, lidovci, národní demokraté a živnostníci s jedním mandátem.²⁸¹

K těmto dvěma třetinám demokraticky zvoleným zástupcům proběhlo jmenování další jedné třetiny z řad odborníků ministerstvem vnitra, kteří se před svou nominací museli zavázat svou „apolitickou stranickostí“ tím, že budou společně hlasovat a hájit zájmy jedné z politických stran. Tato pravomoc mohla ve skutečnosti výrazně změnit i celkové pořadí voleb pokud by se nerespektovalo přání voličů.²⁸² To se v případě Turnovska nestalo a zbývajících osm mandátů Okresního zastupitelstva bylo obsazeno dle výsledků voleb takto: tři odborníci z řad agráři, dva z národních socialistů a po jednom ze sociální demokracie, lidovců a živnostníků.²⁸³

I přes snahu důkladné centralizace a dohled státních orgánů nad samosprávnými orgány se v rámci bývalých soudních okresů na Českodubsku

²⁷⁹ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika Turnov 1918-1931.

²⁸⁰ Agráři získali v Politickém okrese Turnov 6529 hlasů a národní socialisté 6088.

²⁸¹ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika Turnov 1918-1931.

²⁸² SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 440.

²⁸³ Tamtéž, s. 440.

a Turnovsku vytvořily okresní samosprávné starostenské sbory. Jednotlivé obce posílaly do těchto orgánů své delegáty, kteří se zde zabývali všeobecně problematickou samosprávou s přihlédnutím ke svému obvodu (soudnímu okresu) i možným řešením těch nejpálčivějších otázek, jako byla elektrifikace a stavba komunikací mezi obcemi. Tuto instituci lze vnímat jako dobrovolný svazek obcí, který mohl na problémy upozorňovat okresní úřad či jeho samosprávné orgány.²⁸⁴ „Starostové“ takových svazků měli ze správních úřadů dokonce zakázáno vystupovat navenek jako „okresní starostové“ a přisvojovat si právně neukotvenou pozici v samosprávě.²⁸⁵

S aplikací organizačního zákona se musel Okresní úřad v Turnově přeskupit a přijmout úředníky z bývalého samosprávného českodubského okresu, když se zpočátku nepočítalo se zřízením expozitury okresního úřadu v Českém Dubu. V lednu 1929 nalezneme záznam ve služební knize, kde hejtman zveřejnil nový služební řád pro běžné fungování úřadu. Z něho vyplývá, že nejdůležitější postavou je sám hejtman, který mohl na svou zodpovědnost v různých agendách rozhodnout bez ohledu na názor či stanovisko referenta z příslušného oddělení. Úřední hodiny pro veřejnost byly stanoveny s hodinovou přestávkou od osmi hodin ráno do čtyř hodin odpoledne. Vedoucí zaměstnanci měli nařizeno vykonávat svou činnost o hodinu déle. Instrukce se dále týkala i rezervací míst pro samotného hejtmana či vyšší úředníky v biografu a divadle pro povinnou dozorčí službu.²⁸⁶

Již na konci roku 1928 si veřejní činitelé z Českodubska hlasitě stěžovali na fungování Okresního úřadu v Turnově. Přístup k jeho službám byl značně omezený, protože měl své úřadovny pouze v Turnově. Požadovali proto, aby v Českém Dubu úřad otevřel svou kancelář, kde by mohli místní obyvatelé i z širokého okolí vyřizovat své úřední záležitosti. Tento požadavek se stal skutečně akutním, protože při neexistenci místní železniční dráhy bylo cestování autobusem do Turnova a zpět fyzicky a hlavně časově problematické. Okresní zastupitelstvo se žádostí prioritně zabývalo a po přijetí pádných argumentů se rozhodlo tento požadavek v polovině roku 1929 podpořit. Okresní úřad Turnov otevřel v Českém

²⁸⁴ *Hlasy Pojizerské*. 1929, roč. 44, č. 44, s. 5.

²⁸⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 628, kart. č. 48. Presidiální spisy 2.

²⁸⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 219, kn. č. 218. Služební kniha OÚ Turnov 1906-1939.

Dubu svou expozituru vždy každou první sobotu v měsíci v okresním domě.²⁸⁷ Dalším významným státním orgánem, který na Českodubsku nepřestal alespoň částečně působit, byl okresní ústav práce.²⁸⁸ Na obyčejné lidi reorganizace státní správy tvrdě dolehla, protože se pro ně omezily služby, které stát automaticky poskytoval. Naopak je zde nutno zmínit, že perfektní přehled a centralizace v těchto orgánech mohly uchránit samostatnou existenci demokratické republiky ve střední Evropě a na nebezpečí, nepokoje nebo další abnormality operativně reagovat.

S postupně se prohlubující hospodářskou a sociální krizí v Československé republice byly na okresní úřady nakládány nové a nové úkoly. Detailní sledování a uplatňování nových nebo novelizovaných přísnějších zákonů vyžadovalo stále vyšší počty zaměstnanců, kteří na tato opatření dohlíželi. Státu se nedostávalo finančních prostředků, proto se postupně muselo začít s protikrizovými opatřeními. Tvrdé škrty se nevyhnuly ani veřejné sféře. Ruku v ruce s až se čtyřnásobným nárůstem agendy došlo ke zvýšení počtu úředníků na některých správních úřadech oproti starému rakouskému režimu. Vláda si samozřejmě uvědomovala vážnost situace a chtěla dále státní správu reformovat s cílem ji zjednodušit a hlavně ušetřit nějaké peníze. I proto byl vládou v roce 1932 přijat tzv. „spořivý zákon“ o státním (veřejném) úřednictvu.²⁸⁹ Svou účinností měl přinést úsporu ve všech směrech. Pracoval totiž s celým úřednickým aparátem komplexně, a to jak po stránce personální, tak i s umístěním jednotlivých úřadů.

Hejtman Okresního úřadu v Turnově vypracoval důkladný rozbor o budovách a agendě jednotlivých referentů. Jejich práci se podařilo zefektivnit přijetím nových řádů. Okresní úřad se nalézal ve dvou budovách v Turnově, které naprosto nevyhovovaly svým účelům. Neposkytovaly dostatek místa pro všechny zaměstnance a byly zde neustálé problémy s topením či nečistotou. Na občany, kterým měly tyto budovy sloužit, působily dojmem stísněnosti a sklíčenosti. Nepředstavovaly reprezentativní nemovitosti, které by si tento úřad svou vážností zasloužil. Do konce třicátých let se měl realizovat plán na vybudování centrálního

²⁸⁷ *Hlasy Pojizerské*. 1929, roč. 44, č. 42, s. 5.

²⁸⁸ *Hlasy Pojizerské*. 1929, roč. 44, č. 42, s. 5.

²⁸⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*, 2. díl, Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935). Praha, Libri, 2002, s. 377. ISBN 80-7277-031-4. (dále citováno jako *České země*, 2. díl)

úřadu pro veškerou veřejnou a státní správu v Turnově, tj. městskou samosprávu, berní správu, berní úřad, okresní soud, důchodkovou kontrolu, katastrální měřický úřad a četnictvo. Finanční prostředky neměl bohužel okresní úřad, město ani další z těchto významných státní institucí, proto se „centrální“ úřad nikdy nerealizoval a vše zůstalo jen u příslibů od veřejně činných politiků.²⁹⁰

V důsledku nedostatku finančních prostředků byly do úřednické praxe zavedeny nové postupy, které zrychlovaly a zefektivňovaly práci zaměstnanců okresního úřadu. Jednalo se zejména o manipulační řády, které jasně stanovovaly přesný oběh dokumentů při vyřizování. Všechny součásti úřadu měly také povinnost zakládat detailnější a propracovanější rejstříky. Vzorovým úřadem se pro Turnov stal Okresní úřad v Plané, kde založili 14 indexů s předtištěnými kolonkami. V dané záležitosti se vedla velmi čilá korespondence mezi hejtmany. I přes všechna opatření se vyskytovaly největší mezery v komunikaci s jednotlivými obcemi, kde hodně záleželo na tamějším starostovi, který se často samostatně staral a vyřizoval agendu pro orgány vyšší instance.²⁹¹ K nápravě měly přispět právě tyto rejstříky, dodržování přesně daných lhůt a také přehlednější spisová služba.

Při realizaci protikorupčních a protiklientelistických opatření docházelo ve státní správě vždy po určitém čase k výměně vyšších státních úředníků. Pokud nedošlo k odhalení žádného vážného prohřešku nebo dotyčný neodešel do penze, jednalo se ve většině případů o dříve a důkladně naplánované přemístění z úřadu na úřad. Ani Okresní úřad v Turnově nebyl z těchto opatření vynechán a v roce 1933 došlo k personální změně na pozici hejtmana. Dosavadní hejtman politické správy Maxmilián Schmerhovský odešel do Jičína, kde zastával opět funkci hejtmana. Naopak do Turnova přišel dr. Jaroslav Koldovský, bývalý hejtman z již výše zmíněného Okresního úřadu v Plané, který se stal vzorem pro celkovou reorganizaci okresního úřadu v Turnově.²⁹²

Velký zásah do fungování vyšších samosprávných celků provedla vláda v roce 1934, kdy prodloužila mandát tehdejšími zvolenými a jmenovanými zástupci v těchto orgánech až do konce roku 1935. Argumentem vlády se stalo všudypřítomné

²⁹⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 628, kart. č. 48. Presidiální spisy 2.

²⁹¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 628, kart. č. 48. Presidiální spisy 2.

²⁹² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 616, kart. č. 42. Presidiální spisy 2.

šetření finančními prostředky, proto se rozhodla spojit volby do okresního zastupitelstva s parlamentními, které se měly uskutečnit koncem května 1935. Novinkou také bylo, že „staré“ okresní zastupitelstvo fungovalo až do doby než se ustanovilo nové. Pravdu však lze nalézt i jinde. Toto čistě politické rozhodnutí mělo zabránit většímu množství bankrotů obcí a chudších okresů finančně vyčerpaných dlouhodobým působením hospodářské krize. Vláda právě pro tyto instituce založila speciální fond, ze kterého se měly sanovat veřejné rozpočty a poskytovat peníze pro jejich další rozvoj.²⁹³ Strany vládní koalice při realizaci opatření hájily i své zájmy a doufaly ve vyšší podporu voličů. Snažily se také všemožně zabránit rychlému nástupu německých nacionalistů do mocenských struktur demokratického Československa, a to zejména v příhraničních oblastech

6.2 Hospodářská krize, nezaměstnanost a její důsledky

6.2.1 Svět a ČSR

Velká hospodářská krize na konci dvacátých let 20. století odstartovala propadem cen akcií na newyorské burze.²⁹⁴ Důsledkem toho došlo ke zhroucení všech odvětví americké ekonomiky. Nevyhnula se ani státům v západní Evropě a ty se téměř okamžitě také potýkaly s velmi obdobnými problémy jako USA. Nejvíce bylo postiženo Německo. Jeho trh představoval významné odbytiště pro československé exportéry zejména v příhraničí, kteří problémy v globální ekonomice také razantně pocítili. Ze statistických údajů jasně vyplývá skutečnost, že když Československo v letech 1933-1934 prožívalo nejhorší krizi, okolní státy a zejména Německo se postupně vracely do období trvalého ekonomického růstu.²⁹⁵

Jak již bylo výše zmíněno, hospodářská krize v proexportně orientovaném Československu měla zcela odlišný průběh oproti okolním státům. Nezažilo totiž náhlé zhroucení svého hospodářství, ale jeho postupné zpomalování a přecházení do recese. Už v předkrizovém období v letech 1928-1929 se objevily první náznaky zpomalení ekonomiky. Největší dopad tehdy zaznamenal textilní

²⁹³ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 439.

²⁹⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 2.díl, s. 20.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 25-41.

a sklářský průmysl.²⁹⁶ Ostatním odvětvím se dařilo stále vcelku slušně, protože až v roce 1930 dosáhla konjunktura československého hospodářství a zaměstnanosti svého vrcholu.²⁹⁷ Velké rozdíly bychom našli zejména mezi vnitrozemskými a příhraničními oblastmi, protože se každá z nich totiž se svým specifickým odvětvím průmyslu vyvíjela zcela odlišně.

Nezaměstnanost v Československu se v roce 1930 rapidně zvýšila z 53 000 až na 239 564 osob.²⁹⁸ Na první pohled toto číslo nevypadalo katastrofálně, protože v době transformace hospodářství byla nezaměstnanost mnohem vyšší. Deflace se postupně zrychlovala a obyvatelé, díky neustálému poklesu cen, odkládali své investice s vidinou získání ještě lepší ceny. Banky neměly strach ani na začátku třicátých let stále půjčovat finanční prostředky. Úvěry však notně zdražovaly a mnohé podniky se dostávaly do stále větších problémů i přes snahu Národní banky situaci zvrátit nebo alespoň stabilizovat. V roce 1931 se očekával prudký skok hospodářství do recese, který zpočátku nepřicházel. Naopak došlo k jemnému náznaku oživení. I přes optimistické prognózy některých předních odborníků československého průmyslu, jako např. Jaroslava Preisse nebo Viléma Pospíšila, se pod tlakem krachující významné středoevropské banky Creditanstalt naprosto zhroutil československý bankovní systém.²⁹⁹ Tento mezník lze považovat za skutečný prvopočátek velké hospodářské krize v Československu, ze které se až do kritických zářijových dnů v roce 1938, kdy došlo k odstoupení pohraničí, republika nedokázala vymanit.

Problémy ve finančním sektoru se vláda rozhodla řešit rázným způsobem opatření, kdy se za všechny vklady zaručila na úkor deficitu státního rozpočtu. Žádnou banku nenechala zkrachovat. Chtěla tak předejít ještě větším škodám a uklidnit drobné střadatele a firmy, že o své peníze nepřijdou. Tato situace měla okamžitý negativní dopad na zemědělství, které se již před krizí zmítalo v problémech. Ostatní odvětví padala mírněji nebo naopak rostla jako

²⁹⁶ STEINER, Jan; KROL, Jiří. *Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918-1989*. Karviná, Obchodně podnikatelská fakulta Slezské univerzity, 1997, s. 119. ISBN 80-85879-80-8

²⁹⁷ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 2.díl, s. 34.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 35.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 35.

např. stavebnictví,³⁰⁰ v němž se příznivě projevilo zhodnocení soukromých investic z období růstu a neustálá podpora elektrifikace na celém území Československa.³⁰¹ Bohužel byly tyto pozitivní informace z hospodářství na dlouhou dobu poslední.

Na samé dno se Československo dostalo v průběhu března 1933, kdy se celková průmyslová výroba dostala na 56 % úrovně z roku 1929.³⁰² V tomto směru na tom byla nejhůř ze všech postižených států v Evropě. V celosvětovém měřítku měly horší čísla v nejkritičtější období už jen USA. Nezaměstnanost se zvýšila až na 920 000 lidí.³⁰³ Stát i samosprávné celky na všech úrovních se snažily zmírňovat katastrofální sociální dopady tzv. „nouzovými pracemi“, při kterých nezaměstnaní přednostně stavěli dopravní infrastrukturu, vodovodní řády a neustále rozšiřovali elektrickou síť.

Další opatření proti zvyšování nezaměstnanosti představovalo zvýšení celních poplatků a schválení kartelového zákona, čímž byl v některých odvětvích naprosto omezen konkurenční boj v zájmu zachování pracovních míst. Stát jasně definoval a určil přísná pravidla pro kartely. Dohlížely na ně dozorové orgány - kartelová komise a kartelový soud.³⁰⁴ Pro zcela mimořádné situace vešel v platnost zmocňovací zákon, který vládě umožňoval výrazně zrychlit legislativní proces. Vláda tak mohla ve své gesci vydávat nařízení v oblastech hospodářství a veřejné správy přímo ve formě zákonů.³⁰⁵ Jedním z nejdůležitějších nařízení pro pozitivní nebo alespoň setrvalý vývoj v zemědělství se stalo zřízení obilního monopolu.³⁰⁶ Po dlouhých debatách a odporu části odborné veřejnosti bylo při posledním z větších protikrizových opatření přistoupeno k devalvaci československé koruny. Tento krok měl výrazně pomoci domácím exportérům zvýšit jejich konkurenceschopnost na zahraničních trzích a zlevnit jejich výrobky.³⁰⁷ Jeho účinnost mohla být jistě vyšší, ale ostatní země v regionu ke znehodnocení měny také přistoupily. Všechna

³⁰⁰ Stavebnictví v roce 1932 dosáhlo 117,2% výkonnosti oproti roku 1929.

³⁰¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 2.díl, s. 37.

³⁰² Tamtéž, s. 36.

³⁰³ Tamtéž, s. 50.

³⁰⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 439.

³⁰⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 2.díl, s. 82.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 85.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 87.

výše zmíněná opatření jistě pomáhala překonat nejhorší období hospodářské recese. Univerzální lék pro exportně orientované hospodářství neexistuje, muselo se tedy počkat na zlepšení situace v globálním měřítku a zejména v Německu. Bohužel ani to nestačilo, protože Německo po nástupu Adolfa Hitlera k moci uplatňovalo částečnou ekonomickou blokádu Československa. Obrat k optimistickému pohledu na výkon československého hospodářství přicházel jen velmi pomalu.

6.2.2 Hospodářská krize na Českodubsku a Turnovsku

Dopady hospodářské krize se již od roku 1929 projevovaly také v politickém okrese Turnov, přičemž panovaly velké rozdíly v samotných soudních okresech. Českodubský okres, závislý na svém jediném průmyslovém centru v Českém Dubu, na tom byl podstatně hůře než ten turnovský.

Z textilní továrny Franze Schmitta v Českém Dubu ubývali zaměstnanci již v předkrizovém období, ale od začátku celosvětové hospodářské krize se propouštělo rychlejším tempem. Situace zašla tak daleko, že se místní zástupci v čele se starostou Mlejnkem obrátili na ministerstvo sociální péče s žádostí o pomoc při řešení tohoto problému. Chtěli tím předejít katastrofálnímu dopadu na celkový život ve městě. Pokud by zde místní dělníci neutráceli své vydělané peníze, zkrachovala by řada místních malých živnostníků a pro městský rozpočet by to znamenalo obrovský finanční výdaj za péči pro všechny nezaměstnané. Ministerstvo slíbilo mimořádný příspěvek a prosazení získání vojenské zakázky pro firmu Franze Schmitta, která by měla výrazně zpomalit či úplně zastavit vlnu propouštění a přispět tak ke snížení sociálního napětí ve městě. I přes tuto „státní“ intervenci se v Českém Dubu na počátku roku 1930 nacházelo 273 nezaměstnaných, pobírajících mimořádnou státní podporu. Státní peníze nestačily pokrýt veškerou potřebu domácností, proto se na obecní zastupitelstvo obraceli místní občané ve finanční nouzi s žádostmi o poskytnutí příspěvku chudinské podpory, proplacení nájmu nebo s prosbou o přidělení obecního malometrážního bytu.³⁰⁸

Na svízelnou sociální situaci občanů upozorňovali i představitelé okresního výboru ČSDSD v Turnově. V přijatém memorandu se obrátili na Okresní úřad v Turnově, aby se celou situací vážně zabýval a pokusil se zmírnit sociální dopady

³⁰⁸ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

na nejchudší rodiny. Sociální demokraté navrhli několik opatření, která by podle nich měla být neprodleně realizována. Jednalo se např. o vyplácení podpory v hmotné nouzi všem nezaměstnaným, vybudování nocleháren pro bezdomovce, pořádání stravovacích a ošacovacích akcí a důsledné potírání lichvářských praktik, jelikož se samozřejmě našli i takoví, kteří chtěli na lidském neštěstí profitovat.³⁰⁹ Okresní úřad v Turnově postoupil tuto výzvu Zemskému úřadu v Praze s žádostí o finanční podporu. Následně probíhala i intenzivní komunikace mezi okresním hejtmanem a zemským prezidentem o tom, jak nejrychleji a nejúčelněji pomoci. V možnostech okresního úřadu nebylo po celém okresu organizovat akce na podporu sociálně potřebných obyvatel. Hejtman Schmerhovský se tedy dohodl na pomoci od obecních samospráv se starosty Turnova a Českého Dubu, kteří nejlépe věděli, co jejich obyvatelé nutně potřebují. Poměrnou část vyčíslených nákladů poté obce přeposílaly k uhrazení okresnímu úřadu, jenž na tyto účely získával peníze přímo ze státního rozpočtu.³¹⁰ Zapojení veřejně činných lidí a politických stran do řešení sociálních problémů mělo svou váhu a protikrizová opatření byla přijata velmi rychle. Jednání s úřady vyšších instancí o finanční podpoře a pomoci probíhala snáze, pokud se v celé problematice angažovala politická strana z vládní koalice. Lze si položit otázku, proč se v této věci nejvíce angažovala právě sociální demokracie. Z prospěchářství, nebo za účelem získání podpory ve volbách? Pravda byla asi někde uprostřed. Sociální demokraté považovali určitě za nutné upozornit na katastrofální situaci dělníků, ale šlo jim také o zviditelnění se v těchto krizových momentech jako strana solidární s potřebnými.

Na sociální postavení obyčejných lidí měly vliv i požadované daně a přírážky, které občané odváděli do obecních rozpočtů. Města a obce se od vzniku republiky neustále topily v dlužích. O vyrovnaných či přebytkových rozpočtech nemohla být ani řeč. Samotní úředníci Okresního úřadu v Turnově si vážnost situace uvědomovali, proto skoro pokaždé vyhověli návrhu ze stran obcí a schválili obecní přírážku k daním. Samotné přírážky k činžovní dani se pohybovaly nejčastěji v rozmezí 100-200 procent, přičemž na samé horní hranici v politickém okrese Turnov vybíraly od občanů peníze pouze obce Frýdštejn a Rozstání. U ostatních daní bylo rozmezí velmi obdobné, ale Bukovina a Turnov se naprosto vymykaly, protože

³⁰⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 627, kart. č. 47. Presidiální spisy 2.

³¹⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 627, kart. č. 47. Presidiální spisy 2.

požadovaly schválení přírážky až 300 procent.³¹¹ Tyto další náklady prohlubovaly závislost nízkopříjmových nebo nemajetných obyvatel na sociálním systému. Přesto muselo být všem jasné, že celkový výběr finančních prostředků se zvýší pouze minimálně vzhledem k neustálému nárůstu nezaměstnaných, kteří v žádném případě nemohli unést tento skokový nárůst výdajů.

Politický okres Turnov i přes celkem stabilní rok 1930, kdy se míra nezaměstnanosti dařila udržet v rozumné míře, silně postihl propad průmyslu a tlak na neustálé propouštění zaměstnanců. Nejvíce to pocítili občané z celého Českodubska s příchodem hospodářské krize do Československa v roce 1931, kdy zůstalo v celém soudním okrese 1720 nezaměstnaných. V samotném městě Český Dub jich bylo něco málo přes 700.³¹² Problémy se prohlubovaly ve firmě Schmitt, kde její vedení v jednu chvíli dokonce rozhodlo o úplném zastavení výroby. Z různých prohlášení a zveřejněných informací lze však nabýt dojmu, že se jednalo o účelový krok, aby firma zvýšila tlak na státní orgány, které tak mohly rozhodnout o mimořádné pomoci továrně a ochránit ji před krachem.³¹³ Do celé záležitosti muselo tehdy opět vstoupit město i další orgány státní moci, které chtěly po firmě vysvětlení, proč tato situace nastala. Zástupce firmy Schmitt dr. Beetz jako hlavní důvod zdůrazňoval, že se pro výrobky továrny nepodařilo zajistit dostatečný odbyt na zahraničních trzích.³¹⁴ Podle něj další nepříznivé aspekty zavinila vysoká cla a úroky u bank. Firma se přitom mohla ucházet o státní zakázky jako již dříve v minulosti. Na to odpověděl dr. Beetz: „*Pro takovou náročnou výrobu nemáme dostatečné technické zařízení.*“³¹⁵ Toto tvrzení se podařilo okamžitě vyvrátit jako lež, protože již v předchozích letech státní zakázky firma normálně získávala. Dr. Beetz ujišťoval všechny přítomné o zájmu německého majitele Konrada Blaschka na zachování provozu továrny v Českém Dubu. Jeho kroky se ale jevily natolik nesmyslné, že i přítomní zástupci města a státních orgánů se spíše přikláněli k úmyslnému vyhocování celé situace, která měla posloužit k vyvolání vlny

³¹¹ *Hlasy Pojizerské*. 1929, roč. 44, č. 19, s. 2.

³¹² SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

³¹³ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

³¹⁴ Jugoslávie, Maďarsko, Portugalsko, Rakousko.

³¹⁵ *Hlasy Pojizerské*. 1931, roč. 46, č. 11, s. 7.

nepokojů zoufalých občanů proti samotné továrně i státním orgánům.³¹⁶ Pokud by k tomu došlo, muselo by zakročit četnictvo a v nejzazším případě proti demonstrujícím použít donucovacích prostředků. Úřady, nezříkající se své zodpovědnosti, chtěly aktivním přístupem tomuto scénáři předejít.

V Turnově a okolí nebylo prozatím tolik nezaměstnaných jako v sousedním českodubském okrese. Uvedený fakt lze přičíst skutečnosti, že zde byl průmysl ve větší míře diverzifikován do několika rozdílných odvětví. Celkový počet nezaměstnaných se k roku 1931 ve městě ustálil na čísle 200.³¹⁷ I tak se v celém politickém okrese Turnov počet lidí bez práce přiblížil k číslu bezmála 2000.

Všechny kompetentní úřady, ať už okresní či městské, se snažily povzbudit zaměstnanost nouzovými pracemi placenými z veřejných rozpočtů. V první vlně se pokračovalo s již započatým budováním a úpravou silnic a stavbou vodovodů.³¹⁸ Město Turnov zaměstnalo nejvíce lidí v městských ulicích, kde se starali o pořádek za každého počasí i roční doby.³¹⁹ Nejvíce postižený Český Dub zašel ještě dále a rozhodl se pro stavbu zcela nového koupaliště.³²⁰ Hlavním cílem tohoto smysluplného projektu bylo zaměstnat co nejvyšší počet žadatelů o práci v dlouhodobém horizontu několika let, aby se alespoň trochu zmenšilo sociální napětí.

I přes nemálo vynaložených finančních prostředků na veřejné projekty se očekávaný efekt na zvýšení zaměstnanosti v politickém okrese Turnov nedostavil. Ba spíše naopak. Českodubsko v roce 1932 strádalo ještě více. Jediná velká továrna Schmittových uzavřela své brány a propustila všech několik set zaměstnanců. Sezonních prací se také mnoho nenabízelo, poněvadž akciová i městská cihelna vůbec nespustily výrobu. Jediným větším podnikem, který sice zaměstnával dělníky, ale stále lavíroval před krachem, představovala sponkárna Františka Hoffmana. Sehnat jakoukoliv i nekvalifikovanou práci na Českodubsku se stalo prakticky

³¹⁶ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

³¹⁷ *Hlasy Pojizerské*. 1931, roč. 46, č. 48, s. 3.

³¹⁸ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1918-1931.

³¹⁹ *Hlasy Pojizerské*. 1931, roč. 46, č. 9, s. 1.

³²⁰ *Hlasy Pojizerské*. 1931, roč. 46, č. 2, s. 4.

nemožným.³²¹ Počet nezaměstnaných se po uzavření výše zmíněných firem hravě dostal přes 2000. To však mluvíme jen o evidovaných a práce schopných lidí, na kterých ovšem byly závislé i jejich mnohačetné rodiny. Ve špatných sociálních podmínkách se proto nalézalo mnohem více lidí.

Na samotné Turnovsko v té době již také viditelně dopadla hospodářská krize. Zdejší podniky, které byly zaměřené na sklářství a výrobu šperků, se potýkaly s problémy jako každý jiný průmyslový obor v tomto období. Po odběratelích byly pro firmy jejich nedůležitějšími partnery banky, které dodávaly finanční prostředky pro zachování výroby a rozvoj podniků. Ačkoli mnoho bankovních domů dostalo státní záruky k odvrácení vlastního bankrotu, rozhodovaly o tom, koho budou nadále podporovat nebo kdo nemilosrdně zkrachuje. Koncentrace moci finančního sektoru byla v této době značně obrovská. Provazárna v Turnově musela dočasně přerušit svou výrobu, protože jí právě Průmyslová banka již nechtěla poskytnout provozní úvěr. Ze dne na den se tak zvýšil počet nezaměstnaných o několik set dělníků. Do celého případu se velmi intenzivně vložila městská rada z Turnova, jež dokázala pro podnik vyjednat u banky další překlenovací půjčku, ale samozřejmě s vyšším úrokem. Po této dohodě provazárna opět rozjela svou výrobu naplno. Jediným zkrachovalým podnikem v roce 1932 v Turnově tak zůstala diamantárna, která musela propustit všech svých 280 zaměstnanců.³²² O počtech nezaměstnaných v Turnově ke konci roku 1932 informují výkazy potravinové pomoci. V evidenci bylo podle dohledaných údajů 152 rodin se 476 příslušníky a 94 svobodných jedinců.³²³

Solidarita s nezaměstnanými se zvyšovala a kdo mohl, přispíval na dobročinné účely. Svou roli v tom sehrála i tehdejší média. Noviny totiž zveřejňovaly příspěvovatele do těchto sbírek. Můžeme se proto dočíst v Hlasech Pojizerských, že např. turnovský hejtman Schmerhovský přispěl 50 Kč.³²⁴ Množství akcí na podporu chudých se úměrně zvyšovalo s prohlubující se sociální krizí. Našli se i ti, kteří potravinovou i finanční pomoc úmyslně zneužívali. V menší obci Žďárek na Českokubsku si místní navykli chodit na obecní úřad pro balíčky životních potřeb,

³²¹ SOkA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

³²² Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

³²³ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

³²⁴ *Hlasy Pojizerské*. 1931, roč. 46, č. 9, s. 3.

i když je vůbec nepotřebovali. Někteří občané této obce nepožadovali v rámci nejnutnější pomoci mouku, ale šrot pro vykrmení svého prasete. Ze zpětného šetření vyšlo najevo, že tito lidé neměli nárok ani na tuto pomoc, protože obhospodařovali až 15 korců svého pole.³²⁵ Druhý a ještě křiklavější případ se odehrál také na Českosudsku v obci Vápno, kde si místní nezaměstnaní uspořádali maškarní bál, financovaný z dávek hmotné nouze. Je jistě paradoxem, že se této akce zúčastnilo i několik tehdejších agitátorů komunistické strany.³²⁶

Finanční prostředky na nouzové veřejné práce se několikanásobně zvýšily. Recept na povzbuzení regionální ekonomiky nebyl jednoduchý a muselo se vše důsledně koordinovat se státními či veřejnými institucemi. Na jednání Okresního zastupitelstva v Turnově padl dokonce návrh na vypracování plánu silničního stavebního programu, protože stavba infrastruktury mohla výrazně snížit nezaměstnanost.³²⁷ V těchto letech se začalo opět uvažovat o vybudování železničního spojení z Mnichova Hradiště a Hodkovic do Českého Dubu a dále do Křížan. Takováto několikaletá, nejen z finančního hlediska, náročná investice by jistě pomohla regionu s vysokou mírou nezaměstnaností, jako bylo Českosudsko. Z již výše uvedeného textu je zřejmé, že se nouzové práce staly patrně skoro jedinou možností, jak na Českosudsku sehnat nějakou obživu.

Deprese v regionu měla opravdu dlouhého trvání, někteří zaměstnanci zůstávali doma již od roku 1929. Není proto divu, že se zvyšovalo sociální napětí i přes neustálé podpůrné programy, což mnohdy přerostlo i v masovou demonstraci. V Českém Dubu se jedna taková sešla ve čtvrtém roce hospodářské krize v místním regionu. Starosta obce Mlejnek vyslechl zástupce demonstrujících, sepsal jejich požadavky a následně je zaslal státním úřadům, protože z valné většiny byly stejně namířeny k nim. V roce 1933 se ekonomika neustále propadala a na konci roku dosáhla téměř svého dna.³²⁸ Výrazné změny na pracovním trhu se neočekávaly. Počty nezaměstnaných v Českém Dubu se neustále pohybovaly okolo 600³²⁹

³²⁵ *Hlasy Pojizerské*. 1932, roč. 47, č. 3, s. 3.

³²⁶ *Hlasy Pojizerské*. 1932, roč. 47, č. 9, s. 8.

³²⁷ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

³²⁸ *Hlasy Pojizerské*. 1934, roč. 49, č. 8, s. 1.

³²⁹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

a v Turnově 300 osob.³³⁰ Okresní úřad dostával ze státního rozpočtu 120 000 Kč na potravinovou pomoc, které měl spravedlivě rozdělit mezi města a obce dle míry nezaměstnanosti. Pro město Český Dub s nejvyšší mírou nezaměstnanosti bylo z celkové částky alokováno pouze 28 000 Kč.³³¹ Tento opravdu malý finanční obnos ani zdaleka nedokázal pokrýt potřeby všech žadatelů o pomoc.

Pozvolný obrat a oživení hospodářství se konečně dostavil až v prvních měsících roku 1934. Na pozitivním vývoji měla svou zásluhu vláda, která po dlouhém vyčkávání přistoupila k devalvaci měny a tím ke zvýšení konkurenceschopnosti československých výrobků na zahraničních trzích. Dalším opatřením snížila úrokové sazby.³³² Opatrný optimismus, šířící se republikou, se projevil také v politickém okrese Turnov. Nárůst počtu nezaměstnaných se zastavil a pohyboval se mezi 10–15 % v celém politickém okrese.³³³ Průmysl v Turnově se znovu nadechoval k růstu. Výroba v továrnách na broušení skla se vyvíjela zcela uspokojivě a v provazárně fungovaly naplno všechny provozy.³³⁴ Na Československu se situace zlepšovala velmi pomalu. Do provozu se daly v Českém Dubu místní cihelny a po několika letech přibylo i několik nových malých živnostníků. Podstatně hůře na tom byly zemědělské oblasti celého politického okresu, jelikož byly převážně ekonomicky odkázané na domácí poptávku.³³⁵

Hospodářská krize na přelomu dvacátých a třicátých let zasáhla celý region Podještědí mnohonásobně více než po vzniku republiky v roce 1918. Hůře se žilo na menších vesnicích a ve městech s menší průmyslovou výrobou, přičemž ve sledovaném politickém okrese se jednalo především o Československo. Další negativně ovlivňující vlastností tohoto malého soudního okresu byla nedostatečně rozvinutá infrastruktura a naprostá absence železnice. Celé dlouhé kritické období znamenalo výrazné narušení sociálního smíru ovlivňující společnost i jednotlivce. Každý na několikaletou depresi hospodářství reagoval po svém, bohužel se z těchto

³³⁰ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

³³¹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

³³² *Hlasy Pojizerské*. 1934, roč. 49, č. 10, s. 1.

³³³ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

³³⁴ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

³³⁵ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

let zachoval i zvýšený počet záznamů o řešení svízelných situací sebevraždou.³³⁶ Výkon ekonomiky v politickém okrese Turnov se zlepšoval v každém roce po hospodářské krizi až do konce první republiky, ale i přes toto povzbuzení by se bez státních zásahů a podpory sama neobešla.

6.3 Bezpečnostní situace a aktivity radikálních stran z levé i pravé strany politického spektra

Hospodářská krize se stala vítaným pomocníkem populistických stran na okraji pravého i levého politického spektra, které se snažily svými jednoduchými hesly zaujmout a oslovit nejen propuštěné dělníky z továren, ale i všeobecně nespokojené občany. Tito lidé mnohdy opravdu nevěděli kudy kam a obrat k lepšímu byl v nedohlednu. Často se uchylovali alespoň k nějaké naději nebo vizi na lepší život. Bohužel ji v té době nedokázaly poskytnout tradiční demokratické strany, ale lze konstatovat, že by ji nezaručil vůbec nikdo z důvodu obrovské nejistoty. Tohoto období dokázala využít svou velmi vysokou propagandistickou aktivitou komunistická strana. Velký ohlas lidí na její pořádané akce komunistům ulehčovala existence velkého množství místních organizací. V tomto ohledu měla KSČ obrovský náskok před svými konkurenty hlásícími se k radikální pravici, protože ti působili zejména lokálně ve svých voličsky silných regionech.

Hlavně díky národnostnímu složení si komunisté, fašisté a nacisté rozdělili politický okres Turnov dle svých voličských preferencí a zázemí, což lze ukázat pro představu na soudních okresech. Turnovský soudní okres zcela ovládal komunistický živel, který zde neměl výraznějšího protivníka mezi extremistickými stranami. Na Českodubsku s výraznou německou menšinou byla situace obdobná, avšak jen dočasně. Komunistická strana zde měla jasnou převahu, ale zásadní obrat nastal přelomovým rokem 1933. Od tohoto roku v prezidiálních spisech Okresního úřadu v Turnově výrazně přibýlo zpráv o nárůstu aktivit německých nacionalistů nepřímo řízených z Berlína. Jejich kroky neušly pozornosti státních úřadů. Pověstný práh trpělivosti překročila Sudetoněmecká národně nacionalistická strana (DNSAP) a musela být zakázána za protistátní činnost. Nacionalisté tento vývoj předpokládali, proto neprodleně založili Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu, která se později

³³⁶ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

přeměnila v Sudetoněmeckou stranu (SdP). Na Českodubsku působily všechny povolené extremistické strany. Často mezi nimi docházelo nejen ke slovním střetům, ale také k úmyslnému rozpoutávání národnostních problémů. Nelze tedy Podještědí v tomto ohledu považovat za úplně klidnou oblast. Relativní bezpečnost celému regionu zajišťovalo četnictvo a hlavně turnovská vojenská posádka, připravená kdykoliv zasáhnout proti rozvášněnému davu i vnitřnímu nepříteli.

Pokud bychom se vrátili na začátek světové hospodářské krize, tedy do roku 1929, komunistická strana si v té době postavila v okolních politických okresech, mimo Turnovska, svou ozbrojenou složku tzv. Rothkämpferů. Tito převážně mladí muži obdrželi od ústředí strany finanční obnos 100 Kč za jediným účelem, aby si mohli pořídit vlastní střelnou zbraň. Při oficiálních akcích strany měli povinnost nosit pro lepší rozeznání „stejnokroj“, který se skládal ze zeleného kabátu, placaté čepice a rudé vázanky. Hlavním úkolem těchto lidí bylo vyvolávat konflikty s bezpečnostními sbory, které se poté daly snadno využít k protistátní propagandě.³³⁷ Úplně jiný přístup ke svému zviditelnění zaujala Národní obec fašistická s jejím předsedou Radolou Gajdou. Protože v politickém okrese Turnov neměl Gajda vybudované pevné zázemí a dostatečný počet spolupracovníků, zaměřil se nejprve na získání nových loajálních lidí do strany v rámci konaných společenských zábav a plesů. Navazoval zde důležité kontakty s představiteli spolků, měst a obcí. Při té příležitosti potkával také úplně obyčejné občany, na které se snažil zapůsobit a přesvědčit je o „jediném“ správném politickém programu, tj. fašistickém. Z četnických protokolů lze vyčíst, že se svou aktivitou na Turnovsku příliš úspěšný nebyl.³³⁸

Špatná nálada ve společnosti a nesčetné demonstrace nezaměstnaných dělníků nahrávaly komunistům v jejich stupňujících se požadavcích pro lidi zasažených hospodářskou krizí. V té době nebyl problém zorganizovat větší protestní pochod, který se často neobešel bez vyhrocených situací a zákroků bezpečnostních sborů. Komunističtí agitátoři pro vyvolání nepokojů postupovali nahodile nebo podle předem připravených scénářů. Komunisté rozhodně nezanedbávali přípravu ani propagaci. Uvědomovali si, že v množství je síla, a proto nechali distribuovat

³³⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 624, kart. č. 45. Presidiální spisy 2.

³³⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 616, kart. č. 42. Presidiální spisy 2.

letáky s důležitými informacemi mezi členy a příznivce strany po celém soudním okrese Turnov. Ozbrojená složka komunistické strany si naplánovala fingovaný útok na vojenský objekt. Nejvhodnějším a nejdostupnějším cílem se pro ně jevil sklad zbraní. Zprávy o případném útoku se vůbec nezatajovaly, naopak pro celou akci bylo nesmírně důležité, aby si lidé o možném přepadu povídali. Účelem bylo odvrátit pozornost a zamezit přemístění četnictva a vojska ve větším počtu do prostoru chystané protestní akce. Pokud by tato „léčka“ dobře zafungovala, otevírala se tím možnost pro uspořádání opravdu velkého protestu, který by nemohl být rozehrán v samotném úvodu. Demonstrace úmyslně začínala s koncem pracovní doby u nějaké továrny a pokračovala na náměstí před budovou městského či okresního úřadu, kde vůdci davu, většinou komunisté, žádali splnění svých požadavků.³³⁹ Je zapotřebí uznat, že tomu všemu předcházelo precizní plánování do nejmenšího detailu a vůbec se tedy nejednalo o náhodné akce.

Ani četnictvo nemohlo zůstat příliš pozadu a ve svůj prospěch využívalo dobře placené informátory. Občas se četníkům z Turnova podařilo předejít chystané demonstraci, když oklamali komunistické představitele. Při vypjatých situacích byl postup četnictva všude stejný. Svolávaly se posily z okolních stanic do krizových míst. Pohotovost pro četníky z celého turnovského okresu se vyhlášovala již při pouhých znepokojivých zprávách o zvýšené aktivitě komunistů. Ne pokaždě vše zafungovalo zcela správně. Stávalo se, že se četnické posily svolat nestihlo, protože se celou plánovanou protestní akci podařilo odhalit až příliš pozdě. I v Turnově se pár takových demonstrací skutečně utajilo až do poslední chvíle. V tom okamžiku velitel četnické stanice neměl co ztratit, protože pokud by se protestní pochod uskutečnil, stejně by musel povolat na pomoc vojenskou posádku sídlící v Turnově. Tomu chtěl zabránit, protože vojsko se v těchto vyhrocených situacích proti pochodu jícímu davu nasazovalo až jako poslední možnost. Rozhodl se tedy vyslat na obchůzky terénu všech svých šest lidí, kteří se měli povinně pohybovat a ukazovat na viditelných místech. Tento zastírací manévř se ukázal být účinný a u organizátorů protestů vyvolal skutečně chaos, protože se domnívali, že byla vyhlášena pro četnictvo z nejbližšího okolí pohotovost a do města se sjelo více než 30 četníků. Ti by dokázali ukončit srocení lidu ještě dříve, než by skutečně

³³⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 624, kart. č. 45. Presidiální spisy 2.

začalo, a proto se agitátoři ani náznakem nepokusili vyvolat žádné nepokoje, natož se postavit do čela proudu nespokojených lidí pochodujících městem.³⁴⁰

Na počátku roku 1931 komunisté použili jeden z výše uvedených scénářů za účelem narušení pořádku přímo v Turnově. V prvních měsících daného roku se velmi výrazně zvyšovaly aktivity členů komunistické strany úměrně s tím, jak se snižoval výkon ekonomiky a narůstaly sociální problémy. Komunisté v Turnově vycítili, že se jednalo právě tehdy o ten správný moment, aby nezůstávalo jen u klamných útoků na střežené státní objekty. Kovaní straníci, možná i přímo tzv. Rothkämpfeři, se rozhodli převzít kontrolu nad armádním skladem u tzv. Prachárny, napěchovaným až po strop výbušnými látkami.³⁴¹ Sklad hlídala pouze strážní služba o síle tří mužů, kteří sídlili v Jizerských kasárnách v Turnově. V případě jakýchkoliv problémů ve skladu měl službu konající velitel povolat posily. Vojáci pro svou šifrovanou komunikaci a jasnou identifikaci používali při každé směně jedinečné heslo. Koncem února v ranních hodinách výše zmíněného roku se snažili neznámí civilisté násilně vniknout do střeženého vojenského objektu. Hlídkující vojáci zaznamenali pohyb narušitelů a po dostatečném přiblížení se snažili jednotlivé osoby rozpoznat. Jeden z pachatelů použil denní heslo pro zahájení komunikace mezi příslušníky armády konající strážní službu, což u nich muselo samozřejmě vyvolat značnou nervozitu. Přesto ze svých pozic neustoupili ani o krok a vyhlásili pro celou rotu bojový poplach. Před příjezdem dalších vojáků se útočníci stáhli do nedalekých lesů, kam je skupinka vojáků pronásledovala, ale nedostihla je. Současně s tímto přepadem se nejspíš druhá skupina útočníků (Rothkämpfeři) připravovala zahájit útok na druhý vojenský sklad u Malého Rohozce, ke kterému nakonec nedošlo, protože nedostali zpět odpovídající signál na vystřelenou bílou světlici.³⁴² Podobné střety se odehrávaly po celém Československu, někde s vyšší a jinde s menší intenzitou. Komunisté primárně cílili na muniční sklady, aby si zajistili dostatečný počet zbraní pro diverzní skupiny.

Všemi úspěšně zvládnutými akcemi získávali komunističtí funkcionáři velké sebevědomí. Z mnoha četnických hlášení se dochovaly informace o tom, že do roku 1933 nechyběli radikálně levicoví agitátoři na žádné demonstraci nebo dělnické

³⁴⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 624, kart. č. 45. Presidiální spisy 2.

³⁴¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 629, kart. č. 50. Presidiální spisy 2.

³⁴² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 629, kart. č. 50. Presidiální spisy 2.

stávce. Dokázali se lehce vmístit do nespokojeného davu, kde mohli pronést nějaký svůj příspěvek nebo zformulovat primární požadavky vůči státní moci. Lze tedy shrnout, že se často pohybovali na hraně zákona a mnohokrát se se svou aktivitou dostali i za ni. Nelze se vůbec divit, že komunističtí předáci končili velmi často v rukách bezpečnostních složek a následně soudem odsouzení nejčastěji k nepodmíněným trestům. V Turnově i v Českém Dubu se mnohokrát podíleli na organizaci a propagaci tzv. „Rudého dne“ s hladovými pochody. Veškerým svým jednáním a úsilím se snažili vyvolat generální stávku, která měla zasáhnout do života každého jedince v celém politickém okrese.³⁴³ Z jejich strany se samozřejmě jednalo o nátlakovou hru kdo z koho. V těchto přelomových momentech bylo zapotřebí zejména zachovat chladnou hlavu politiků a představitelů bezpečnostních složek, protože jinak by vše mohlo skončit s nedozírnými následky, o čemž svědčí zprávy z nejvíce zasažených průmyslových regionů. Na Turnovsku k žádnému takovému excesu naštěstí nedošlo. V opačném případě by to ovlivnilo nejen politické dění, ale i spořádaný život v obcích a okresech. Komunistům plány vycházely z 50 až 80 %. Nikdy se jim ale na území politického okresu Turnov nepodařilo ochromit život takovým způsobem, aby to vyvolalo nějaké zásadní komplikace. Významnou roli sehrálo velmi dobře připravené četnictvo.³⁴⁴

V kritických letech hospodářské krize v Československu došlo k zásadnímu zhoršení vztahů mezi Čechy a Němci, kteří se vzájemně obviňovali ze špatného stavu ekonomiky a neutěšené sociální situace. Národnostně motivovaných trestných činů nebo provokací přibývalo z obou stran, nejvíce ve smíšených okresech nebo na hranicích jazykového pásma. Beznaděj a deprese lidí z tehdejšího stavu věcí byly obrovské, proto se ani nelze divit, že se zejména Němci ztotožňovali s požadavky německých nacionalistů, kteří byli všemožně podporováni z Berlína.³⁴⁵ Situaci politikům neulehčovala ani skutečnost, že když Československo prožívalo nejhlubší krizi, Německo v té době mířilo opět ke konjunktře.

Různé půtky a hospodské rvačky mezi Čechy a Němci se nemohly zákonitě vyhnout ani podještědskému regionu, a to kvůli významné německé menšině, která sídlila převážně na Českodubsku. V březnu 1933 při konání taneční zábavy

³⁴³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 624, kart. č. 45. Presidiální spisy 2.

³⁴⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 624, kart. č. 45. Presidiální spisy 2.

³⁴⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 2.díl, s. 165-167.

odvedenců ze Všelbic v hostinci bývalého legionáře Josefa Vondráka, který sídlil v obci Hrubý Lesnov na Českosudsku, to mezi oběma národnostmi došlo až tak daleko, že jeden účastník incidentu skončil s průstřelem v Okresní nemocnici v Semilech.³⁴⁶ Dříve do místního hostince docházeli všichni při různých příležitostech společně bez jakýchkoliv problémů. To ovšem ještě nepanovala na Českosudsku tak vyhrcoená atmosféra, jako v již výše zmíněném roce. Situace v hostinci v úvodu nenaznačovala žádný problém. Potíže nastaly až mezi druhou a třetí hodinou ranní, kdy se nejprve do slovní, ale později i do fyzické rozepře dostal dělník Josef Halas s německými vrstevníky. V celé situaci sehrál svou negativní roli alkohol. Halas ve značně podnapilém stavu začal podle svědků zpívat německé písně a všichni Němci se k němu postupně přidávali. K tomu všemu Halas dodal: „*Že si tu Němci moc dovolují.*“³⁴⁷ A střet se rozhořel naplno. Jen pár minut před touto rozepří totiž měli Němci provokativně provolávat protizákonná hesla, jako např. „*Hanba Masarykovi*“, „*Heil Hitler*“, „*Až přijde Hitler, tak Vás Vy český psi postřelí.*“³⁴⁸ Po vyvedení Halase na dvůr hostince se k němu seběhl hlouček Němců a fyzicky ho napadl. Ostatní Češi vše nejprve pozorovali z uctivé vzdálenosti, ale poté se do konfliktu také vložili a zastali se napadeného Halase. Němci na nic nečekali a rozutekli se ke svým domovům směrem k osadě Zábrdí a obci Náhlov ležícím v soudním okrese Mimoň, protože proti výrazné přesile by nedokázali dlouho vzdorovat. Několik místních Čechů je pronásledovalo. Ve svízelné situaci požádali Němci o pomoc hajného Bienerta z Dehtárova, který třikrát svou puškou vystřelil směrem do potměšlého lesa, kde se pohybovali Češi. Při tom bohužel těžce zasáhl jednoho z nich, a to Josefa Hajleka. Po důkladném vyšetřování, kdy se verze Němců a Čechů naprosto rozcházejí, obvinili českosudští četníci německé mladíky za protistátní výroky, které měli pronášet při konání zábavy v hostinci. Samotný hostinský Vondrák však při svém výslechu popřel, že by tato hesla zaslechl.³⁴⁹ Incident hajného Bienerta vyšetřovali četníci ze soudního okresu Mimoň, kde se skutek stal.

³⁴⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 616, kart. č. 42. Presidiální spisy 2.

³⁴⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 616, kart. č. 42. Presidiální spisy 2.

³⁴⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 616, kart. č. 42. Presidiální spisy 2.

³⁴⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 616, kart. č. 42. Presidiální spisy 2.

Intenzita protistátních činností německých nacionalistů se během roku 1933 neúměrně zvyšovala. Ve služebních hlášeních lze často nalézt, že se o nich hovořilo jako o „Hakenkrajclerech“. Zaměřovali se na provokativní činnosti vůči českému obyvatelstvu a bezpečnostním sborům, které často přecházely až v nezákonné chování. Stížnosti, zprávy a rozesílané oběžníky dokumentovaly problematiku národnostního soužití v celém Československu. Z dnešního pohledu je možno na tyto momenty nahlížet jako na dlouhodobě neřešený stav, který eskaloval od počátku třicátých let až do konce první republiky.³⁵⁰

Na českém severu místní četnictvo vyšetřovalo nejen rozšiřující se skutky proti zákonu na ochranu republiky, ale i úmyslné poškozování veřejných věcí. Nejinak tomu bylo i v politickém okrese Turnov. Stále častěji docházelo k nepovoleným úpravám informačních cedulí, kdy k českým nápisům bylo nožem vyryto označení „Land Böhmen“.³⁵¹ Němci se tímto snažili neformálně říkat, že jejich čas znovu přišel a jim bude toto území patřit. Provokativní chování se nejčastěji objevovalo v německých hostincích, kde to vypadalo jako ve vnitrozemí Třetí říše. Z amplionů se zde i několikrát denně hrála německá hymna Deutschlandlied. Při té příležitosti Němci vzdávali hold Hitlerovi.³⁵² V této době se v příhraničí rozmohlo zakládání německých zájmových spolků, které sloužily pro lepší krytí protistátní činnosti, přičemž nejvíce podezřelých jich působilo v lelectví a tělesné výchově. Několik takových sdružení fungovalo také na Turnovsku nebo zde alespoň bydleli jejich významní představitelé. Z Českodubská se nejviditelněji angažovala německá rodina Blaschků, která vlastnila krachující textilní továrnu F. Schmitta. Prezidentem aeroklubu, s názvem Nordböhmischer Aero Klub se sídlem v Liberci, se stal Heřman Blaschke. Pro důvodné podezření z protistátní činnosti u něj četnictvo provedlo domovní prohlídku, ale nic zásadního neobjevilo. Neúspěchy bezpečnostních sborů či neoprávněné stíhání Němců byly vodou na mlýn jejich propagandě, která dokázala vše dokonale obrátit ve prospěch německých nacionalistů. Z usvědčených osob

³⁵⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 614-630, kart. č. 42-50. Presidiální spisy 2.

³⁵¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 616, kart. č. 42. Presidiální spisy 2.

³⁵² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 627, kart. č. 47. Presidiální spisy 2.

provádějících trestnou činnost si pro změnu udělali národní mučedníky a oběti českého pronásledování.³⁵³

Excesy německých nacionalistů vyvolávaly u českých občanů stále větší pobouření a nedaly se dlouhodoběji přehlížet. Celá nacistická strana se etablovala jako protistátní a ohrožovala podstatu samotného demokratického zřízení československého státu. Proto se již od podzimu 1933 nad německými nacionalisty stahovala mračna. Proti stále většímu počtu členů DNSAP vedly státní orgány vyšetřování z podezření na protistátní činnost. Nejen tyto, ale i další okolnosti se staly pádným důvodem, aby československá vláda zahájila kroky k úplnému zákazu strany. Dobře informovaní němečtí nacionalisté nenechali věc náhodě a jednali v nastalé situaci velmi rychle, a proto byly započaty přípravné práce k vytvoření zcela nového uskupení se stejným zaměřením. Dlouho mezi sebou vybírali svého vůdce. Volba padla na německého učitele tělocviku Konrada Henleina z Liberce, který dne 3. října 1933 oficiálně představil novou Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu neboli německy Sudetendeutsche Heimatsfront.³⁵⁴ Československá vláda zastavila činnost německé nacistické straně (DNSAP) o den později dne 4. října 1933 a oficiálně byla zrušena až dne 11. listopadu téhož roku.³⁵⁵ Nacisté hojně přecházeli do nového politického sdružení, které prozatím neneslo označení politická strana. Jejich vítězstvím bylo, že nemuseli svou činnost úplně přerušit, ale výrazně omezili tu protistátní. Henlein považoval za nutné ihned od počátku samozřejmě jen naoko podporovat ideu československého státu, aby proti jejich počínání nezakročily bezpečnostní složky a státní úřady.³⁵⁶

V politickém okrese Turnov znamenalo říjnové zastavení činnosti nacistické strany zejména pohotovost pro místní četnictvo. Na základě její dlouhodobé systematické činnosti mělo již dávno vytipované německé sympatizanty nacistické ideologie, u kterých chtělo nutně provést domovní prohlídku. Na základě příkazu četníci procházeli domy v Českém Dubu u Antonína Michlera, Eduarda Amlera, Františka Pohnera, Františka Wankeho a v hostinci u Ferdinanda Wehleho. U žádného z nich ale neobjevili nic podezřelého. Před spuštěním celé akce se snažil

³⁵³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 627, kart. č. 47. Presidiální spisy 2.

³⁵⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 2.díl, s. 141.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 141.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 188-189.

Antonín Michler ukrýt své dokumenty u Eduarda Amlera v domnění, že by se o něj četnictvo nemuselo vůbec zajímat. Opak byl pravdou, ale ani tyto stopy nevedly k žádnému obvinění. Dále na Českodubsku četníci prověřovali všechny veřejně činné osoby, jestli nepůsobily v zakázaných nacistických organizacích nebo popř. nebyly horlivými sympatizanty této ideologie. Podle zjištění se v Českém Dubu aktivně hlásili k zakázané straně i k nově vzniklému nacionalistickému sdružení učitel na německé škole Josef Pech a Eduard Bienert.³⁵⁷ Posledně jmenovaného Okresní úřad v Turnově na základě důkazů dokonce zbavil mandátu zastupitele města Český Dub, protože nebylo možné tehdy slučovat výkon veřejné funkce s působením v protistátně smýšlející politické straně.³⁵⁸

6.4 Sčítání obyvatel v roce 1930 a veřejné rozpočty s odrazem na kauzu Hájek

Sčítání obyvatel z roku 1930 se uskutečnilo podle obdobných pravidel jako sčítání v roce 1921. Propracovanější systém dotazníků poskytoval centrálním úřadům komplexnější údaje o jednotlivých regionech.³⁵⁹ Z šetření v politickém okrese Turnov vyšly překvapivé výsledky o diametrálně rozdílném vývoji v soudních okresech v konečném přírůstku nebo úbytku lidí. Turnovský soudní okres si oproti minulému sčítání polepšil o necelé dva tisíce obyvatel na 33 389.³⁶⁰ Nejvíce k tomuto výsledku přispělo samotné město Turnov, kde se počet obyvatel právě o dva tisíce lidí zvýšil.³⁶¹ Naopak okrajové venkovské oblasti se vylidňovaly kvůli nedostatku pracovních příležitostí a nedostatečné perspektivě možné změny.

Mnohem hůře na tom s počtem trvale žijících osob bylo Českodubsko, které přišlo mezi roky 1921-1930 o více než 400 obyvatel a v jednom z nejmenších

³⁵⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 627, kart. č. 47. Presidiální spisy 2.

³⁵⁸ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově Třetí říši*. Český Dub, Podještědské muzeum Český Dub a Sdružení rodáků a přátel kraje Karolíny Světlé, 2009, s. 8. (dále citováno jako Podještědí v Hitlerově)

³⁵⁹ Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1930 (22.10.2015)

³⁶⁰ Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění <https://www.czso.cz/csu/czso/e700348da5> (22.10.2015)

³⁶¹ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1918-1931.

soudních okresů žilo jen 13 417 lidí z toho 868 Němců.³⁶² Na úbytku se nejvíce podílelo město Český Dub, odkud odešli převážně němečtí obyvatelé za lepší práci do okolních okresů. V samotném regionu byla nabídka zaměstnání mizivá. Přicházející hospodářská krize tuto situaci jen zhoršila. Dalším opodstatněným důvodem pro odchod z tohoto soudního okresu se stala také již zmíněná dopravní infrastruktura, která svou řídkou sítí nemohla absolutně konkurovat sousedním oblastem. Největší problém pro celé Podještědí představovala absence železnice. Znemožňovalo to vytvoření dlouhodobě udržitelné koncepce pro rozvoj regionu na úpatí Ještědského hřebene a těžko se tudíž zabraňovalo trvalému odlivu obyvatel.³⁶³

V politickém okrese Turnov se s rychlým nástupem hospodářské krize většina městských rozpočtů dostávala téměř neustále hluboko do červených čísel. Samotný výběr peněz klesal a města naopak ze svých finančních prostředků přímo podporovaly nezaměstnané. Za napjaté rozpočty ale mnohdy mohli také samotní městští úředníci, kteří byli naprosto nekompetentní k výkonu své činnosti. Pracovní místo na úřednické pozici jim často zajistila pouze stranická příslušnost. Druhým nejvýznamnějším a také nejzadluženějším přirozeným centrem politického okresu Turnov byl Český Dub, jehož schodek rozpočtu na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století každý rok činil statisíce československých korun.³⁶⁴

Za výrazné finanční problémy města Český Dub mohli i členové jednotlivých partají, kteří na úřadě obsazovali úřednická místa bez potřebných odborných znalostí. V Českém Dubu vykonával funkci starosty od počátku dvacátých let národní socialista Jan Mlejnek. Za tu dobu se mu podařilo na městský úřad umístit i několik svých spolustraníků, kteří mnohdy zastávali vedoucí pozice. Problém nastal v roce 1931, kdy se konalo výběrové řízení na funkci tajemníka úřadu. Kandidáti byli dva: bezpartajní právník dr. Štros a místopředseda Národně socialistické strany v Českém Dubu, obchodník František Hájek.³⁶⁵ Radnici zde ovládali socialisté s Němci hlasujícími pro všechny návrhy socialistů za předem dojednaných ústupků. Výběrová

³⁶² Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění <https://www.czso.cz/csu/czso/e700332e4e> (22.10.2015)

³⁶³ *Hlasy Pojizerské*. 1931, roč. 46, č. 20, s. 7.

³⁶⁴ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

³⁶⁵ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-František Hájek.

komise, složená téměř ze všech členů rady města, jednoznačně doporučila odborně nepřipraveného Hájka. Ten vzhledem ke své pozici získal velkou moc a za své počínání byl díky svému politickému vlivu téměř nepostižitelný. Machinace s obecními penězi prováděl nejvíce v letech 1933–1934, ale díky hospodářské krizi se na jeho jednání hned nepřišlo. V tomto případě naprosto selhaly všechny kontrolní mechanismy ve městě. Situace se otočila až s volbou nového starosty koncem roku 1934, kdy na povrch vyplouvaly různé informace o platební neschopnosti města. Hájek zprvu zapíral a snažil se radu města přesvědčit o tom, že všechny dokumenty a výkazy měl v pořádku, ale věrohodné důkazy s sebou nepřinesl. Veškerou vinu přehazoval na bývalého starostu Mlejníka a nakonec uznal, že má v pokladně schodek asi 50 000 Kč.³⁶⁶ Po kontrole veškerých účtů zemským auditorem však nastalo všeobecné zděšení, jelikož manko za tři roky narostlo na astronomických 301 000 Kč.³⁶⁷ Po prokázání viny za defraudace i další delikty, spojené s falšováním podpor pro nezaměstnané od Československé obce legionářské, si Hájek pobyl ve vězení pouze pět let.³⁶⁸ Tato kauza výrazně poznamenala renomé národních socialistů v Českém Dubu a voliči jim to dali rázně najevo v dalších obecních volbách.

³⁶⁶ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-František Hájek.

³⁶⁷ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-František Hájek.

³⁶⁸ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-František Hájek.

7 PŘEDVEČER VYVRCHOLENÍ NÁRODNOSTNÍHO KONFLIKTU S PŘIHLÉDNUTÍM NA POLITICKÝ OKRES TURNOV (1935–1937)

7.1 Změna ve vedení Okresního úřadu v Turnově a změny po volebním roku 1935

Volby, odkládané v důsledku dlouho se táhnoucí společenské i hospodářské krize, se uskutečnily na jaře roku 1935. Důvody pro odklad rozhodně nebyly malicherné. Dlouhodobě nezaměstnaní a nespokojení němečtí obyvatelé se čím dál více přikláněli k radikálním stranám, které stály proti republice. Vládní představitelé chtěli předejít jejich výraznému posílení, proto se zaměřili na zlepšení situace v těch regionech, kde se napětí odlišných politických proudů neúměrně stupňovalo. Odklad voleb přesto nedokázal obyvatele odvrátit od otevřené podpory extremistických stran. Lze se o tom přesvědčit i na volebních výsledcích v politickém okrese Turnov a jeho dvou soudních okresech.

Nejen kvůli šetření finančními prostředky byly na den 19. května naplánovány nejprve parlamentní a o týden později zemské a okresní volby. V parlamentních volbách celkově uspěl a v Československu vyhrál Konrad Henlein se svou Sudetendeutsche Partei.³⁶⁹ Jemu odevzdané hlasy je možné považovat spíše za protest proti chování československé vlády vůči menšinovým Němcům. V politickém okrese Turnov samozřejmě nejvíce zabodovala SdP na Českodubsku, kde na svou stranu získala většinu 414 ze 489 tamních Němců.³⁷⁰ Toto číslo není na první pohled tolik hrozné, pokud víme, že v okrese žilo přes třináct tisíc obyvatel. Agráři zde vyhrávali volby s jasnou pravidelností s téměř třemi tisíci hlasy. Na druhou stranu si henleinovci takovouto podporu Němců dokázali získat za velmi krátký časový úsek a v tom se skrývalo největší riziko pro samotnou podstatu demokratického Československa, protože nacistům šlo pouze o jeho rozbití a začlenění do Třetí říše. Na Turnovsku, kde koncentrace německých obyvatel byla o něco nižší, si henleinovci mohli přičíst 547 hlasů.³⁷¹ Důvod, proč se tolik lidí

³⁶⁹ *Hlasy Pojizerské*. 1935, roč. 50, č. 21, s. 1.

³⁷⁰ *Hlasy Pojizerské*. 1935, roč. 50, č. 22, s. 3.

³⁷¹ *Hlasy Pojizerské*. 1935, roč. 50, č. 22, s. 3.

přiklonilo na stranu SdP, se dá hledat zejména v hospodářských otázkách, které jsou více nastíněny v následující kapitole.

Volby do okresního zastupitelstva se nesly v obdobném duchu. Žádná ze stran se nemohla úplně vyhnout celostátním tématům vztahujícím se k Podještědí. Většina Němců volila jako jeden muž a do volebních urn odevzdávala prázdné bílé lístky. V převážně českém politickém okrese Turnov nemohli němečtí nacionalisté výrazně uspět, proto se zachovali po svém.³⁷² Tyto volby jasně vyhráli agráři s šesti mandáty, národní socialisté získali tři mandáty, sociální demokraté a živnostníci po dvou a komunisté, lidovci a národní sjednocení po jednom mandátu.³⁷³ Ministerstvo vnitra se chovalo při obsazení jedné třetiny okresního zastupitelstva velmi konzervativně a kopírovalo výsledky voleb. Z pravomoci ministerstva proto byli jmenováni tři agráři, dva národní socialisté a jeden sociální demokrat, lidovec a živnostník.³⁷⁴ Přidělení mandátů v Okresním zastupitelstvu v Turnově po volbách v roce 1935 je patrné z tabulky č. 3.

Okresní úřad v Turnově se po odborné i personální stránce stabilizoval. Sloučení okresní samosprávy se státní správou se ukázalo jako správné řešení; volení zástupci společně s okresními úředníky vzájemně spolupracovali na rozvoji okresu ku prospěchu všech občanů. Dalekosáhlé politické kontakty a výborně zpracované projekty přinášely do okresu tolik potřebné finance a pracovní příležitosti.³⁷⁵ Stěžejní postavou okresního úřadu i okresní samosprávy představoval okresní hejtman, protože se u něho scházely všechny „nitky“ a ve svých rukou tedy koncentroval velmi silnou moc. Musel být také obratným diplomatem a umět dobře lavírovat mezi samosprávou a státní správou. V Turnově tuto funkci zastával od roku 1933 dr. Jaroslav Koldovský. Zemský úřad v Praze vykonával nad vyššími okresními úředníky neustálý dohled, který kromě jiného spočíval v tom, že je mohl kdykoliv přeložit ze dne na den do jiného úřadu. Přesně takový příkaz došel v dubnu 1935 i na Okresní úřad v Turnově: dr. Koldovský byl pověřen výkonem funkce okresního hejtmána v Chomutově kvůli závažné nemoci tamějšího hejtmána.³⁷⁶ Zároveň však

³⁷² *Hlasy Pojizerské*. 1935, roč. 50, č. 22, s. 3.

³⁷³ *Hlasy Pojizerské*. 1935, roč. 50, č. 22, s. 3.

³⁷⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 13, kn. č. 12. Zápisy ze schůzí okresního výboru 1935.

³⁷⁵ *Hlasy Pojizerské*. 1935, roč. 50, č. 22, s. 1.

³⁷⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 639, kart. č. 54. Presidiální spisy 2.

nadále zůstával i okresním hejtmánem Turnově. Souběh funkcí na dvou místech nebyl z dlouhodobého hlediska udržitelný. Kvůli nepřítomnosti dr. Koldovského v Turnově pověřil Zemský úřad v Praze dočasným výkonem hejtmanských práv a povinností vrchního komisaře politické správy Jiřího Bednáře.³⁷⁷ Tato přechodná situace trvala pouze pár dnů, než byl vybrán Aleš Andreis jako náhrada za dr. Koldovského do Turnova. Oba současně dostali i dekrety pro trvalé jmenování do úřadu.³⁷⁸

Bohužel ne vše v okresní samosprávě na Turnovsku šlo tak hladce, jak se na první pohled zdálo. Při jednání často nastala situace, kdy většina zástupců z Turnovska přehlasovávala českodubskou menšinu. Převážně se tak stávalo v plánování důležitých investic. Mnohokrát se již předjednaný materiál musel na poslední chvíli urychleně přepracovávat, což se řešilo několika způsoby. Buď se radikálně snižoval rozpočet připravených stavebních akcí, nebo turnovští zástupci požadovali rozdělení zakázek do menších, aby na nich mohlo participovat více firem, zejména ty z jejich soudního okresu.³⁷⁹ Českodubské zástupce trápilo i ponížené postavení v rámci okresního výboru, protože zde mohli obsadit pouze jedno křeslo namísto slibovaných dvou. K vyhocení dlouhodobě neuspokojivé situace došlo na podzim roku 1937. Turnovští zástupci totiž přesvědčili Zemský úřad v Praze, aby revokoval své rozhodnutí o stavbě silnice z Dehtár do Chvalčovic na Českodubsku³⁸⁰ a do okresní hospodářské záložny bez předchozí dohody delegovali pouze vlastní zástupce.³⁸¹ Zvolení okresní zastupitelé z Českodubska a zastupitelé města Český Dub se nehodlali se současným stavem smířit. Poslali proto na všechny kompetentní státní instituce stížnost proti postupu Okresního zastupitelstva v Turnově i s žádostí na vytvoření vlastního Okresního úřadu v Českém Dubu.³⁸²

³⁷⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 639, kart. č. 54. Presidiální spisy 2.

³⁷⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 13, kn. č. 12. Zápisy ze schůzí okresního výboru 1935.

³⁷⁹ *Hlasy od Ještěda*. 1937, roč. 1, č. 7, s. 2.

³⁸⁰ Zemský úřad po intervenci turnovských představitelů z okresního zastupitelstva rozhodl o zrušení původně schválené akce.

³⁸¹ *Hlasy od Ještěda*. 1937, roč. 1, č. 7, s. 2.

³⁸² SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

7.2 Cesta z hospodářské krize v politickém okrese Turnov

Hospodářská situace v Československu se od roku 1935 obracela k lepšímu. Za křehkým oživením stála především domácí poptávka a veřejné investice, protože Německo vedlo vcelku úspěšně proti Československu ekonomickou „válku“. Export se neustále nacházel v hluboké krizi a dosahoval pouze něco málo přes 30 % roku 1929.³⁸³ V tomto směru výrazná změna nastala až v roce 1937, kdy se vývoz zboží významněji promítl do celkového výkonu ekonomiky. Dosahoval již tehdy necelých 57 % oproti předkrizovému období.³⁸⁴

Sociálně i národnostně citlivý problém spočíval ve zcela odlišném hospodářském vývoji ve vnitrozemí a v pohraničních oblastech. Za růstem průmyslové výroby v celém Československu stály zbrojařský a chemický průmysl, které v této době získávaly obrovské státní zakázky. Profitovala z toho také jejich celá subdodavatelská síť. Převážná většina těchto průmyslových podniků se nacházela ve vnitrozemí a jejich výroba nebyla zpočátku tolik závislá na exportu.³⁸⁵ Naopak proexportně orientovaná odvětví jako textil, bižuterie a sklo, koncentrující se v německém pohraničí, se vyvíjela nejhůře. Nemohla za to česká konkurence, ale skutečnost, že si okolní státy úporně bránily svůj trh a na toto dovážené zboží neúměrně zvyšovaly clo. Československé výrobky se tak stávaly nekonkurenceschopnými a dělníci, zejména v tzv. Sudetech, zůstávali i nadále bez dlouhodobého zaměstnání.³⁸⁶

Soudní okresy v politickém okrese Turnov se vyvíjely po ekonomické stránce zcela odlišně. Hospodářský vývoj na Turnovsku se podobal celorepublikovému. S růstem hospodářství se postupně zprovozňovaly nové továrny, které přijímaly stovky dlouhodobě nezaměstnaných. Za tímto rozvojem stála i téměř dokonale rozvinutá silniční i železniční infrastruktura protínající město. Problémy se však úplně nevyřešily a ani na Turnovsku se nepodařilo všem dělníkům bez práce nalézt nové uplatnění.³⁸⁷ Svou nespokojenost dávali najevo pořádáním demonstrativních

³⁸³ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, Díl 3., O přežití a o život (1936-1938). Praha, Libri, 2003, s. 59. ISBN 80-7277-119-1. (dále citováno jako *České země*, 3. díl)

³⁸⁴ Tamtéž, s. 61.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 63.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 64-66.

³⁸⁷ Muzeum Českého ráje v Turnově, *Kronika města Turnov 1932-1939*.

stávek, kterých se ovšem nezúčastnilo tolik lidí jako na začátku třicátých let, protože mnozí z nich již pracovali v nově spuštěných provozech. Pořádání pochodů a sepisování ultimát však úplně nevytizelo. Několikaletým problémem zůstávala extrémně nízká mzda. Na podzim roku 1937 se za její zvýšení uskutečnila opravdu velká demonstrace, kdy se do čela nejvíce nespokojených dělníků postavili skláři a diamantáři. Jejich požadavkem bylo komplexní řešení mezd. Nehodlali se spokojit pouze s jednorázovým navýšením už tak nízké „almužny“.³⁸⁸ Majitelé podniků přislíbili jednání, ale již předem zamítli závazek k dlouhodobému navyšování finančních prostředků na platy zaměstnanců.

Mezi ekonomicky horší soudní okresy v českých zemích se řadilo i Českodubsko. Hospodářské oživení se zde zpočátku vůbec neprojevovalo a v roce 1935 se míra nezaměstnanosti držela opravdu vysoko, její zdejší průměr činil 789 nezaměstnaných.³⁸⁹ Nejvíce lidí si hledalo zaměstnání v únoru, kdy bylo na Okresním ústavu pro zprostředkování práce v Českém Dubě registrováno 843 osob.³⁹⁰ Naopak nejnižší nezaměstnanost (676 osob) zaznamenal ústav v červnu díky sezonním pracím.³⁹¹ V samotném Českém Dubu se nacházelo 385 osob bez stálého zaměstnání.³⁹² S krachem místní velké textilní továrny Franze Schmitta se celý okres stále nedokázal vypořádat. Nelze se divit, že se „život“ ve městě a v nejbližším okolí úplně zastavil. Ztráta několika tisíc pracovních míst nešla nahradit ze dne na den.

Představitelé města i okresu se snažili do opuštěných prostor bývalé textilní továrny F. Schmitta nalákat nové investory, kteří by dali lidem práci. Bohužel se to dlouhodobě nevedlo. Existovalo několik závažných důvodů, které investory odrazovaly. Poloha celého soudního okresu na úpatí Ještědského hřebene a s tím zhoršené klimatické podmínky na atraktivnosti regionu příliš nepřidávaly. Dále z praktického hlediska chybělo kvalitní silniční spojení s okolními průmyslovými městy. Železniční trať se Českodubsku obloukem vyhýbala a nejbližší vlaková stanice v Hodkovicích ležela až ve vzdálenosti jedenácti kilometrů. Nejvíce tento všeobecný zmar postihovalo obyčejné obyvatelstvo odkázané na tzv. žebračky,

³⁸⁸ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

³⁸⁹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

³⁹⁰ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

³⁹¹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

³⁹² SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

potravinovou pomoc atd. Právě tito lidé se nejvíce rozmyšleli, že se přestěhují za prací do jiného kraje. Po hrozícím hromadném odchodu místních obyvatel by soudní okres Český Dub neměl žádnou nadějnou budoucnost.³⁹³

Po nezdarech s možným pronájmem se majitelé průmyslového komplexu F. Schmitta rozhodli rozprodat veškerý nepotřebný majetek, aby alespoň za něj dostali nějaké finanční prostředky. Z důvodu nutné celkové rekonstrukce nechtěli do nové výroby investovat ani korunu. Budovy tkalcovny i s celým zařízením prodali ke konci roku 1935 firmě Karpfen z Olomouce. Ta sem nehodlala přesunout svou výrobu, ale chtěla zpeněžit vnitřní zařízení a stavební materiál z bouracích prací. Místní občané i představitelé města doufali, že by zde mohli být zaměstnání na neodborné práce bývalí dělníci z této továrny. Všichni byli nemile překvapeni, když si výše zmíněná firma na tento druh prací přivezla své dělníky z Moravy. S demolicemi se pokračovalo i následujícího roku 1936, kdy další budovy, s tehdeším označením jako bělidla a barvírny, koupil pro svou stavební firmu Stanislav Hampl z Hradce Králové. Ten také pouze zužitkoval a rozprodal naprostou většinu zbylého materiálu. Někteří místní obyvatelé si dokázali z prodávaných cihel postavit i celý dům nebo jeho část.³⁹⁴ Nemilosrdné zásahy do konstrukcí budov celého obrovského komplexu znamenaly absolutní konec pro jednu z nejdůležitějších průmyslových staveb, se kterou byl Český Dub přirozeně spjat. V době hospodářského rozmachu s ní město vzkvétalo, ale v době dlouhodobé krize ho nemilosrdně stahovala ke dnu.

Jemné oživení se dostavilo s příchodem nového podniku do Českého Dubu až na přelomu let 1936–1937. Městské zastupitelstvo konečně našlo nového nájemce pro městskou cihelnu. Stal se jím stavitel Antonín Říha. Kvůli špatné finanční situaci si totiž Český Dub nemohl dovolit výrobu cihel provozovat. V té době se do města přesunula výroba pláštíků pro konfekci.³⁹⁵ Oba podniky zaměstnaly pouze omezený počet několika desítek lidí a nezaměstnanost se na Českosudsku v roce 1937 ustálila na počtu 376 osob.³⁹⁶ Toto číslo je možné hodnotit jako úspěch a výrazné zlepšení oproti stavu, který panoval po vypuknutí hospodářské krize. Po důkladném rozboru

³⁹³ *Hlasy Pojizerské*. 1936, roč. 51, č. 1, s. 1.

³⁹⁴ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

³⁹⁵ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

³⁹⁶ *Hlasy od Ještěda*. 1937, roč. 1, č. 16, s. 1.

všech irelevantních údajů lze zjistit, že za těmito povzbudivými čísly se skrývalo ve velké míře odstěhování zejména německého obyvatelstva.

Koncem roku 1937 se na všech úrovních veřejné správy začala řešit zásadní otázka budoucího hospodářského rozvoje Českodubská, zmítaného velkými sociálními problémy. Tlak starostů z celého regionu na státní orgány byl enormní. Požadovali vybudování přijatelného dopravního spojení s nejbližším průmyslovým okolím. Všichni dotyční se shodli na stavbě tunelu pod Ještědem jako nejpotřebnější akci, která měla celé Podještědí nastartovat k tolik očekávanému ekonomickému růstu. Kvalitní spojení s průmyslovým Libercem doposud chybělo a dalo by se v případě potřeby využít armádou. Pro celkový úspěch projektu bylo třeba sehnat dostatečné finanční záruky v řádu několika milionů korun od státních institucí. Ty měli zajistit lobující regionální zástupci v parlamentu.³⁹⁷ Přípravy těchto investic se často prodlužovaly a do konce první republiky se o realizaci tunelu nerozhodlo.

7.3 Zhoršující se bezpečnostní situace v Podještědí

7.3.1 Československo v ohrožení

Československo bylo od nástupu Hitlera k moci a zapojení sudetských Němců do protistátní činnosti ohrožováno z domova i ze zahraničí. Po nezdaru několika mezinárodních konferencí o všeobecném odzbrojení a garantování východních hranic Německa se československé elity v čele s ministrem zahraničních věcí a pozdějším prezidentem Edvardem Benešem připravovaly na nevyhnutelný válečný konflikt.³⁹⁸ Reorganizace a modernizace armády probíhala ve velkém shonu a za neustálých menších či větších provokací přímo řízených z Německa. Československá vláda vždy jasně deklarovala svůj postoj jako obranný proti vnějšímu nepříteli. Možná i proto se nejvyšší armádní velení rozhodlo vystavět na hranicích s Německem a později i s Rakouskem pás lehkého a těžkého opevnění, který měl důležitou obrannou úlohu při zadržení počátečního útoku nepřítele.³⁹⁹

Uvnitř státu přicházelo největší riziko z pohraničních oblastí od členů a příznivců SdP a jejich ozbrojených jednotek Ordnerdienst (tzv. Ordneři). Celá

³⁹⁷ *Hlasy od Ještěda*. 1937, roč. 1, č. 15, s. 1.

³⁹⁸ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 447-449.

³⁹⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 448-453.

strana i se svým vedením se postupně začala hlásit k ideologii národního socialismu. I samotná SdP si prošla pozoruhodným vývojem, kdy jí hrozil úplný rozvrat kvůli zásadním neshodám čelních představitelů. Nestalo se tak i díky zásahům přímo z Berlína. Poslední velkou očistou si strana prošla na podzim 1937, kdy se Hitler pomocí K. Henleina rozhodl naprosto rozložit Československo zevnitř.⁴⁰⁰ Několikrát deklarovaná přísaha československému státu vzala za své, protože Henlein již nepočítal s řešením tzv. národnostní otázky v rámci státních hranic Československa. Požadoval začlenění celého většinově německého pohraničí k Třetí říši.⁴⁰¹

7.3.2 Podještědský region v době zvyšujících se bezpečnostních rizik

Politický okres Turnov s převážně českým obyvatelstvem se musel vyrovnat se zvýšenou aktivitou německých nacionalistů. Svou působnost směřovali na Českodubsko, kde žila početná německá menšina, která se dala snadno zmanipulovat. Již od roku 1935 se k odkazu SdP přihlásil spolek Nationalarbeitspartei z Českého Dubu. Většinu ustavujících členů tvořili bývalí zaměstnanci továrny F. Schmitta. Předsedou uskupení se stal horlivý nacionalista Anton Michler. Spolek své schůze pořádal v hostinci německého majitele F. Wehleho, kde se jeho členové skutečně cítili jako doma mezi svými. Četnictvo všechny podezřelé monitorovalo, několikrát proti nim zasáhlo a při razířích zabavilo dokumenty a známky. Důkazy o protistátní činnosti četnictvo ale nenacházelo a vlastně ani nemohlo.⁴⁰² Pro záškodnickou činnost SdP vytvářela další podpůrné spolky, jako např. Turnverein nebo již zmiňované ordnery.⁴⁰³

Socialistické strany byly na Českodubsku i Turnovsku od poloviny třicátých let na ústupu. Aby zamezily dalším propadům přízně obyvatelstva, spojily se do tzv. Socialistického souručenství všech pracujících. Za svůj neúspěch považovaly, že nedokázaly dělnictvo účinně sjednotit k prosazení levicového programu. Navíc se tento proud cítil ohrožen růstem ekonomiky a odklonem

⁴⁰⁰ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38. Opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*. Liberec, KNIHY 555, 2003, s. 6. ISBN 80-86660-02-8 (dále citováno jako Drama 38)

⁴⁰¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 448-453, s. 87-90.

⁴⁰² SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

⁴⁰³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 639, kart. č. 54. Presidiální spisy 2.

nezaměstnaných, hlavně na Turnovsku. Československá komunistická strana, Československá národní strana socialistická a Československá sociální demokracie se proto rozhodly na začátku února 1935 uspořádat demonstraci přímo pod okny Okresního úřadu v Turnově. Touto ojedinělou akcí chtěly upozornit na špatný sociální stav obyvatelstva. Pro zlepšení požadovaly přímé zásahy státních orgánů.⁴⁰⁴

Vládní politika musela pružně reagovat na hrozící nebezpečí v pohraničních oblastech od pravicových extremistů. V rámci reorganizace ozbrojených sil vznikla vládním nařízením č. 270/1936 Sb. z 31. října 1936 tzv. Stráž obrany státu.⁴⁰⁵ V tomto uniformovaném sboru sloužili v případě nutnosti příslušníci finanční stráže, četnictva, státní policie, vojska a spolehliví dobrovolníci. Jejich hlavním úkolem se stala ostraha státních hranic, ochrana veřejného pořádku a provádění celních úkonů. Politický okres Turnov zařadilo vládní nařízení č. 155/1936 Sb. z 19. června 1936 do hraničního pásma, kde část civilní správy převzala armáda. Kontrolovala především povolování živností a stavební záležitosti.⁴⁰⁶ Soudní okresy Turnov a Český Dub se staly součástí největšího 10. obvodu jednotek Stráže obrany státu se sídlem v Liberci.⁴⁰⁷ Pro zařazení celého vnitrozemského okresu pod částečný dozor ze strany vojska se nabízí hned několik vysvětlení. Podještědský region neležel sice přímo na státních hranicích, ale sousedil s většinou německými pohraničními okresy. Ze strategického pohledu bylo toto území velmi důležité, protože tudy vedly zásobovací trasy do ohrožených míst a mimo jiné se zde nacházela důležitá jazyková a přírodní hranice v podobě Ještědského hřebenu.

Němečtí příslušníci SdP na Československu a okolí si příliš starostí z nových bezpečnostních opatření nedělali. Jejich schůze se odehrávaly především na místě s dobrou dopravní infrastrukturou a nakloněným německým obyvatelstvem. Všechny tyto náležitosti splňovala obec Sychrov, kde se jejich setkání i s čelními představiteli z okolí uskutečňovala. Pro svoji sounáležitost s programem SdP se mnozí zhlédli v Německu, proto do společnosti okázale nosili bílé punčochy.⁴⁰⁸ Po vyhlášení Norimberských zákonů v Německu zaměřili výzvědnou činnost němečtí nacionalisté

⁴⁰⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 639, kart. č. 54. Presidiální spisy 2.

⁴⁰⁵ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38*, s. 24.

⁴⁰⁶ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

⁴⁰⁷ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38*, s. 24.

⁴⁰⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 640, kart. č. 55. Presidiální spisy 2.

na nově přicházející emigranty do Československa. Snažili se o nich získat přesné informace, protože se jednalo o antifašisty a Židy.⁴⁰⁹ Židovská turnovská obec přijímala od roku 1936 několik desítek lidí židovského původu ročně.⁴¹⁰ Přes samotný Turnov jich prošlo mnohem více, ale samotné město považovali jen za tranzitní na jedné z hlavních tras do Prahy.

Koncem roku 1936 se obyvatelé Turnova důvodně obávali, že německá vojska napadla Československo. V prosinci Turnovem projížděla kolona říšskoněmeckých nákladních automobilů, z nichž jeden za sebou vezl přívěs s dvěma tanky firmy Českomoravská Kolben Daněk. Občané ihned zburcovali četnictvo a vojenskou posádku. Žádná z těchto bezpečnostních složek neměla informace o možném průjezdu německých armádních vozidel. Dvoučlenná četnická hlídka na motocyklu podezřelý náklad zastavila mezi Malým a Hrubým Rohozcem. Po důkladném prolustrování osádky automobilů vyšlo najevo, že se jednalo o členy iránských bezpečnostních sil s montéry výše zmíněné firmy. Íránci si v Československu objednali velké množství vojenského materiálu. Mezi ním i tanky, které se rozhodli předem vyzkoušet v Krkonoších. Pro pozemní přesun si z Německa zakoupili několik vojenských nákladních vozidel zn. Büssing. Po vyjasnění všech okolností mohli iránské vojáky pokračovat bez dalších zdržení do cíle.⁴¹¹ Obezřetnosti lidí se nelze divit, protože již tenkrát se z různých médií neustále nesla nepřátelská nacistická propaganda.

V politickém okrese Turnov se v roce 1937 bezpečnostní situace oproti předcházejícímu období výrazně nezlepšila. Veřejné instituce společně s armádou začaly ve školách a současně i pro všechno obyvatelstvo pořádat povinná cvičení civilní protiletectvé obrany. V každé obci byl vybrán jeden referent státního nebo obecního úřadu, který pro ně vyřizoval běžnou agendu.⁴¹² Dále se vyučovala branná výchova pro všechny bez rozdílu pohlaví a věku.⁴¹³ Tato osvěta měla za úkol připravit obyvatele na možné nebezpečí, které se čím dál více stávalo reálnějším. Pár

⁴⁰⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 640, kart. č. 55. Presidiální spisy 2.

⁴¹⁰ LHOTOVÁ, Markéta. *Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí. Liberec, Severočeské muzeum, 2013, s. 29. ISBN 978-80-87266-14-4.* (dále citováno jako *Synagogy v plamenech*)

⁴¹¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 640, kart. č. 55. Presidiální spisy 2.

⁴¹² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 1906, kart. č. 924. Civilní protiletectvá ochrana 1936-1941.

⁴¹³ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

desítek kilometrů za hranicemi okresu se odehrávalo zinscenované divadlo dle instrukcí z Berlína. V pohraničí to v té době vypadalo jako ve Třetí říši: henleinovci pochodovali v polovojenských formacích po vzoru nacistů a místo pozdravu na sebe „hajlovali“. Výsměch z bezmoci ozbrojených složek byl všudypřítomný.⁴¹⁴

Komunisté se přizpůsobovali situaci, aby se neocitli v pozadí celého dění v regionu. Své síly kromě jiného zaměřili na verbování nových vojáků do občanské španělské války. I z Podještědí se skutečně chystali tři lidé odjet bojovat do Madridu proti vojenským fašistickým silám Francisca Franca. Vše ztroskotalo na financích, které se dotyčným nedostávaly na odjezd do Španělska, protože četnictvo zatkló čelního funkcionáře komunistické strany z Turnovska, který veškeré plány vyzradil. Poté bezpečnostní složky zatkly a obvinily celou skupinu „náborářů“, působící v politickém okrese Turnov, z nezákonného najímání vojáků do cizích armád.⁴¹⁵

⁴¹⁴ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

⁴¹⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 639, kart. č. 54. Presidiální spisy 2.

8 TRAGICKÝ POSLEDNÍ ROK PRVNÍ REPUBLIKY ANEB TRNITÁ CESTA K MNICHOVU (DO ŘÍJNA 1938)

8.1 Události od začátku roku 1938 k Mnichovu ovlivňující Československo

Poslední rok pro československý stát v hranicích, které určily mírové smlouvy po první světové válce, nezačal příliš pozitivně. Německý vůdce Adolf Hitler vytrvale ovlivňoval dění v pohraničních oblastech Československa. Při svých projevech se mu dařilo neustále prohlubovat příkopy mezi Čechy a Němci. Nejhorší situace nastala zejména v tzv. smíšených okresech, kde tyto národnosti žily pospolu bez výraznějších problémů i několik set let. V druhé polovině třicátých let s nástupem nacionalistů, kteří ovlivňovali značnou část německého obyvatelstva, tento smír pozbyl platnosti. Požadavky vůči československé vládě se stupňovaly. Nespokojení Němci chtěli částečně odčinit rok 1918, kdy ztratili výsady vládnoucího národa. Chtěli zavést rozsáhlou autonomii většinově německých regionů a zrovnoprávnění jazyka.⁴¹⁶

Vnitřní problémy státu plynule přecházely v zahraniční a naopak. Hitler se již od února 1938 zabýval možností připojení Rakouska k Třetí říši. Nejprve se snažil na dobrovolné bázi přesvědčit rakouské politické elity o svém návrhu, ale neuspěl. Proto se rozhodl využít vojenské síly. Násilné připojení (tzv. anšlus) Rakouska proběhlo dne 12. března 1938.⁴¹⁷ Československý stát zachoval v této vypjaté situaci naprostou neutralitu. Dokonce ani nemobilizoval armádu a ani nepodnikl žádné další kroky pro zvýšení své bezpečnosti, které by mohly být chápány jako nepřátelské. Německý vůdce svou chytrou politikou prodloužil (bez vyvolání válečného konfliktu) o několik tisíc kilometrů společnou hranici mezi Třetí říší a Československem. Tím se výrazně zhoršila celková obranyschopnost Československa jako celku, protože byla obklopena téměř ze všech stran nepřátelskými státy.⁴¹⁸

⁴¹⁶ *Hlasy Pojizerské*. 1938, roč. 53, č. 9, s. 1.

⁴¹⁷ KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*. 2. vyd. Praha, POLART - Jaroslav Polák, 2011, s. 29. ISBN 978-80-87286-11-1. (dále citováno jako Československý rok)

⁴¹⁸ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 450.

Českoslovenští vládní představitelé reagovali na anšlus Rakouska příslibem změny politiky k národnostním menšinám a zejména Němcům. Snažili se těmito kroky předejít SdP, která se necítila být nikým ohrožována. Premiér Hodža vyjmenoval několik oblastí, kde si dokázal představit vstřícnější podmínky. Henleinovci přesto vyjednávali s Berlínem o urychleném připojení československého pohraničí k Třetí říši. Od Hitlera však přišlo důrazné varování, aby se situace Henleinovi nevymkla kontrole s ohledem na britské mírové pojetí zahraniční politiky.⁴¹⁹ Představitelé SdP pod nátlakem ustoupili. Se vší vervou se pustili do příprav stranického sjezdu v Karlových Varech. Zde měli delegáti určit směr budoucí politiky strany. Podle instrukcí z Berlína se schválilo osm tzv. „karlovarských požadavků“.⁴²⁰ Jejich obsah a formulace říkaly vše, ale vlastně nic. Pro československou vládu byly tyto požadavky jako celek nepřijatelné. Pro následné jednání a za aktivního přístupu prezidenta Beneše připravila vláda do září 1938 čtyři vlastní návrhy.⁴²¹ SdP měla ovšem za úkol za všech okolností vždy požadovat více a nikdy se neměla spokojit s vyjednaným kompromisem a dalšími ústupky.

Na druhou polovinu května 1938 byly naplánované v československém pohraničí obecní volby. Henleinovci mířili za triumfálním vítězstvím. Svou agresivní předvolební propagandou záměrně vyvolávali střety mezi Čechy a Němci. Okresní úřady a bezpečnostní složky zasahovaly až v případě velkých excesů. Státní instituce nechtěly příliš provokovat a zhoršovat již tak vyhrocenou situaci. Vojenské zpravodajství zjistilo, že se právě v těchto dnech na německé straně hranic v blízkosti Československa ve velké míře koncentroval Wehrmacht společně s polovojenskými oddíly SS a SA. Dle plánu měly využít nepřehledné situace při konání obecních voleb pro vojenský zásah v zájmu ochrany sudetoněmeckého obyvatelstva.⁴²² Československá armáda předávala tyto znepokojivé informace o krocích německé armády členům vlády a prezidentu Benešovi. Po vyhodnocení všech rizik totiž právě

⁴¹⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 512.

⁴²⁰ 1 - úplnou národnostní rovnoprávnost, 2 - uznání sudetoněmeckého národa jako právnické osoby, 3 - vymezení a uznání sudetoněmeckého území, 4 - vybudování německé samosprávy, 5 - ochrana pro jednotlivce národnostní menšiny žijící mimo uzavřené území, 6 - napravení všeho bezpráví po roce 1918, 7 - na německém území v pohraničí pouze němečtí veřejní zaměstnanci, 8 - svoboda k přiznání německého světového názoru

⁴²¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 450.

⁴²² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 524-525.

na jejich bedrech ležela zodpovědnost učinit zásadní kroky pro obranu země. Československá vláda nebrala nastalou situaci na lehkou váhu a rozhodla se částečně mobilizovat svou armádu.⁴²³ Na „cvičení“ byl povolán jeden ročník záloh, pět ročníků specialistů a patnáct tisíc příslušníků Stráže obrany státu. Dohromady se ze dne na den na hranicích v plné zbroji objevilo 190 000 mužů.⁴²⁴ S příchodem nových jednotek do pohraničí veškerá protistátní činnost SdP ustala a volby proběhly v naprostém klidu.⁴²⁵

Západní mocnosti Francie a Anglie se v květnu postavily za Československo a jeho částečnou mobilizaci. Požadovaly po Hitlerovi vysvětlení okolností, které vedly k vyhocení celé situace ve střední Evropě až na pokraj válečného konfliktu. Po německém přesvědčování, že žádné oddíly wehrmachtu neprováděly vůči Československu agresivní činnost, se názor Velké Británie na celý incident změnil. Přispěly k tomu i nadstandardní vazby mezi předními anglickými a německými politiky. Do Prahy poté přišel velmi ostrý vzkaz z Londýna, v němž bylo Československo důrazně varováno před unáhlenými kroky zvyšujícími napětí. Anglie se nechtěla nechat vtáhnout do ozbrojeného střetu s Německem. Svým postojem ovlivnila i Francii a přiměla ji k velkorysé politice ústupků.⁴²⁶

Po neúspěšných jednáních mezi SdP a československou vládou zesílil tlak západních spojenců na Prahu, aby neustále pokračovala ve vyjednávání a přicházela s novými návrhy. Britové, sympatizující s Henleinem, se chtěli stát moderátory znesvářených stran a výrazně posunout běh věcí. Stavěli se do role mírotvůrců, nikoliv diktátorů, přesto donutili československou vládu k učinění prvních kroků a zaslání oficiální žádosti o vyslání prostředníka.⁴²⁷ Pro tuto misi byl vybrán lord Runciman, který o Československu a jeho vnitřních problémech nevěděl téměř nic. Pověřili ho mandátem nestranně zhodnotit situaci a přispět svou činností ke smíru. Runcimanova delegace se pohybovala většinu času na území ovládaném sudetskými Němci, kde jejich vůdci názorně demonstrovali neutěšenou situaci. Členové mise

⁴²³ Všeobecně zažitý název částečná mobilizace v květnu 1938 je zavádějící, protože se ve skutečnosti jednalo o povolání záloh ke svým jednotkám. V odborné literatuře je tato událost v současné době uváděná pod názvem „mimořádná opatření“.

⁴²⁴ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 50-56.

⁴²⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 525.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 527-528.

⁴²⁷ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 75-79.

se postupně přikláněli k jejich názoru.⁴²⁸ Za viníky tehdejšího stavu považovali nejvyšší československé představitele.

SdP odmítla i třetí velkorysý návrh na možnou dohodu s československými orgány. Lord Runciman přesto přesvědčil prezidenta Beneše k vypracování ještě čtvrtého plánu, který vycházel z dříve zmíněných „karlovarských požadavků“. Po zjištění nastalé situace se sudetoněmečtí vyjednavací zhrozili. Tento plán nemohli odmítnout, protože by v očích Francie a Velké Británie byli ti, kteří nehodlali přistoupit na kompromisní dohodu v rámci československých hranic. Zvolili proto zdržovací taktiku. V Moravské Ostravě sudetští Němci záměrně vyvolali národnostní konflikt, aby mohli následně ukončit veškerá jednání s československými představiteli bez uzavření dohody.⁴²⁹ Henleinovci s napětím očekávali norimberský sjezd NSDAP, kde Adolf Hitler pronesl dne 12. září 1938 zásadní projev namířený proti Československu. Jeho slova odstartovala obrovské nepokoje v pohraničí, které byly pouze „divadlem“ vedoucím k neúspěšnému ozbrojenému puči. Anglická mise mírotvůrců tak skončila neúspěchem.⁴³⁰

Ozbrojené sbory zvládaly vyhrocenou situaci v pohraničí v prvních dnech jen s vypětím všech sil. Vláda byla nucena pro udržení pořádku v deseti okresech vyhlásit stanné právo.⁴³¹ Henlein na vzniklou situaci zareagoval prohlášením, že sudetoněmecké obyvatelstvo v Čechách již nehodlá přijmout dohodu v rámci karlovarských požadavků. Požádal dokonce Adolfa Hitlera, aby Wehrmacht neprodleně okupoval československé okresy s více než 50 % německými obyvateli. Německá propaganda prostřednictvím svého rozhlasu neustále opakovala Henleinova slova: „*Chceme domů, do říše!*“⁴³² SdP již delší dobu ukazovala své protistátní smýšlení, proto se vláda, i na základě všech uskutečněných činů, rozhodla dne 16. září 1938 stranu zrušit.⁴³³ O den později československá vláda přijala

⁴²⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 552-556.

⁴²⁹ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38*, s. 103

⁴³⁰ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 109.

⁴³¹ Tamtéž, s. 109.

⁴³² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 573.

⁴³³ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38*, s. 103

na dobu tří měsíců tzv. mimořádná opatření, která měla zabránit zhoršení situace, přičemž velmi tvrdě omezovala osobní práva v demokratickém státu.⁴³⁴

Mezitím již anglický premiér Neville Chamberlain dojednával s Adolfem Hitlerem v Berchtesgadenu podmínky k odstoupení československého pohraničí.⁴³⁵ Také lord Runciman tuto možnost viděl jako jediné řešení pro zachování míru ve střední Evropě. Anglie svým postojem přesvědčila spojence československého státu Francii, aby se k ní přidala a požadovala po Praze odtržení území s většinovým německým obyvatelstvem jako jediné možné východisko řešení národnostní krize.⁴³⁶

Do Československa byla dne 19. září 1938 zaslána nota s anglo-francouzským plánem na odtržení sudetských oblastí. Vláda o návrhu jednala několik hodin a došla k zamítavému stanovisku, které neprodleně předala západním státům. Oba dva státy se nemínily spokojit s negativní odpovědí a naléhaly a vyhrožovaly prezidentu Benešovi a celé československé vládě, že pokud návrh odmítnou, postaví tím celý národ na práh válečného konfliktu bez účasti Anglie a Francie. Československá vláda nakonec obrovskému tlaku a ponížení dne 21. září 1938 podlehla a souhlasila s navrhovaným řešením. Chamberlain přijel za Hitlerem dne 22. září 1938 do Bad Godesbergu s kladným stanoviskem Československa na odstoupení pohraničí. Jak je známo, návrh však Hitler odmítl, protože požadoval další ústupky.⁴³⁷ Po tomto kroku Chamberlain suše konstatoval, že pokračovat v dalším jednání nemá smysl a veškerá osobní jednání ukončil.⁴³⁸

Premiér Hodža s celou svou vládou podal dne 22. září 1938 demisi. Prezident republiky Beneš jmenoval novou vládu národní obrany v čele s armádním generálem Janem Syrovým. Západní mocnosti předaly nové československé vládě Hitlerovo poslední memorandum s dovětkem, že jí nebudou bránit přijmout nová bezpečnostní opatření. Na svém jednání vláda požadavky Německa odmítla a rozhodla se vyhlásit dne 23. září 1938 ve 22.30 hod. všeobecnou mobilizaci.⁴³⁹ Za necelý týden se tak

⁴³⁴ Tamtéž, s. 109.

⁴³⁵ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 116.

⁴³⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 586.

⁴³⁷ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 451.

⁴³⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 586.

⁴³⁹ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 136.

podél státní hranice postavila půlmilionová armáda, který byla za všech okolností připravena vzdorovat nepříteli. Hitler na to odpověděl vypovězením války Československu. Lhůtu stanovil na 14.00 hod. 28. září 1938, dokdy musely být splněny jeho požadavky.⁴⁴⁰

Den před vypršením ultimáta zaslal Hitler dopis Chamberlainovi, v němž jednoznačně dával najevo přednost diplomatickému řešení celé krize. Britský premiér nadšeně souhlasil a do Berlína vzkázal, že vše podstatné by Německo mohlo získat bez použití armády. Francie tomuto plánu byla také nakloněna. Mezinárodní konferenci o Československu svolal jako zprostředkovatel italský diktátor Benito Mussolini na 29. září 1938 do Mnichova.⁴⁴¹ Československo však pozváno nebylo. Na jednání předložil Mussolini k projednání návrh na odstoupení československého pohraničí s více než 50 % obyvateli německé národnosti. K tomu proběhla diskuze, která řešila pouze technické záležitosti nikoliv samotnou podstatu. Představitelé Německa, Itálie, Francie a Velké Británie podepsali tzv. Mnichovskou dohodu dne 30. září 1938 nad ránem.⁴⁴²

Mnichovský diktát na odstoupení rozsáhlých pohraničních oblastí byl oficiálně oznámen Československu několik hodin od jeho podepsání. Francie a Anglie považovaly dohodnutý kompromis za přijatelný, protože tím jejich představitelé zabránili válce v Evropě. Československá vláda i prezident měli 30. září 1938 na výběr pouze ze dvou špatných rozhodnutí. Pokud by odmítli podmínky dojednané Francií a Anglií, armády Německa a dalších států by zaútočily na osamocené Československo. Naopak přijetím by sice nedošlo k válce, ale znamenalo by to konec pro československý stát v jeho původních hranicích. Zbytek neobsazeného území by se stal zcela závislým na hitlerovském Německu. Prezident Beneš i vláda se rozhodli předejít zbytečným úmrtím na státních hranicích a vnucenou Mnichovskou dohodu nakonec přijali.⁴⁴³

⁴⁴⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 451.

⁴⁴¹ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 142-145.

⁴⁴² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 616.

⁴⁴³ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 147-151.

8.2 Veřejná správa v politickém okrese Turnov a vývoj hospodářství

Okresní úřad v Turnově fungoval bez větších problémů i v roce 1938. Musel samozřejmě řešit hospodářské a bezpečnostní problémy zejména na Českodubsku s ohledem na tamější německou menšinu. V rámci svých kompetencí spolupracoval při mobilizacích se všemi ozbrojenými složkami. Snažil se zajistit a především vytipovat vhodné prostory pro využití vojáků. Podpis Mnichovské dohody pro celý politický okres Turnov neměl znamenat žádné územní ztráty, protože zde nežilo v žádné obci více než 50 % německého obyvatelstva.

Hospodářství v Československu se v roce 1938 neustále zlepšovalo. Výbornou formu si udrželo z předcházejících let, kdy alespoň vnitrozemské okresy, orientované na domácí spotřebu, pocítovaly výrazné zlepšení regionální ekonomiky. Podle ukazatelů zaměstnanosti a výroby si v tomto roce vedlo Československo nejlépe od vypuknutí hospodářské krize na konci dvacátých let.⁴⁴⁴ Pokud by nedošlo k odtržení pohraničí, lze předpokládat, že by se Československo v roce 1938 z krizového období konečně vymanilo.

Politický okres Turnov se ekonomicky vyvíjel lépe než pohraniční oblasti, i když průměru Československa zdaleka nedosahoval. Největším problémem byl zcela odlišný vývoj soudních okresů. Na Turnovsku se koncentroval zejména průmysl specializující se na drahokamy a sklářství. Export výrobků z těchto odvětví se výrazně zlepšoval.⁴⁴⁵ Ukazovalo to na ozdravné tendence regionální ekonomiky, která se po dlouhé době mohla pyšnit svou konkurenceschopností i na zahraničních trzích. Nezaměstnanost se zde dostala na nejnižší úroveň od propuknutí krize. Mzdy dělníků se opět začaly postupně zvyšovat. K tomuto dobrému výsledku také přispíval svým působením stát, který mohutně investoval do zvýšení své bezpečnosti. Firmy z Turnovska se totiž také podílely na stavbě hraničního opevnění.⁴⁴⁶

V opačné situaci se nacházelo Českodubsko. Město a jeho okolí bylo v předkrizových letech závislé na textilním průmyslu a do roku 1938 se nedokázalo

⁴⁴⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 59.

⁴⁴⁵ *Hlasy Pojizerské*. 1938, roč. 53, č. 1, s. 1.

⁴⁴⁶ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

vyrovnat s krachem textilní továrny F. Schmitta. Přilákání nového investora komplikovala nedostatečná občanská vybavenost. Místní představitelé obecní samosprávy se dožadovali zlepšení dopravní dostupnosti alespoň k průmyslovému Liberecku. Stav městských financí v Českém Dubu donutil jeho představitele rozprodávat nepotřebný majetek. Uvažovalo se i o prodeji cihelny, považované stále za jednoho z mála zaměstnavatelů přímo ve městě. Nezaměstnanost klesala velmi pozvolným tempem. Ústav práce v Českém Dubu evidoval neustále přes 450 dlouhodobě nezaměstnaných osob.⁴⁴⁷

8.3 Bezpečnost a události spojené s činností SdP v Podještědí

8.3.1 Problém s obsazováním služebních míst na úřadech německými občany a jejich nespolehlivost

Všechny státní úřady se snažily pod politickým nátlakem ve velké míře nově přijímat zaměstnance německé národnosti do služebního poměru. Nabídky na tato pracovní místa byly uveřejněny po celé zemi. I na Československu, kde se nacházela početná německá menšina, se několik takových pracovních příležitostí objevilo. Pokud se pracovní místo nedařilo dlouhodobě obsadit, vypomáhaly si státní instituce rotováním německého úředníka z vnitrozemí za českého z pohraničí. Velkým problémem se s rozmáhající aktivitou nacionalistů stávala loajalita žadatelů k československému státu.⁴⁴⁸

Pro četnictvo i další bezpečnostní sbory bylo prioritou chránit zájmy republiky, proto se snažily vždy všechna hlášení důkladně prošetřit. V hledáčku četnictva se ocitl i vysoce postavený úředník na Okresním soudu v Českém Dubu Němec Robert Kaubík, který vedl oddělení pozemkových knih a prezidiálních spisů. Do jeho bytu za ním a jeho manželkou Sidonií (roz. Hartlin) často v pozdních večerních hodinách docházela jakási Jana Adlerová z Českého Dubu, která zastávala funkci organizátorky SdP v Podještědí.⁴⁴⁹ Adlerová měla úzké vazby na bývalého předsedu zakázané DNSAP v Českém Dubu A. Michlera⁴⁵⁰, který měl velmi blízko

⁴⁴⁷ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

⁴⁴⁸ *Hlasy od Ještěda*. 1938, roč. 2, č. 2, s. 5.

⁴⁴⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁵⁰ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

k SdP. Oba dva se pravidelně účastnili schůzek krajského vedení SdP, kde informovali o dění a poměrech německé menšiny na Českodubsku. Získávali zde také cenné zprávy z ústředí o dalších plánech akcí strany v pohraničí. Po několikadenním sledování Kaubíka četnictvo zjistilo, že pravidelně navštěvoval německou turistickou boudu „U Bergschustra“ v Dolním Hanychově.⁴⁵¹ Představitelé nacionalistických organizací zde pořádali různé neformální sešlosti a schůze. Tato bouda byla v regionu považována za „hnízdlo henleinovců“. Snaha o zpravodajskou činnost v okolí chaty se však příliš nedařila. Do hlášení četníci zapsali, že když za tmy i s místními českými občany obstoupili chatu, aby se z hlasitých rozhovorů dozvěděli něco více např. o protistátní činnosti, při samotném přiblížení hovor vždy ustal.⁴⁵²

Spekulace o Kaubíkově protistátní činnosti zesílily mnohem více, když si bezpečnostní sbory nechaly předložit informace o jeho nepříznivých majetkových poměrech. Za poskytování citlivých dat dostával nejspíše královsky zapláceno. Zneužitelný materiál, ke kterému měl přístup, byl vcelku rozsáhlý. Jako vedoucí prezidiálního oddělení se samozřejmě dostal i k přísně utajovaným mobilizačním spisům. Zejména pro německý Wehrmacht mohly být dalším cenným zdrojem užitečných informací pozemkové mapy, použitelné při zahájení vojenských operací. Po tomto skandálu bylo Kaubíkovi doporučeno, aby si zažádal o přeložení.⁴⁵³

8.3.2 Činnost SdP v pohraničí a částečná mobilizace

V únoru 1938 se českodubští nacionalisté rozhodli založit místní organizaci SdP, což řádně nahlásili na Okresní úřad v Turnově. Ustavující schůze se měla konat dne 14. února večer. Propagaci akcí dělal samotný K. Henlein, který přislíbil svou účast. Nejen na něho se přišli podívat němečtí obyvatelé z města i ze vzdálenějšího okolí.⁴⁵⁴ V českodubské „Turnhalle“ se nenašlo volné ani jedno místo. Těsně před začátkem schůze ale rozhodl Okresní úřad v Turnově o jejím zákazu. Jako důvod později uvedl nepřítomnost svého bezpečnostního referenta.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁵² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁵³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁵⁴ *Hlasy od Ještěda*. 1938, roč. 2, č. 7, s. 1.

⁴⁵⁵ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

Němečtí příznivci SdP se však prvotním neúspěchem nenechali odradit. Ustavující schůzi uskutečnili o měsíc později, tj. dne 8. března 1938. Zúčastnilo se jí za dozoru četnictva asi 250 osob z nejbližšího okolí Českého Dubu. Hlavním „tahákem“ již nebyl Henlein, ale liberecký senátor SdP Weller. Místní nacionalisté se chtěli před obecními volbami přesvědčit o své podpoře, proto schůze nesnesla delšího odkladu. S největší pravděpodobností se zde také hovořilo i o naprostém bojkotu českých zemědělských výrobků. Toto opatření mělo poškodit místní sedláky nejen v celém regionu Podještědí, ale i v Československu. Netrvalo dlouho a příkaz SdP svým členům skutečně vydala ze dne na den. Nejvíce tím byli postiženi řezníci a pekaři kvůli již dojednaným zakázkám. Dokonce se stalo, že zákazníci nechali propadnout i předem zaplacenou zálohu.⁴⁵⁶ Henleinovci směřovali veškeré své úsilí k obecním volbám. Bojkot nákupu zemědělských výrobků měl jen více zostřít situaci v pohraničí mezi českou a německou národností. Úmyslem bylo vyvolat více konfliktních situací, ze kterých těžila čistě jen SdP.

Němci v Českém Dubu se snažili využít předvolebního napětí. Plni sebevědomí po velkolepých henleinovských oslavách prvního máje v Liberci se rozhodli odevzdat na místní radnici své požadavky. Chtěli mít na radnici svého zaměstnance, aby mohli vyřizovat veškerá svá úřední jednání v mateřském jazyce. Nelíbilo se jim také pouze české pojmenování ulic.⁴⁵⁷ Stupňující se aktivity nacionalistů dokládaly i často nalezené propagační materiály, které hanobily československé představitele, západní spojence a varovaly před možným vypuknutím války. Do politického okresu Turnov je přiváželi příznivci SdP z okolních německých okresů vždy v noci. Texty byly psané špatnou češtinou a objevovala se u nich razítka s nápisem „Liga českého lva“ nebo „Černá Maffie“.⁴⁵⁸ V Turnově se letáky objevily dne 15. května, kdy je měl rozvážet v 01.30 hod nákladní automobil značky Tatra se státní poznávací značkou příhraničního

⁴⁵⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁵⁷ *Hlasy Pojizerské*. 1938, roč. 53, č. 19, s. 1.

⁴⁵⁸ Obsah jednoho letáku: "*Černá Maffie. Znovu založena v době největší nouze. Demokracie je v nebezpečí. Dědiství největších Čechů mistra Jana Husi, Komenského a prezidenta - osvoboditele Masaryka má ustoupiti diktatuře. Humanitu a demokracii chtějí obětovat a zavéstí bezohledný fašistický systém. Spása českého lidu a blahobyt a jednotlivce jsou zakotveny v demokratické soustavě. Samovláda jednotlivců vždy přinášela porobu a žal pro českou zemi. Bojujte proti fašismu a jakékoli formě! Diktatura jest naší zklárou.*"

regionu.⁴⁵⁹ Proti této štvavé propagandě několikrát zakročilo četnictvo, ale byl to boj s „větrnými mlýny“. Když se jim na jednom místě podařilo zabavit zásilku těchto letáků, na jiném místě se objevily další.

Jak je již výše uvedeno, v čase obecních voleb chtělo Německo využít vyhrocené situace k vojenskému zákroku, na což československá vláda zareagovala vyhlášením částečné mobilizace. Z celého politického okresu Turnov se povolanci museli co nejrychleji dostat právě do Turnova, kde převážná většina mužů nastoupila službu k třetímu nebo náhradnímu praporu pěšího pluku č. 44. Ochranu státních hranic zajišťovali přímo příslušníci praporu Stráže obrany státu z Liberce.⁴⁶⁰ Strategické objekty v obcích na Turnovsku a Českodubsku střežili členové Sokola, které Okresní úřad v Turnově vyzbrojil puškami s náboji.⁴⁶¹ V té době také zahájila svou aktivní činnost dnem i nocí civilní protiletectká ochrana.⁴⁶²

8.3.3 Od dislokace vojenského praporu až k Mnichovské zradě

Ze strategického hlediska a po dlouhodobě vyhrocených vztazích mezi Čechy a Němci na Českodubsku se právě do tohoto regionu měla nově přemístit vojenská posádka. Prvotní jednání armády, okresního úřadu a obce o možném příchodu armády započala již na jaře 1938. Město Český Dub mělo o vojenskou posádku eminentní zájem, protože by její přítomnost výrazně posílila bezpečnost celého města i Podještědí. Městští představitelé počítali dále s přílivem finančních prostředků z ministerstva národní obrany kvůli zajištění každodenních potřeb vojska, čímž by se částečně snížila vysoká nezaměstnanost.⁴⁶³ Okresní úřad i město beze zbytku splnily všechny požadavky stanovené armádou. Při přeskupení vojenských útvarů bylo rozhodnuto, že se do Českého Dubu dne 17. července 1938 přemístí 23. ženijní prapor z Liberce. Do města se při té příležitosti sjeli nejvyšší představitelé okresu i z celého širokého okolí. Pro velitele pplk. Hauka i jeho vojáky místní připravili

⁴⁵⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁶⁰ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38*, s. 103.

⁴⁶¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁶² EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 8.

⁴⁶³ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

skutečně honosné přivítání, které spojili s velkou slavností. Po letech „deprese“ mohlo město opět ožít.⁴⁶⁴

Vybraná specializace posádky nebyla náhodná. Zanedlouho po jejím příjezdu do Českého Dubu místní četnické stanice společně s armádou dostaly příkaz vypracovat seznam důležitých objektů, které by se v případě ohrožení republiky musely začít střežit. V seznamech se nejčastěji objevovala pátevní dopravní infrastruktura (tj. mosty, viadukty apod.), vodovody, elektrické a telefonní vedení, transformátory, civilní letiště a údolní přehrady.⁴⁶⁵ Mužstvo ženistů se muselo připravovat mimo jiné i na své úkoly v případě válečného konfliktu. Jejich hlavní činnost spočívala ve zpomalení pohybu nepřítele, a to jakýmkoliv způsobem. Jako nejúčinnější taktiku používali zaminování silnic nebo železnic a vyhození objektů do povětří za pomoci trhaviny. V celém politickém okrese Turnov se nacházela takto označená strategická místa pouze dvě. Jednalo se o silniční mosty přímo v Turnově přes řeku Jizeru.⁴⁶⁶

Činnost SdP se od obecních voleb zintenzivnila také na Turnovsku. Její vedoucí představitelé dokonce zahájili po celých severních Čechách nábor záložníků československé armády ve věku 23-30 let. Snažili se je přesvědčit k odchodu do Německa, kde měli sloužit v tzv. „Sudetendeutsche Legion“.⁴⁶⁷ Vybraní jednotlivci dostávali do legitimací oranžovou příspěvkovou známku, při jejímž předložení jim říšskoněmecké orgány nedělaly žádné problémy. V Německu se museli dotyční hlásit na předem sjednaných místech, kde se tyto složky formovaly. Pro utajení celého záměru dostávali naverbovaní muži pracovní povolení a dostali také příkaz ve svém volnu navštěvovat Československo, aby státní orgány nepojaly žádné podezření.⁴⁶⁸

Předcházející snaha SdP o vytvoření ozbrojené jednotky nebyla ojedinělá. Na území československých pohraničních oblastí si zřizovala pohotovostní motorizované čety z *Freiwiliger Schutzdienst* (dobrovolná ochranná služba).

⁴⁶⁴ *Hlasy od Ještěda*. 1938, roč. 2, č. 27, s. 1.

⁴⁶⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁶⁶ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38*, s. 46.

⁴⁶⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 59. Presidiální spisy 2.

⁴⁶⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 59. Presidiální spisy 2.

Při vyhocení situace měly za úkol jakýmkoliv způsobem zabránit v další činnosti bezpečnostním orgánům, Stráži obrany státu či menším vojenským jednotkám. Při vyhlášené mobilizaci nebo zvýšené ostraze hranic měly tyto čtyři provádět záškodnickou činnost, aby co nejvíce pozdržely či dokonce znemožnily nástup vojenských posil na své pozice v hlavním obranném pásmu.⁴⁶⁹

Pozorovatelská mise Angličanů, která se snažila dopomoci vyjednat smír pro obě strany, se pohybovala také v Podještědí. Delegace ve složení Ashton-Gwatkin, Stopford, Henderson přijela na běžnou obhlídku Českého Dubu ve dnech 20.-21. srpna 1938. Navštívila ale pouze předem pečlivě vybraná místa jejich sudetoněmeckými průvodci.⁴⁷⁰ Do převážně českých oblastí nezamířili, protože nebylo v zájmu SdP, aby dotyční viděli situaci i z druhé strany. Mohli by si totiž udělat opravdu nestranný obraz o celé situaci v pohraničí, která by nemusela být pro Němce tolik příznivá.

Do činnosti SdP se zapojili i významní lidé z politického okresu Turnov. Jedním z nich byl i kníže dr. Alain Rohan ze Sychrova. Kontakty s SdP mu výhradně obstarávali jeho němečtí zaměstnanci. Četníci ze stanice Sychrov zjistili, že za ředitelem Rohanova hospodářství Aloisem Vélou a lesmistrem Arnoštem Sřurmou často dochází tajemník jablonecké místní organizace SdP Förster. Přes tyto pochybné vazby byly Rohanovi předávány instrukce a vzkazy i od nejvyšších sudetoněmeckých představitelů. Již začátkem září 1938 ho varovali o vysokém riziku napadení Československa Německem a doporučili mu odjezd na některý z jeho zámků v zahraničí. Kníže Rohan s celou svou rodinou opravdu narychlo odjel do Tyrol dne 10. září 1938.⁴⁷¹ Svou cestu zpět uskutečnil až po podpisu Mnichovské dohody, aby mohl ovlivnit velikost záborového pásma na Českodubsku.⁴⁷²

Po Hitlerově projevu v Norimberku a po následných nepokojích v československém pohraničí vláda rozpustila SdP. Státní úřady i ozbrojené složky na celém území proti ní tvrdě zakročily. Prohledávaly se kanceláře, četníci vyslýchali vedoucí činitele a zabavovali kompromitující dokumenty. V této situaci se Okresní

⁴⁶⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 59. Presidiální spisy 2.

⁴⁷⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 59. Presidiální spisy 2.

⁴⁷¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 59. Presidiální spisy 2.

⁴⁷² EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 21.

úřad v Turnově rozhodl učinit i preventivní bezpečnostní opatření - předal všem jednotám Sokola zbraně pro případ vyhlášení mobilizace.⁴⁷³ Dále v prostoru turnovského nádraží nechal preventivně vybudovat záchytné zařízení pro uprchlíky.⁴⁷⁴

Po neúspěšných jednáních západních spojenců Československa s Hitlerem, kdy se poprvé bez jeho zástupců rozhodovalo o jeho dalším osudu, již Anglie a Francie nebránily československé vládě dne 23. září 1938 mobilizovat armádu. Ze všech směrů politického okresu Turnov se branci ubírali ke svým vojenským útvarům, ale nejdříve se museli dostat do Turnova. Nejtěžší situaci měli opět muži z Českodubsku, kteří se dostavili ke svým jednotkám až následujícího dne. Z celého Podještědí nastoupili do československé armády dokonce i Němci, kteří byli ale převeleni do vnitrozemí k pomocným jednotkám nebo zůstali v izolaci. Průběh mobilizace na Turnovsku i Českodubsku detailně monitorovala německá armáda, která do této oblasti pravidelně vysílala do konce září 1938 několik svých špionážních letounů.⁴⁷⁵

Přesuny armádní techniky napříč politickým okresem Turnov bychom v období nejvyššího ohrožení republiky nedokázali ani spočítat. Vojenské plány se i v těchto dnech velmi rychle vyvíjely a měnily ze dne na den. Den před vyhlášením mobilizace byla uvedena pravidelná armáda na hlavním obranném postavení do plné bojové pohotovosti. Z bezpečnostních důvodů se do Turnova přemístil také prapor lehkých tanků Lt. 1, který měl v případě nutnosti zbrzdit postup Němců z Liberce do Podještědí.⁴⁷⁶ Město Turnov se svou strategickou polohou sehrálo po vyhlášení všeobecné mobilizace významnou úlohu. Pro několik útvarů zde fungovaly mobilizační základny a v noci na 24. září 1938 se v Turnově vytvořil zcela nový pluk

⁴⁷³ Mužům, na které se nevztahovala mobilizační vyhláška, byla dána možnost se zapojit do obrany vlasti jako dobrovolníci skrze vlastenecké zájmové organizace, jako např. Orel, Skaut, Sokol a další uskupení. Členové Sokola získávali zbraně od okresního úřadu a následně měli plnit strážní úkoly u strategických objektů nebo se přímo zapojit do činnosti praporů Stráže obrany státu. V době ohrožení republiky všichni výše zmínění dobrovolníci podléhali armádnímu velení.

⁴⁷⁴ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 12.

⁴⁷⁵ Vojenský ústřední archiv Praha, fond Ministerstva národní obrany. Hlavní štáb 3 oddělení - dodatky I., inv. č. 5330, kart. 19. Zprávy o situaci na hranici a v pohraničí v září 1938.

⁴⁷⁶ STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38*, s. 116.

č. 94 z povolaných záloh. Velitelství celé frontové linie s označením HO - 33 sídlilo v Českém Dubu.⁴⁷⁷

Přes veškeré nasazení nikdo v Československu nedokázal odvrátit hrozbu vnučení dojednaných podmínek z Mnichova. Představitelé politického okresu Turnov na konci září a po přijetí Mnichova již tušili, že se nově stanou příhraničním okresem. Tou dobou zbývalo Turnovsku a Českodubsku už jen pár dní společného soužití v Československé republice.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 127.

9 DRUHÁ REPUBLIKA V KONTEXTU POLITICKÉHO OKRESU TURNOV (říjen 1939 – březen 1939)

9.1 Počátek konce československé samostatnosti a demokracie

Po podepsání Mnichovské dohody započal v prvních říjnových dnech postupný zábor československého pohraničí. Státní úřady a bezpečnostní sbory se musely každý den přesouvat dále do vnitrozemí za nově vytyčované státní hranice. Čtyři záborová pásma byla dojednána v Mnichově již na konci září 1938.⁴⁷⁸ O posledním pátém záboru se jednalo dodatečně dne 5. října v Berlíně, kde se také rozhodlo o připojení některých československých oblastí i s čistě českým obyvatelstvem k Třetí říši, což následně u neprávem obsazovaných obcí vyvolalo snahu o revizi této dohody.⁴⁷⁹

Po odstoupení území a částečném zklidnění situace došlo také na bilancování ztrát. Zdeformované Československo procházelo současně několika krizemi, které nadále republiku záměrně i neúmyslně oslabovaly. Na okupovaném území s téměř pěti miliony obyvatel zůstalo přes 40 % veškerého průmyslu. Bohužel nejvýznamnější ztrátu zaznamenala republika v Praze, když pod nátlakem dne 5. října 1938 odstoupil prezident Edvard Beneš. Podle svých slov nechtěl nadále překážet v „mírovém“ řešení.⁴⁸⁰ Zástupci Slovenska a Podkarpatské Rusi vycítili také svou šanci na větší autonomii vůči Praze. Politické elity se nezmohly na žádný větší odpor a téměř všem požadavkům vyhověly.⁴⁸¹ K formálnímu projednání těchto návrhů se sešel parlament dne 18. listopadu 1938.⁴⁸²

Demokratický systém, který fungoval za první republiky, byl již minulostí, protože si Německo přálo, aby v Československu zavládla vláda pevné ruky bez zbytečností, jako byl parlament. Nastalo krátké období dějin zvané druhá republika. Politické strany a uskupení musely být hromadně beze zbytku zrušeny. Dvě povolené strany vyrostly na velmi zvláštním ideovém základu. Do Strany

⁴⁷⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 622.

⁴⁷⁹ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 14.

⁴⁸⁰ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 160.

⁴⁸¹ Mezi ně patřila i změna názvu republiky na Česko-Slovensko.

⁴⁸² KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 165.

národní jednoty vstoupili lidé z konzervativních křídel politických stran a profašistických uskupení a její jádro se skládalo především z agrárníků. Naopak do Národní strany práce vstupovali sociální demokraté a socialisté.⁴⁸³ Již tento stav lze považovat za velké omezení všech demokratických principů ve státě.

Prezidentem Česko-Slovenské republiky zvolilo parlamentní shromáždění dne 30. listopadu 1938 dr. Emila Háchu, člověka naprosto apolitického bez větších politických ambicí, který se měl stát pouhou loutkou vlády. Jeho vyhledání bylo zdoluhavé, protože se musel nalézt kandidát, který by se zamlouval Německu.⁴⁸⁴ Po svém nástupu dr. Hácha jmenoval novou vládu v čele s premiérem Rudolfem Beranem. Za jeho vlády došlo k výraznému omezování dalších občanských práv ústavním tzv. „zmocňovacím“ zákonem č. 330/1938 Sb., kdy Národní shromáždění zmocnilo vládu, aby vydávala po dva roky vládní nařízení s platností zákonů.⁴⁸⁵ Den poté parlament přijal zákon o rozpočtovém provizoriu a rozešel se na prázdniny a tím fakticky ukončil svou činnost. Nikdy více už nebyl svolán.⁴⁸⁶ Tato praxe řízení státu se často označuje jako „autoritativní demokracie“.

První měsíce roku 1939 se snažilo Česko-Slovensko přesvědčit signatáře Mnichovské dohody a zejména Německo, aby garantovali jeho „osekané“ hranice. Z Berlína do Prahy přicházely pouze požadavky a vláda je loajálně plnila.⁴⁸⁷ Nechtěla si totiž příliš rozhněvat svého většího souseda, který měl na nových hranicích stále dost svých vojáků pro zničení celé republiky. Armádní představitelé varovali vládu, že zbývající území bude jen těžko hajitelné, což potvrzovaly také informace od zpravodajských služeb. Česko-Slovensku podle nich zbývalo pouze pár týdnů „svobody“ před okupací německou armádou.⁴⁸⁸

Plán na obsazení zbytku Čech a Moravy a na odtržení Slovenska začal být realizován na začátku března, kdy svou aktivitu maximalizovali němečtí agenti. Chtěli v Česko-Slovensku vyprovokovat národnostní konflikt, který měl vyřešit

⁴⁸³ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země*, 3. díl, s. 633 - 634.

⁴⁸⁴ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 169-170.

⁴⁸⁵ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 449-450.

⁴⁸⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 459.

⁴⁸⁷ KVAČEK, Robert. *Československý rok*, s. 178-180.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s.184.

Wehrmacht svým rychlým postupem do vnitrozemí státu. Plán se zcela nezdařil a Hitler musel improvizovat. Po kladné odpovědi ze Slovenska, kterému byla přislíbena samostatnost pod ochranou Třetí říše, Hitler přijal dne 14. března 1938 prezidenta Hácha v Berlíně. Při jednání mu ihned jasně oznámil, že dne 15. března překročí německá vojska státní hranice Čech a Moravy. Hácha si mohl vybrat ze dvou „špatných“ možností. Buď by obsazení republiky proběhlo hladce bez rozpoutání válečného konfliktu a Česko-Slovenská armáda by nekladla odpor, nebo by byl německý Wehrmacht donucen použít svou sílu. V této vypjaté chvíli se Hácha rozhodl pro mírové řešení. Další osudy Čech a Moravy tak vložil do rukou hitlerovského Německa.⁴⁸⁹ O den později vznikl Protektorát Čechy a Morava.

9.2 Okresní úřad Turnov a okresní samospráva za druhé republiky

Státní správa reagovala na události spojené s Mnichovským diktátem flexibilně. Musela se spolupodílet na předávání území patřícího do záboru tak, že urychleně evakuovala všechny státní úřady i se zaměstnanci do vnitrozemí. Nezastupitelnou funkci měly okresní úřady v nově stanoveném příhraničním pásmu. Ve své gesci vydávaly různá omezující nařízení, která mířila hlavně proti migrační vlně z obsazovaných území.⁴⁹⁰ Obyvatelé odtržených oblastí měli zůstat do konečného rozhodnutí ve svých domovských obcích. Valná většina lidí tyto příkazy nebrala vážně a hromadně odcházela do Československa. Jedno z takových ustanovení mířilo i proti prchajícím Židům z Německa. Těm byl přechod přes státní hranice zakázán, i když se prokazovali platnými doklady.⁴⁹¹

Politický okres Turnov neměl až do prosince 1938 přesně stanovené hranice. Tomuto problému se věnuje následující kapitola. Po ztrátě území a sídelních měst Okresních úřadů v Liberci a v České Lípě byl Okresní úřad v Turnově pověřen správou zbylých neobsazených oblastí těchto politických okresů. Agendu však nemohl vykonávat, protože žádné takové území neexistovalo.⁴⁹² Přímo do kompetence Okresního úřadu v Turnově přešlo liberecké velitelství Stráže obrany státu. Zemský úřad v Praze zaslal k této věci ještě další dodatky. Přísně

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 180-194.

⁴⁹⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁹¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁹² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

se zakazovala jakákoliv větší investice do nově zřízené organizační složky okresního úřadu, protože již bylo rozhodnuto o postupném utlumování její činnosti.⁴⁹³

Změna kurzu politického směřování, kterou nastolila nová vláda pod vedením Rudolfa Berana, se odrazila i v omezování samosprávných orgánů na všech stupních. Koncem roku 1938 došlo k ukončení činnosti výborů a zastupitelstev v zemských a okresních úřadech, které byly nahrazeny komisemi úředníků z příslušných úřadů až do doby jmenování nových členů ministerstvem vnitra.⁴⁹⁴ Ze schůzí Okresního zastupitelstva v Turnově se nezachoval od prosince 1938⁴⁹⁵ do dubna 1939⁴⁹⁶ žádný zápis. Jeho pravomoc dočasně převzal výbor, který byl složen pouze z úředníků okresního úřadu. Tím zásahy státu do samosprávných orgánů neskončily. Okresní úřady do obcí jmenovaly tajemníky, aby dohlíželi na činnost starosty i obecních úředníků.⁴⁹⁷

9.3 Poslední dny politického okresu Turnov před obsazením

9.3.1 Postupný zábor území v politickém okrese Turnov

Obce a města v politickém okrese Turnov se cítila po podepsání Mnichovské dohody relativně bezpečně, protože v žádné z nich nežil nadpoloviční počet německých obyvatel.⁴⁹⁸ Problém nastal až s konečným ujednáním 5. záborového pásma v Berlíně, kam měl podle zakreslených požadavků patřit i Český Dub spolu se sousední vesnicí Smržov.⁴⁹⁹ Na Turnovsku se do záboru dostal Bezděčín s osadou Jílové.⁵⁰⁰ Veškeré neoficiální informace byly potvrzeny dne 6. října 1938 rozhlasem a poté dne 7. října 1938 výnosem Okresního úřadu v Turnově, který dával na vědomí zdejšímu obyvatelstvu zprávy o dočasném odstoupení tohoto území od 10. října 1938, než bude rozhodnuto o definitivních hranicích.⁵⁰¹

⁴⁹³ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁴⁹⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 460.

⁴⁹⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 16, kn. č. 15. Zápisy ze schůzí okresního výboru 1938.

⁴⁹⁶ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 16, kn. č. 15. Zápisy ze schůzí okresního výboru 1938.

⁴⁹⁷ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 450-451.

⁴⁹⁸ Podle závazného sčítání obyvatel z let 1910 a 1930.

⁴⁹⁹ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 15-16.

⁵⁰⁰ BERAN, Rudolf. *Inventář okresní úřadu Turnov*, s. 6.

⁵⁰¹ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 15-16.

Českodubští představitelé se nehodlali smířit s tím, že město patří do okupovaného teritoria.⁵⁰² Hned 8. října večer se domluvili se členem demilitační komise pro Českodubsko dr. Renešem na dalším postupu. Dohodli se na vypracování memoranda s pádnými argumenty o ponechání Českého Dubu a Smržova v Československu.⁵⁰³ Na hrozbu připojení k Třetí říši reagovaly i další ryze české vesnice z Českodubska, které vypracovaly pro anglickou misi obdobný dokument, aby předešly svému násilnému připojení k Německu.⁵⁰⁴ Mezinárodní delimitační komisi pro Podještědí předsedal Angličan dr. Richard Holl, dalšími členy byli kníže dr. Alain Rohan, výše zmíněný dr. Reneš a ještě jeden člen anglické mise. Jejich definitivní zasedání o podobě záboru Českodubska se uskutečnilo dne 9. října večer, kdy pouze potvrdili již zmíněný záměr obsadit Český Dub se Smržovem.⁵⁰⁵

Český Dub měl obsadit 1. prapor SS Verfügungstruppe standarty Germania z Hamburku pod vedením Obersturmbannführera Wenera Dörflera – Schubanda dne 10. října 1938⁵⁰⁶ odpoledne směrem od Osečné.⁵⁰⁷ Německé vojsko se však rozhodlo změnit plány a než došlo do Českého Dubu, obsadilo české vesnice Modlibohov, Rozstání, Sobákov a Starý Dub. Zde málem došlo k ozbrojenému střetu mezi příslušníky výše zmíněného německého praporu a členy Stráže obrany státu, kteří je odmítali vpustit, i přes značnou přesilu, dále do vnitrozemí. Nakonec po vyhodnocení všech rizik a následků československá ozbrojená složka ustoupila a nedošlo tedy ke zbytečnému krveprolití.⁵⁰⁸ Na Českodubsku se jednalo o ojedinělý moment, kdy alespoň některý bezpečnostní sbor hájil své postavení proti nezákonnému záboru českých vesnic.

⁵⁰² Všechny odtržené obce na Českodubsku se musely nejdříve podrobit vojenské správě, která po několika týdnech předávala území té civilní, v tomto případě pod nově zřízený Landrát Liberec.

⁵⁰³ Jednalo se zejména o statistiky ze sčítání obyvatel. Všechny údaje dávaly za pravdu stěžovatelům. Český Dub by podle nich měl zůstat u Českodubska, protože se jedná o přirozené centrum celého kraje a okolní vesnice by ztratily přímé silniční spojení s městem i okresem Turnov, kam by podle nového správního členění spadaly.

⁵⁰⁴ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Delimitační komise 1938.

⁵⁰⁵ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Bedřich Eisenbarth.

⁵⁰⁶ Elitní jednotky SS se využívaly výhradně pro obsazení území s většinou (nespolehlivého) českého obyvatelstva.

⁵⁰⁷ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-Anna Sluková.

⁵⁰⁸ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-Anna Sluková.

V dalších dnech mezi 11. až 14. říjnem 1938 německé jednotky protiprávně obsadily české obce Bohdánkov, Cetenov, Hodky, část Hrubého Lesnova, Končiny, Kozmice, Paseky, Strážiště, Vápno, Vicmanov, Vystrkov a Žďárek.⁵⁰⁹ Na vyhrocenou situaci na Českodubsku zareagovali představitelé obecní samosprávy velmi chytrým krokem. Společně zaslali telegram adresovaný prezidentu USA Roosveltovi s žádostí o pomoc, protože podle dohody z Mnichova nemělo být obsazováno území s méně než polovinou německého obyvatelstva. Jednalo se o jeden z nejvýraznějších a také „nejhlasitějších“ protestů proti německému postupu na Českodubsku.⁵¹⁰

Další memorandum nespokojených českodubských vlastenců bylo sepsáno v první polovině listopadu 1938, kdy se vehementně dokončovalo znění česko-německé smlouvy o definitivních hranicích. Bohužel ani další důvody pro zachování uceleného soudního okresu Český Dub v Československu nebyly brány vážně a do německého záboru se dostaly ještě další české vesnice. Nakonec se obě strany dohodly, že za odstoupení několika dalších vesnic z Českodubska, vydají Němci některé obce zpět do Česko-Slovenska. Jednotky SS proto obsadily dne 24. listopadu 1938 území zahrnující obce a osady: Bystrá, Bílá, Dehtáry, Dolánky, Javorník, Luhov Proseč, Světlá pod Ještědem, Vlachová a Vlčetín.⁵¹¹ Naopak se do Česko-Slovenska vrátili Vicmanov, Strážiště, Kozmice a Vápno.⁵¹²

Během prosince 1938 neustále docházelo na Českodubsku k nerespektování nově vytvořených státních hranic. Německá finanční stráž a ordneři se podíleli na tajných přesunech pohraničních kolíků. Proti tomuto postupu ostře protestovali místní obyvatelé. Stěžovali si přímo k hejtmanovi Okresnímu úřadu v Turnově a na nejbližší stanici finanční stráže. Poslední větší změna v rámci nově vytvořených státních hranic nastala, když v noci z 22. na 23. prosince 1938 byly z odtržených oblastí vyjmuty české vesnice Budíkov, Čihadlo a Končiny.⁵¹³ Zemský úřad v Praze

⁵⁰⁹ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 25.

⁵¹⁰ KAMENICKÝ, Josef. Jak se české pohraničí bránilo okupaci. *Hlas revoluce*, 1969, roč. 21, č. 40, s. 5.

⁵¹¹ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 25.

⁵¹² Při berlínském jednání delimitační komise se o propuštění vesnic nejvíce zasloužil místostarosta Národní jednoty severočeské JUDr. Tomáš Soukup.

⁵¹³ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-Ladislav Nevyhoštěný.

také rozhodl, že bude zbytek neobsazených vesnic z Českodubska přiřčeněn do soudního okresu Turnov.⁵¹⁴

I přes tyto kosmetické změny zůstávala ve Třetí říši většina obcí z bývalého soudního okresu Český Dub. Němečtí představitelé argumentovali pro částečné obsazení Podještědí výstavbou dálnice Cheb - Liberec - Český Dub.⁵¹⁵ Tento záměr skutečně měli, ale jednalo se spíše o pouhou záminku.⁵¹⁶ Z vojensko-strategického pohledu se tak německá vojska dostala přes Ještědský hřeben a jeho úzké průsmyky směrem na jih k Českému Dubu bez použití bojové techniky. To mělo velký význam, protože k případnému útoku na Prahu jim ze severní strany nestála v cestě žádná přírodní překážka.

9.3.2 Volby do říšského sněmu na odtrženém území

Velkou pozornost věnovali němečtí představitelé na odstoupeném území volbám do říšského sněmu, které se měly uskutečnit dne 4. prosince 1938. Němečtí nacionalisté chtěli volby využít pro svou propagandu, jelikož hodlali na výsledcích jasně demonstrovat, že obyvatelé dodatečně připojených českých obcí⁵¹⁷ s tímto postupem souhlasili. Oficiální stanoviska z německé strany zněla samozřejmě úplně jinak. Volbami se zdůrazňovala především neměnnost státních hranic.⁵¹⁸

Během listopadu 1938 se s blížícími se volbami několikanásobně zvýšil mediální i osobní nátlak na české obyvatelstvo v zabraném pohraničí. České noviny Hlasy od Ještěda, psané Českodubskými patrioty, byly po zaboru ihned zakázány.⁵¹⁹ O to větší překvapení nastalo, když jejich dříve vlastenecký šéfredaktor Karel Šrýtr po necelých dvou měsících přešel na druhou stranu. Napsal totiž článek opěvující Třetí říši a hanobil předmnichovské Československo. Žádal obyvatele české

⁵¹⁴ K 1. lednu 1939 se nalézaly v soudním okrese Turnov tyto vesnice z Českodubska: Březová, Hlavice, Hradčany, Chvalčovice, Kamení, Kobylky, Libič, Malčice, Přibyslavice, Radimovice, Radostín, Soběslavice, Vápno, Vlastibořice a Všelibice.

⁵¹⁵ KAMENSKÝ, Josef; RUDA, Vladimír. Vzpomínka na jeden smutný podzim. *Vpřed*, 1976, roč. 16, č. 95, s. 4.

⁵¹⁶ Největší poprask způsobili projektanti, protože chtěli využít již existující projekt pro výstavbu tunelu pod Ještědským hřebenem, o kterém se vážně mluvilo na konci třicátých let.

⁵¹⁷ České obce připojené nad rámec stanoveného 5. záborového pásma.

⁵¹⁸ EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově*, s. 36.

⁵¹⁹ V Národní knihovně České republiky v Praze v periodiku Hlasy od Ještěda, roč. 1938 poznámka zaměstnance o nevycházení novin z důvodu přiřčení Českého Dubu k Třetí říši.

národnosti z obsazeného Podještědí, aby svým hlasem podpořili spojení většiny Českosudska s Německem, přičemž v tomto spojení viděl světlou budoucnost.⁵²⁰ Lze položit otázku, zda byla jeho slova náhodná nebo skutečně sloužil nacistické propagandě? Němci se snažili významné lidi z různých regionů, kteří dokázali ovlivnit veřejné mínění, motivovat vidinou velkých peněz. Pokud na ně finanční motivace nezabírala, neštíteli se použít fyzického násilí nebo psychického nátlaku.

V prezidiálních spisech se nalézá dokument, který by mohl objasnit roli Karla Šrýtra. V Českém Dubu se dne 1. prosince 1938 konala předvolební schůze v bývalé sokolovně určená zejména pro Čechy. Hlavními řečníky se stali major říšskoněmecké policie a také místní zubní technik Leopold Blaschke. V projevech zaznívala zloba a obviňování československé vlády, že dovolila odstoupení velké části Českosudska. Dále obyvatelstvo muselo být poučeno, jak se má při těchto volbách chovat. Nechyběla ani názorná ukázka způsobu volby. Jako překladatel na celé akci působil již výše zmíněný Karel Šrýtr.⁵²¹ Náhoda? Spíše ne. Jeho účast dávala schůzi úplně jiný rozměr. Jako důvěryhodná a známá postava v celém regionu jistě dokázal v nemalé míře ovlivnit spoustu lidí v jejich rozhodování. Musíme uznat, že měli Němci postup geniálně promyšlený do nejmenších detailů.

Na hlasovacích lístcích byla napsána pouze tři jména: Adolf Hitler, Konrád Henlein a Karel Hermann Frank. Pod nimi se nalézala dvě kolečka s popisy Ja, nebo Nein. Z ničeho jiného lidé vybírat nemohli. Pro lepší přehled o smýšlení českého a německého obyvatelstva v převážně českém prostředí dostávali Češi bílé hlasovací lístky a Němci zelené.⁵²² Volby přinesly očekávaný výsledek. V Českém Dubu hlasovalo více než tisíc obyvatel kladně, pouze 17 obyvatel se vyjádřilo proti.⁵²³ Největším překvapením i v očích široké veřejnosti se stal výsledek v obci Roveň, kde se většina lidí zachovala jako správní českoslovenští vlastenci. Nadále se snažili vzdorovat proti obsazení své obce německým vojskem. Z celkového počtu 187 jich hlasovalo negativně 116.⁵²⁴ Určitě šlo o domluvenou akci mezi místními, která nakonec neskončila žádným zatýkáním ani žádnou další represí, protože Roveň byla

⁵²⁰ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. Světová válka-Karel Šrýtr.

⁵²¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Prezidiální spisy 2.

⁵²² SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

⁵²³ Z toho pouze jeden negativní lístek byl bílý.

⁵²⁴ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

těsně před Štědrým dnem v roce 1938 ze záboru vyňata a začleněna zpět do Česko-Slovenska.

9.4 Hospodářství a sociální problémy na Turnovsku

Politický okres Turnov čelil po podepsání Mnichovské dohody obrovské migrační vlně. Uprchlíci mířili většinou do města Turnov, které brali zpravidla pouze jako přestupní stanici. Město bylo během pár dní přelidněné a zvýšilo počet svých obyvatel minimálně dvojnásobně.⁵²⁵ Běženci (Češi, Němci a Židé) sem přicházeli především z okresů Jablonec a Liberec. Okresní úřad v Turnově se podílel i na zabezpečení přesunu některých českých průmyslových podniků do vnitrozemí.⁵²⁶

V Turnově hledali úkryt také obchodníci, kteří si s sebou často brali i své podnikání. Město bylo sice přelidněné, ale s nejlepšími vyhlídkami na prudký hospodářský rozvoj. Turnov měl mít podle optimistických prognóz až 50 000 obyvatel s nově vybudovaným, nebo lépe řečeno, přesunutým průmyslem z pohraničních oblastí. Dokonce se některá města rozhodla u místních radních intervenovat za to, aby jim přenechali nějaké firmy výměnou za poskytnuté štědré dotace. O hospodářskou spolupráci se zde zajímal i samotný australský velvyslanec.⁵²⁷

Jak rychle se „nafouknutá bublina“ objevila, tak i rychle splaskla. Po opadnutí přílivu uprchlíků se ustálil počet obyvatel na 12 000. Většinu přesunutých podniků do Turnova majitelé zrušili nebo přestěhovali do bezpečnějšího vnitrozemí. Všechny plány na slibný rozvoj zhatila blízkost státní hranice.⁵²⁸ Mezinárodní situace se úplně nezklidnila a stále zde hrozila možnost napadení Česko-Slovenska ze strany německých vojsk. I když se velké změny v průmyslu nedaly očekávat, přesto k některým došlo, např. Mařanovu optikárnu zakoupila velká společnost Srb a Štys, optika. Při podpisu prodejní smlouvy se nový majitel zavázal k investování velkých finančních prostředků do modernější výroby. Jedinou firmou, která zde přeměnila svůj dočasný azyl v trvalé sídlo, byl Gabex, zabývající

⁵²⁵ Běžný počet obyvatel čítal okolo 8 000.

⁵²⁶ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

⁵²⁷ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

⁵²⁸ LHOTOVÁ, Markéta. *Synagogy v plamenech*, s. 30.

se prodejem bižuterie. Nezaměstnanost se s přílivem uprchlíků zase o něco zvýšila, ale nepředstavovala tak zásadní problém jako v průběhu velké hospodářské krize.⁵²⁹

9.5 Situace na demarkační čáře

Jedním z prvních lidí, kteří byli po záboru Českého Dubu zatčeni, se stal bývalý první náměstek starosty Václav Sluka.⁵³⁰ Němečtí vojáci ho dne 11. října 1938 odvedli do hostince s názvem Kufr, kde ho surově zbyli a zkopali. Největší ponížení pro něj však nastalo, když ho členové SS donutili vykonat potřebu na fotografii bývalého prezidenta T. G. Masaryka a československou vlajku. Pro upevnění německých pozic měl být pro výstrahu celého Podještědí zastřelen. Tomu zabránili až místní ordneři v čele s Ferdinandem Wehlem mladším, kteří požadovali podrobný výslech Václava Sluky k případu třinácti internovaných Němců. V této bezvýhodné situaci mu u výslechu nejvíce pomohl velitel německých českodubských hasičů Rudolf Burschil. Zasadil se o jeho propuštění na svobodu s tím, že se bude vždy ve stanovenou dobu hlásit na místní radnici. Burschil také upozornil Sluku dne 13. října 1938 na možné nebezpečí ze strany německých vojáků, protože dostali příkaz ho co nejrychleji deportovat do Německa. Burschil nakonec díky svým kontaktům dokázal Slukovi i jeho manželce opatřit propustky pro volný přechod státních hranic do Československa.⁵³¹ Tímto činem mu pravděpodobně zachránil život.

Další případ teroru ze strany německých okupačních vojsk se stal dne 15. října 1938. V ten den večer zadržela několikačlenná říšskoněmecká stráž na demarkační čáře řeznického pomocníka Josefa Bělinu, který se vracel domů do Loukoviček ze svého zaměstnání v Liberci. Vojáci ho odvedli na místní služebnu, kde byl neustále fyzicky napadán pažbami pušek a polními lopatkami. Po výslechu ho neprodleně propustili.⁵³²

O den později dne 16. října 1938 Bělinu opět zatkli, tentokrát ale i s číšníkem Lukáškem a truhlářem Wolfem. Němečtí strážníci v Českém Dubu je podezřívali

⁵²⁹ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

⁵³⁰ Údajně kvůli internování třinácti Němců z Českého Dubu u soudu v Mladé Boleslavi z důvodu účasti na Norimberském sjezdu v září 1938.

⁵³¹ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

⁵³² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

z komunistických aktivit a také z toho, že stříleli na německou hlídku u Loukoviček. Po dlouhém stání u zdi všem třem němečtí vojáci důkladně svázali ruce a nohy. Poté je nutili, aby měli napnutá kolena. Pokud to nezvládli a polevili, vojáci je surovým způsobem fyzicky napadli. Bělina s Lukáškem dokonce několikrát při tomto mučení omdleli. K životu je opět probralo až opakované polévání studenou vodou.⁵³³ Utrpení mužů trvalo něco přes devět hodin, než přišli vyšší důstojníci z 1. praporu SS Standarty Germania provést výslech. Po něm byli všichni propuštěni s doporučením, aby se o dění na stanici nikomu nezmiňovali.⁵³⁴ Ani nemuseli, protože na jejich tělech už z dálky každý poznal stopy po násilí. Dva z nich nemohli ani chodit a skončili v dlouhodobé neschopnosti.

Stupňující se agresivita německých vojáků vyvrcholila dne 18. října 1938, kdy se Josef Sim s Josefem Šámalem vydali v podvečer za účelem vyjednání nákupu dobytka do Vicmanova. Za Strážištěm dvojice narazila na německou hlídku a ordnery. Po běžném ohledání a zdvořilostním hovoru je propustili.⁵³⁵ Doporučili jim cestu přes pole, která měla být mnohem bezpečnější. Na nezpevněném povrchu a v pološeru však ušli pouze pár set metrů, když po nich začali Němci střílet z kulometu. Šámal byl s devatenácti průstřely na místě mrtev a jeho společníka Sima postřelili do stehna a lýtka. Ten nadále musel zůstat bez hnutí ležet, protože se k nim blížila vojenská hlídka, aby provedla kontrolu „svých cílů“. Vojáci je bez bližšího prohledání prohlásili za mrtvé a odešli do Strážiště. Sim se ale dokázal i přes své zranění odplazit do bezpečí - nejprve ke svému bratru Gustavovi a poté až na hranice Československa (k tzv. Bahenskému mlýnu), odkud ho převezli do nemocnice v Mladé Boleslavi. Zavražděného Šámala odvezli místní rolníci do márnice na hřbitov. Jeho manželce nechtěly německé orgány tělo vydat a různě předání prodlužovaly. Pohřeb se konal až dne 23. října 1938.⁵³⁶ Za trestný čin úkladné vraždy i za odcizení hotovosti, kterou měl Šámal u sebe, nebyl nikdo nikdy obviněn.

Poslední zaznamenaný případ se stal dne 25. října 1938, kdy úsekový velitel říšskoněmecké armády na Českodubsku ohlásil znepokojivou událost na demarkační

⁵³³ Tomuto nelidskému chování přihlíželi důstojníci major(toho bohužel nedokážeme identifikovat) a SS - Obersturmführer Hans Kempin.

⁵³⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 642, kart. č. 60. Presidiální spisy 2.

⁵³⁵ Josef Šámal měl u sebe 20 000 Kč na nákup prasat a telat.

⁵³⁶ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-Josef Šámal.

linii. Vojenská hlídka byla postřelena nedaleko obce Modlibohov neznámým pachatelem, zřejmě civilistou. V důsledku této skutečnosti se zpřísnila bezpečnostní opatření. Všechny německé ozbrojené složky dostaly rozkaz, podle kterého mohly použít zbraň proti osobě nerespektující jejich příkazy.⁵³⁷ Spojitost s předchozím případem nelze vyloučit, ale pro takovéto silné nařčení chybí jakékoliv důkazy. V pohraničí se v té době pohybovalo ohromné množství lidí, proto by se v těchto proudech kdejaký zločinec ztratil.

Excesy německých vojáků se stávaly na celém odstoupeném území nejen na Československu. Teror okupačních vojsk vůči českému obyvatelstvu se nedal přehlížet a jistě budil a dodnes budí zcela oprávněné vášně. Uvedené případy zcela jasně naznačují, že se Němci chovali v zabraném pohraničí jako dobyvatelé ke kořisti. Bohužel to nejvíce odnášeli nevinní lidé, kteří nikdy dříve neměli žádné problémy v národnostně i hospodářsky velmi složitým podještědském regionu. Na zlo se většinou nezapomíná a odpovídá se zase zlem. Po skončení druhé světové války se role v obdobně krizových momentech pouze obrátily, když byli z příhraničí nemilosrdně vyháněni Němci.

⁵³⁷ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 620, kart. č. 43. Presidiální spisy 2.

10 POLITICKÝ OKRES TURNOV ZA PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA (1939-1945)

10.1 Protektorát Čechy a Morava⁵³⁸

Prezident Česko-Slovenské republiky dr. Hácha dne 15. března 1939 podlehl nátlaku ze strany Hitlera a souhlasil s vojenskou okupací a přičleněním zbytku Čech a Moravy k Třetí říši. V Berlíně musel podepsat dokument o zřeknutí se státní suverenity. Nově zřízený státní útvar tím ztratil kontrolu nad vnitřní i zahraniční politikou. Veškeré politické záležitosti protektorátu určovalo pouze Německo. Aby vše proběhlo podle předem připraveného scénáře, požádal Hácha Hitlera, aby ze své funkce vůdce v budoucnu ochraňoval území protektorátu.⁵³⁹ Touto událostí končila naděje pro jakýkoliv další samostatný vývoj republiky.

Adolf Hitler dal svým výnosem ze dne 16. března 1939 právní základ Protektorátu Čechy a Morava, který se stal napevno součástí Třetí říše a svůj další vývoj podřídil jejím zájmům. Protektorát přestal vykonávat zahraniční politiku a ztratil právo na vojenskou ochranu. Dále přestal postupně kontrolovat svou měnovou politiku a celní správu.⁵⁴⁰ Veřejné i státní instituce se musely velmi rychle přizpůsobit novým poměrům. Nadřízené německé orgány využívaly svého postavení a zcela běžně zasahovaly do všech činností protektorátu. Orgány moci se od státního prezidenta, přes vládu až po okresní či obecní úřady staly bezzubými a tak trochu nadbytečnými, protože vykonávaly pouze vůli někoho jiného. Slíbená autonomie se stala pouhou prázdnou frází.⁵⁴¹

Nejmocnější osobou v protektorátu nebyl překvapivě státní prezident ani předseda vlády, nýbrž říšský protektor, který na území Čech a Moravy zastupoval zájmy říšské vlády a vůdce Adolfa Hitlera, jemuž byl jako jedinému odpovědný. Dohlížel na fungování celé protektorátní státní správy. Bez jeho vědomí nemohla být

⁵³⁸ Účelem této diplomové práce není popsat detailně dějiny protektorátu. Práce je zaměřena pouze na nejdůležitější události a charakteristiku fungování vztahů mezi protektorátem a Třetí říší.

⁵³⁹ MASTNÝ, Vojtěch. *Protektorát a osud českého odboje*. Praha, Eurolex Bohemia, 2003, s. 46-47. ISBN 80-86432-56-4. (dále citováno jako Protektorát a osud)

⁵⁴⁰ Tamtéž, s. 64.

⁵⁴¹ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha, Karolinum, 2002, s. 29. ISBN 80-246-0302-0. (dále citováno jako Protektorát Čechy a Morava)

ustanovena protektorátní vláda a svými „radami“ přímo ovlivňoval její fungování. Dokonce mohl změnit rozhodnutí správních orgánů a jednotlivých soudů.⁵⁴²

Pro výkon své funkce potřeboval protektor odborný úřednický aparát. Úřad říšského protektora sídlil v Černínském paláci na Hradčanech a dohlížel na všechny nově zřízené německé instituce a bezpečnostní sbory v protektorátu, kromě armády. V roce 1939 po obsazení Čech a Moravy jmenoval Hitler prvním říšským protektorem Konstantina von Neuratha, který si tento úřad udržel až do roku 1943. Po dvou letech ho Hitler poslal na nucený odpočinek kvůli rozmáhajícím se problémům v protektorátu.

Zastupujícím říšským protektorem se v roce 1941 stal Reinhard Heydrich. Po přesunu do Prahy se chopil příležitosti a dokázal provést nejvýraznější změny ve všech oblastech řízení protektorátu. Rozhodl se, že toto průmyslově bohaté území úplně hospodářsky vytěží ve prospěch Třetí říše.⁵⁴³ Nelze mu také upřít „zásluhy“ na téměř dokonalém zlikvidování českého domácího odboje. Svým bezcitným působením na sebe upozornil zahraniční odboj ve Velké Británii.⁵⁴⁴ Českoslovenští výsadkáři z Anglie Jozef Gabčík a Jan Kubiš spáchali na Heydricha dne 27. května 1942 atentát. Heydrich následkům zranění podlehl dne 4. června 1942.⁵⁴⁵

Dalším zastupujícím protektorem byl jmenován Kurt Daluege a po něm nastoupil, tentokrát již na místo skutečného protektora, Wilhelm Frick. Za jejich „slabého“ a v podstatě pouze čestného vykonávání mandátu koncentroval v Praze téměř veškerou moc ve svých rukách Karl Hermann Frank, který zastával funkci nejprve státního tajemníka a následně státního ministra. Snažil se pro sebe získat i nejvyšší říšskou funkci v protektorátu.⁵⁴⁶ Jeho ambice však zůstaly nenaplněny, protože ho Hitler nikdy nejmenoval.

Protektorátní vláda měla své místo definované ve výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava ze dne 16. března 1939. Vládu jmenoval po předběžném schválení říšským protektorem státní prezident. Členové vládního

⁵⁴² SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 462.

⁵⁴³ Zavedl pro české obyvatelstvo tzv. novou metodu: „Cukru a biče“.

⁵⁴⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*, s. 36-38.

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 38

⁵⁴⁶ MASTNÝ, Vojtěch. *Protektorát a osud*, s. 208.

kabinetu se neopírali o parlament, ale vládli pomocí vládních nařízeních.⁵⁴⁷ Jakousi náhražkou za demokraticky zvolený parlament se měl stát výbor Národního souručenství. K tomuto uskupení se přihlásilo na jaře 1939 až 98 % dospělých mužů. Zpočátku se protektorátní vlády skutečně snažily zmírnit důsledky německé nadvlády a do jisté míry se jim to i dařilo.⁵⁴⁸ S tímto riskantním počinem se její členové často dostávali do nezáviděníhodných situací, protože museli zpravidla hrát dvojí hru. Na jednu stranu udržovali kontakty s domácím i zahraničním odbojem a na druhou loajálně konali dle vůle říšských orgánů. Po nástupu Heydricha na místo zastupujícího říšského protektora působily ve vládách pouze osoby loajální Třetí říši. Za celé období protektorátu fungovaly jen čtyři vlády v čele s Rudolfem Beranem, divizním gen. Aloisem Eliášem, Jaroslavem Krejčím a Richardem Bienertem.⁵⁴⁹

Vznik protektorátu a okupaci německými vojsky velmi těžce nesla většina české společnosti. Nesouhlasný postoj k těmto krokům obyvatelé protektorátu vyjadřovali nejprve v omezené míře různými prohlášeními a veřejnými projevy. Za jeden z největších protestů hned z počátku je dokonce považována skutečnost, že se většina dospělé mužské populace přihlásila k programu Národního souručenství. Některé skupiny svou činností dlouhodobě lavírovaly na pomezí zákona, proto se velká část z nich rozhodla záměrně přejít do ilegality. Všem těmto obdobně smýšlejícím lidem šlo o jediné: požadovali obnovení Československé republiky v předmnichovských hranicích na demokratickém principu.⁵⁵⁰

Na domácí scéně postupně působily čtyři odbojové organizace, a to: Politické ústředí, Obrana národa, Petiční výbor Věrní zůstaneme a Ústřední vedení odboje domácího.⁵⁵¹ Zahraniční odboj se na západě koncentroval v Londýně okolo bývalého prezidenta Edvarda Beneše a na východě v Moskvě v čele s bývalými komunistickými funkcionáři z Československa. Komunikace mezi domácím a zahraničním odbojem byla náročná, ale celkem se dařila do doby, než přišel do Prahy zastupující říšský protektor Heydrich. Jeho postava je spojovaná

⁵⁴⁷ Parlament regulérně zvolený v roce 1935 i se změnami provedenými od října 1938 – března 1939 se rozpustil 21. března 1939.

⁵⁴⁸ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 466-467.

⁵⁴⁹ Tamtéž, s. 548.

⁵⁵⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*, s. 116-118.

⁵⁵¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 476.

s naprostou zkázou i největším úspěchem československého odboje. Heydrich se postaral o zlikvidování téměř celého domácího odboje. Při vyhlášeném stanném právu bylo nemilosrdně (jen při pouhém podezření) pozatýkáno nebo přímo zastřeleno mnoho lidí v čele s protektorátním předsedou vlády div. gen. Aloisem Eliášem.⁵⁵² Tuto nepříznivou situaci nedokázal bohužel zvrátit ani úspěšný atentát na samotného Heydricha. Německé bezpečnostní složky měly v té době situaci zcela pod kontrolou a zvyšovaly svými operacemi nátlak na zbylé skupiny či jednotlivce.⁵⁵³

Po roce 1943 se mezi odbojovými skupinami výrazněji dostávala do popředí ilegální Komunistická strana Československa. Společně s Revolučním odborovým hnutím a Radou tří patřily tehdy k nejvýraznějším organizacím působícím v protektorátu. I přes odlišné názory se dokázaly shodnout na kompromisu dalšího vedení domácího odboje. Jejich chvíle přišla s koncem války, kdy v noci z 29. na 30. dubna 1945 vytvořily Českou národní radu, která koordinovala Pražské povstání a měla po podepsání bezpodmínečné kapitulace převzít moc v Čechách a na Moravě.⁵⁵⁴

Změny v Protektorátu Čechy a Morava se snažil těsně před koncem druhé světové války realizovat Karl Hermann Frank. Dokonce si i někteří vysocí němečtí pohlaváři pohrávali s myšlenkou, že protektorát předají západním mocnostem nebo nové české vládě výměnou za získání výhodnější pozice při jednání o míru. Tyto návrhy byly nekompromisně smeteny Adolfem Hitlerem, který do poslední chvíle doufal v obrat na bojištích.⁵⁵⁵ Obyvatelstvo v protektorátu se přihlásilo o svou svébytnost dne 5. května 1945, kdy vypuklo Pražské povstání.⁵⁵⁶ Týž den večer přečetla Česká národní rada v rozhlase prohlášení o zániku protektorátu.⁵⁵⁷ Její zástupci totiž doufali v brzký příjezd amerických jednotek, což se však nestalo. Do podepsání bezpodmínečné kapitulace byla Česká národní rada okolnostmi donucena vést velmi intenzivní dialog s představiteli německé okupační správy

⁵⁵² MASTNÝ, Vojtěch. *Protektorát a osud*, s. 183-184.

⁵⁵³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 476.

⁵⁵⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*, s. 136-138.

⁵⁵⁵ Tamtéž, s. 162.

⁵⁵⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 476.

⁵⁵⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*, s. 165.

o postupném předávání moci a odchodu německých okupačních jednotek. Kapitulační dokument zástupci obou stran podepsali dne 8. května 1945 v 16.00 hod.⁵⁵⁸ Bohužel ani tato dohoda nevedla k úplnému zklidnění situace, protože neustále docházelo ke zbytečným ztrátám na životech.

10.2 Veřejná správa v politickém okrese Turnov

10.2.1 Politický okres Turnov a jeho správní začlenění v Protektorátu Čechy a Morava

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava Němci ustanovili dvojkolejnost celé státní správy. Vlastní hierarchii měly jak podřízené protektorátní, tak i nadřízené říšské úřady. Nejnižším stupněm německé správy pro německé státní příslušníky byly oberlandráty v čele se zemským vrchním radou. Ze svého nadřazeného postavení kontrolovaly také několik okresních úřadů, zda rozhodovaly ve všech oblastech v zájmu Německa.⁵⁵⁹ Okresní hejtmani museli nadřízenému říšskému úřadu předkládat předem ke schválení všechny důležité dokumenty, např. usnesení z okresního zastupitelstva a výboru a čekat na kladné nebo záporné stanovisko ke svým rozhodnutím.⁵⁶⁰ Dozor nad protektorátními úřady došel tak daleko, že i pouhá korespondence mezi jednotlivými stupni státní správy musela být vedena přes oberlandráty.

Samosprávné orgány při okresním úřadu sice formálně fungovaly, ale jejich obsazení již nebylo na demokratickém principu. Většina okresních zastupitelstev byla výrazně obměněna nebo zrušena. Noví členové nevzešli z demokratických voleb, ale jmenovalo je po předchozím souhlasu od okupačních orgánů, ministerstvo vnitra. Jejich význam i pravomoc výrazně klesaly. Většina z nich vykonávala svou činnost pouze do roku 1942, kdy Heydrich provedl správní reformu.⁵⁶¹

Jak už bylo výše uvedeno, Reinhard Heydrich provedl výraznou reorganizaci správního uspořádání protektorátu. Jeho vize o zjednodušení celého státního aparátu v Protektorátu Čechy a Morava byla realizována sloučením některých říšských

⁵⁵⁸ Tamtéž, s. 166.

⁵⁵⁹ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 463.

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 464.

⁵⁶¹ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*, s. 64.

a doposud autonomních protektorátních úřadů. V květnu 1942 se zmenšil počet oberlandrátů. Jejich kompetence přešly na okresní hejtmanství a policejní úřady. Delegovanou agendu vykonávaly protektorátní úřady „im Auftrage des Reiches“, tedy z příkazu Říše.⁵⁶² Dále došlo ke zrušení řady okresních úřadů a jejich obvody pod svou správu převzaly sousední okresní úřady. Všechny tyto změny vedly k postupnému zániku autonomní protektorátní správy, která byla v tomto období již silně germanizovaná. Tímto krokem Němci pouze převzali protektorátní úřady a zrušili těžkopádný dvojkolejný systém.⁵⁶³

Po vzniku protektorátu náležel značně okleštěný politický okres Turnov i s dalšími pěti okresy do nově ustanoveného správního obvodu Oberlandrátu Jičín. Tento úřad se měl i se všemi dalšími institucemi okupační správy v roce 1940 přemístit z Jičína do Mladé Boleslavi. Na poslední chvíli došlo k rozhodnutí, že se sídelní město nejnižší německé správní instance přesouvat nebude. Oberlandrát Jičín neunikl však zrušení v rámci reorganizace státní správy v roce 1942. V Jičíně vznikla na okresním úřadě funkce vedoucího okresního hejtmana, na kterého byly delegovány některé agendy ze zrušeného Oberlandráta Jičín.⁵⁶⁴ Obvod politického okresu Turnov nově spadal pod dozor Oberlandráta v Hradci Králové. Se správní reformou se rozšířil i turnovský okres o soudní okres Železný Brod, jelikož byl zrušen do té doby samostatný politický okres Jilemnice.⁵⁶⁵ Dále přibýly Okresnímu úřadu v Turnově nové agendy, které musel vykonávat z pověření Říše: záležitosti potravinových lístků; dopravy; pořádání zemědělských trhů; zdravotnictví; veterinářství a záležitosti válečného vyživovacího hospodářství.⁵⁶⁶ Za tyto oblasti správy výhradně zodpovídal dosazený německý úředník, ačkoliv se vše formálně vyřizovalo pod hlavičkou okresního úřadu.

Okresní samospráva v Turnově fungovala ve velmi zvláštní formě až do května 1942. Jakoukoliv změnu v okresním zastupitelstvu provádělo vždy

⁵⁶² Tamtéž, s. 70.

⁵⁶³ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 467.

⁵⁶⁴ Pavel Maršálek, *Protektorát Čechy a Morava*, s. 70.

⁵⁶⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 646, kart. č. 68. Presidiální spisy 2.

⁵⁶⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha, Vodňár, 1999, s. 56. ISBN 80-85889-26-9.

ministerstvo vnitra.⁵⁶⁷ Veškeré záležitosti, které se zde projednávaly, se týkaly politicky nekonfliktních témat. Poslední zápis se datuje do doby před rozsáhlou Heydrichovou správní reformou.⁵⁶⁸ Personální obsazení Okresního úřadu v Turnově se měnilo po celou dobu protektorátu od nejvyšších míst až po řadové úředníky. Na služební místa přicházeli především loajální zaměstnanci. Na jejich výběr byl kladen důraz, proto museli splňovat přísná kritéria a výbornou znalost německého jazyka.⁵⁶⁹ Výkon státní správy se od zřízení protektorátu praktikoval nejen v českém, ale i v privilegovaném německém jazyce, který později jasně převážil.

Úředníci na Okresním úřadu v Turnově ztráceli svá místa také kvůli obviňování z vlastizrady. Prvním zaznamenaným případem se stala kauza administrativního radního Josefa Hanuše, který byl dne 25. srpna 1939 zatčen a poslán do vazby, kde strávil přes dva roky do rozhodnutí soudu dne 12. prosince 1941. Při tak dlouhém zadržování nemohl počítat s osvobozujícím rozsudkem. Byl odsouzen ke třem letům vězení, protože neupozornil bezpečnostní orgány na možnou protistátní činnost. Za právoplatné nepodmíněné odsouzení mu byl automaticky také zrušen služební poměr na úřadě i se všemi jeho výhodami.⁵⁷⁰

Vedení úřadu nezůstávalo stále stejné. V omezené míře se neustále uskutečňoval kariérní růst úředníků. I v této velmi těžké době byl možný přesun z jednoho úřadu do druhého. Vše muselo být ale předem dojednáno a odsouhlaseno německými úřady. Okresní hejtman Aleš Andreis zakončil své působení ve vedení Okresního úřadu v Turnově a úřednickou kariéru dne 30. dubna 1939. Ze své funkce odstoupil dobrovolně kvůli vysokému věku a nároku na možné penzionování.⁵⁷¹ Nahradil ho dlouholetý zkušený úředník a bývalý hejtman politického okresu Vrchlabí JUDr. Jaroslav Macoun. Ten zde vydržel až do 15. června 1942, kdy ho přeložili na Zemský úřad do Prahy.⁵⁷² Dalšími hejtmany v politickém okrese Turnov byli: JUDr. Augustin Rod (1942-1943), JUDr. Rudolf Schiepek (1943-1945),

⁵⁶⁷ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 464.

⁵⁶⁸ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 7, kn. č. 7. Záписы o schůzích okresního zastupitelstva 1941-1942.

⁵⁶⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 1244, kart. č. 396. Všeobecné a normativní výnosy.

⁵⁷⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 646, kart. č. 67. Presidiální spisy 2.

⁵⁷¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 6, kn. č. 6. Záписы o schůzích okresního zastupitelstva 1939-1940.

⁵⁷² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 646, kart. č. 67. Presidiální spisy 2.

JUDr. Ludwig Wessely (1945) a JUDr. Beno Langhammer (1945, vládní komisař města Turnova).⁵⁷³

10.2.2 Revize odstoupeného území

Po odstoupení československého pohraničí během podzimu 1938 zůstalo mnoho nevyřešených sporných oblastí. Skutečností bylo, že k Německu se připojily neucelené obce nebo jen části katastrálního území, které samostatně fungovaly jen velice obtížně. Protektorátní vláda proto vydala rozhodnutí o možném dobrovolném přesunu obcí z Protektorátu Čechy a Morava do Třetí říše. Dohled nad dodržáním a dojednáním všech ustanovení dostalo ministerstvo vnitra a příslušný okresní úřad.⁵⁷⁴

V politickém okrese Turnov nastala změna v neprospěch protektorátu u těchto katastrálních obcí a osad: Anděl Strážce, Frýdštejn, Hradčany, Kohoutovice, Odolenovice, Radostín, Všelibice a Ždárek. U obce Kohoutovice bylo rozhodnuto, že do záboru bude spadat také dům pana Pluhaře, který následně přešel do katastru obce Hodkovice nad Mohelkou.⁵⁷⁵

10.3 Hospodářství a sociální problémy na Turnovsku

V Protektorátu Čechy a Morava se nenacházela oblast každodenní činnosti, kterou by pevně neovládala okupační správa. Ani hospodářství nebylo výjimkou. Vnější zásahy do něho lze považovat z dnešního pohledu jako za zcela zásadní. Němci si nejprve pro lepší přehled vytvořili evidenci veškerého průmyslu v protektorátu. Z tohoto seznamu se okupačním úřadům snadněji vybíraly převážně židovské podniky, které postupně všechny přecházely pod nucenou správu, protože ze dne na den ztratily své původní majitele v důsledku aplikace rasových zákonů. Vytvořením celní unie mezi protektorátem a Třetí říší v roce 1940 došlo (z německého pohledu) k efektivnějšímu využívání průmyslu v protektorátu. Většina hotových produktů šla na vývoz do Německa. Němečtí zákazníci nemuseli díky oslabení kurzu protektorátní koruny platit skutečnou hodnotu odvedené práce.⁵⁷⁶

⁵⁷³ BERAN, Rudolf. *Inventář okresní úřadu Turnov*, s. 30.; Z těchto jmen okresních hejtmanů je patrná postupná germanizace protektorátních úřadů.

⁵⁷⁴ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 464.

⁵⁷⁵ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 646, kart. č. 67. Presidiální spisy 2.

⁵⁷⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 486.

Protektorátní obyvatelé toto opatření uvrhlo do ještě větší bídy, než která panovala ihned po obsazení.

Výrazně se změnilo také pracovní právo, jelikož byla ustanovena povinnost pracovat pro občany od 14 let. Protektorátní vláda, ve snaze docílit úplné zaměstnanosti, vydala zákon, který umožňoval tzv. totální nasazení na práce do Německa. Zaměstnancům v protektorátu se všeobecně zhoršily pracovní podmínky a nejen tím, že nemohli stávkovat. Odbory německá okupační správa nezrušila, ale omezila jejich moc a sloučila je všechny do jednoho odborového svazu.⁵⁷⁷ Německá správa požadovala důslednou centralizaci pracovního trhu, díky tomu potom ovlivňovala každodenní život každého občana v protektorátu.

V politickém okrese Turnov provedli úředníci okresního úřadu a četnictvo detailní šetření a kontrolu všech hospodářských zařízení. Zjišťovaly se veškeré informace o majitelích středně velkých podniků s počtem 20 a více zaměstnanců.⁵⁷⁸ Ve Svijanech vlastnil rozsáhlý velkostatek nám již dobře známý dr. Alain Rohan, který se hrdě přihlásil k árijskému původu.⁵⁷⁹ Nebyl však zdaleka jediný. Za Árijce se převážně ze zjištěných důvodů považovali též čeští továrníci, kteří doufali v určitou ochranu svého podniku a v neomezený příliv státních zakázek. V Přepěřích se k árijskému rasovému původu přihlásil i vlastník přádelny, rodilý Čech, Karel Kopal.⁵⁸⁰

Z tohoto terénního průzkumu úřady na Turnovsku získaly neocenitelnou informaci o počtu neobsazených pracovních míst. V okrese zůstávalo po příchodu uprchlíků z okupovaných území nadále 806 nezaměstnaných.⁵⁸¹ Počet nezaměstnaných v následujících měsících pozvolna klesal díky masivním investicím německého kapitálu do podniků v protektorátu. Lidé velmi často odcházeli za prací do Německa nejprve dobrovolně, ale později i povinně. V květnu 1939 se udržoval

⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 486.

⁵⁷⁸ Nelze opomenout zmínit, že se jednalo také o informace k rasovému původu.

⁵⁷⁹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 1244, kart. č. 396. Všeobecné a normativní výnosy.

⁵⁸⁰ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 643, kart. č. 61. Presidiální spisy 2.

⁵⁸¹ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 643, kart. č. 61. Presidiální spisy 2

počet nezaměstnaných okolo 540 osob, ale o rok později se Turnovsko mohlo pochlubit téměř úplnou zaměstnaností.^{582,583}

První měsíce po vzniku protektorátu se turnovská regionální ekonomika zmítala v hluboké krizi. Na firmy dopadly politické změny. Mnohdy přišly o svá stálá odbytiště, a proto vyráběly pouze na sklad. Omezení výroby se přímo v Turnově týkalo i těch největších podniků z textilního oboru a přesunuté jablonecké bižuterie.⁵⁸⁴ Toto nepříznivé období netrvalo dlouho, protože Německo přešlo během podzimu 1939 na skutečnou válečnou výrobu. Zvýšení průmyslové produkce protektorátu mělo pozitivní dopad na celé hospodářství, které se dostávalo do slušné kondice.

Vrcholem hospodářské růstu v politickém okrese Turnov se stal rok 1940. Velké podniky i menší živnostníci měli zakázky domluvené na dlouhou dobu dopředu. Z Třetí říše přicházely další a další požadavky na zvýšení efektivity jednotlivých průmyslových odvětví. Výrobního materiálu, nutného pro provoz podniků, se dodával stále dostatek. Scházela mu však kvalita, kterou disponoval dříve. Firmám ani řemeslníkům to ale příliš nevadilo díky dostatečným zásobám z předcházejících let. Dokonce došlo i na významné investice, kdy provazárnu od firmy dr. Fotr, Boháček a spol. koupila firma Klazar ze Dvora Králové nad Labem. Ta se rozhodla stávající podnik a výrobu rozšířit, aby dokázala uspokojit potřeby válečného hospodářství. Prosperita regionální ekonomiky byla přesto pouze zdánlivá. Zavedení celní unie a znehodnocení protektorátní koruny znemožňovalo většině majitelů továren provést jejich nutnou modernizaci. Mzdová situace dělníků se také nezlepšovala.⁵⁸⁵ Jediným, kdo skutečně na protektorátu vydělával, byla Třetí říše.

Od roku 1941 až do konce protektorátu se celý regionální průmysl na Turnovsku dostával do větší a větší recese. Na konci války se již nedalo hovořit ani o recesi, ale spíše o pouhém přežívání. Tento stav zavinil především přechod na centrálně řízené válečné hospodářství, všeobecný nedostatek surovin a fyzických

⁵⁸² SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 1244, kart. č. 396. Všeobecné a normativní výnosy.

⁵⁸³ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

⁵⁸⁴ SOKA Semily, OÚ Turnov, inv. č. 645, kart. č. 65. Presidiální spisy 2.

⁵⁸⁵ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1940-1948.

zdrojů. Veškeré investice se omezily na minimum. Ve městě Turnov to nejvíce zasáhlo zdejší provazárnu, která byla na válečných zakázkách zcela závislá. Živnostníci také nařikali, protože neměli v obchodech prakticky žádné zboží. Ostatní odvětví, zejména sklářství a bižuterie, se stále držela těsně v černých číslech, ale o dlouhodobě rentabilní výrobě nemohlo být ani řeči.⁵⁸⁶ Vidina změny k lepšímu bohužel nebyla, protože prioritou Německa zůstávaly dodávky pro armádu. Vše ostatní muselo počkat.

10.4 Střípky z obsazeného Českosudbska⁵⁸⁷

Na Českosudbsku se od zkrachování textilní továrny F. Schmitta ve třicátých letech nezaměstnanost držela na velmi vysoké úrovni až do jeho záboru Třetí říší. Problém spočíval v tom, že do tohoto velmi chudého regionu bez řádně vybudované infrastruktury nechtěla přijít žádná velká firma kvůli vysokým nákladům na dopravu. Situace se otočila až v roce 1939, kdy se začal stavět pod Ještědem tunel spojující Českosudbsko s Libercem.⁵⁸⁸ Za výrazného finančního přispění Landrátu Liberec se do Podještědí přesunuly dva německé podniky, které hodlaly zaměstnat několik stovek zdejších obyvatel.⁵⁸⁹ Usídlily se právě ve zbytku rozsáhlého areálu bývalé textilky v Českém Dubu a místní obyvatele zaměstnávaly až do konce druhé světové války.⁵⁹⁰ Německo tímto aktem chtělo demonstrativně ukázat, že našlo recept na všeobecnou nezaměstnanost i v méně rozvinutých oblastech.

Na území, jež patřilo do záboru, žilo před rokem 1938 několik set tisíc lidí české národnosti. Po podepsání Mnichovské dohody převážná většina z nich uvažovala o přestěhování nebo skutečně odešla do vnitrozemí. Na Čechy, kteří zůstali ve Třetí říši, se pohlíželo jako na obyvatelstvo nižší kategorie, tj. neměli plnohodnotná práva jako říšští občané. Samozřejmě, že se různé excesy na Češích ze strany německých obecních úřadů objevovaly, ale to, co radní v Českém Dubu v roce 1943 vymysleli, nemělo obdoby. V Českém Dubu zůstávala stále celkem početná česká menšina. Češi tu žili po několik generací a nehodlali dobrovolně odejít

⁵⁸⁶ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1940-1948.

⁵⁸⁷ Český Dub se přejmenoval nejprve na Böhmische Aicha, později na Deutsche Aicha a od roku 1943 do konce války nesl označení pouze Aicha.

⁵⁸⁸ Do konce války nebyl tunel vybudován, ale dodnes tam jsou jasně viditelné jeho pozůstatky.

⁵⁸⁹ Kurwerke a Tritonwerke.

⁵⁹⁰ SOKA Liberec, AM Český Dub, Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

do Protektorátu Čechy a Morava. Na schůzi rady v červnu v roce 1943 tehdejší starosta Českého Dubu Adolf Sitte přednesl návrh na vystěhování všech Čechů do protektorátu. Návrh se setkal s nadšením téměř všech radních a kromě jednoho hlasovali všichni pro návrh.⁵⁹¹ Ostře se proti tomuto schválenému záměru postavil Rudolf Burschill, který prohlásil: „*Češi v Českém Dubu Němcům nikdy neubližovali, proto by neměli být násilně vystěhováni*“.⁵⁹² Požadoval současně revokaci souhlasného usnesení. Při novém hlasování tento bod nebyl pod nátlakem Rudolfa Burschilla přijat.⁵⁹³

S postupem jednotek spojeneckých armád proti hitlerovskému Německu se z německých měst odvážely cennosti do klidnějších oblastí protektorátu. V Českém Dubu byla ukryta v místní škole část lékařské knihovny z Berlína. Další bedny s cennými knihami zabavili vojáci ještě po skončení druhé světové války v Hodkovicích nad Mohelkou. Všechny tyto odborné publikace byly přemístěny do Hradce Králové, kde posloužily jako studijní materiál po založení zdejší lékařské fakulty.⁵⁹⁴

S koncem druhé světové války lidé z Československa zažívali opravdu otřesné zážitky. Z Osvětimi přes severní Čechy procházel v únoru 1945 transport židovských vězňů. Z původně 1200 jich do Českého Dubu dorazilo pouze 97 s 33 dozorcí. Němečtí vojáci rozhodli, že zajatci budou ubytováni v sále v hostinci u paní Mužákové v nedalekém Starém Dubu. Vězňům mohli místní obyvatelé donést večeři a snídani, ale pouze tehdy, pokud veliteli transportu přichystají velkolepou hostinu. Zdejší obětaví lidé neváhali a všichni přiložili ruku k dílu.⁵⁹⁵ Druhého dne zajatci pokračovali směrem na Osečnou. Dva vězni byli pochodem tak vysílení, že je u obce Zábrdí vojenský velitel nechal popraviti ranou do týla, aby nezdržovali ostatní. Za touto obcí končily i všechny známé stopy tohoto transportu.⁵⁹⁶ Obdobné pochody většinou končily tragicky s velkým počtem mrtvých lidí. Před koncem války se

⁵⁹¹ Pro hlasovali: starosta Adolf Sitte a radní Frempter, Hübner, Endler, Kratzmann a Ponner. Proti byl jediný Rudolf Burschill (Buřil).

⁵⁹² Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Frank Frömpfner.

⁵⁹³ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Frank Frömpfner.

⁵⁹⁴ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-Václav Kunst.

⁵⁹⁵ Za svojí velkorysost občané Starého Dubu nedostali po dva měsíce žádné potravinové lístky.

⁵⁹⁶ Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci-Josef Kamenský.

Němci všemožně snažili umlčet všechny očitě svědky nelidského chování, které bylo obvyklé v koncentračních táborech.

10.5 Odboj na Turnovsku a Československu

V bývalém politickém okrese Turnov žilo mnoho českých vlastenců i legionářů z první světové války, kteří se nehodlali smířit s německou nadvládou a neustále věřili v ideu masarykovské první republiky založené na demokratickém principu. Ač je to s podivem, Podještědí nebylo pro odbojáře domácí i zahraniční žádnou neznámou oblastí. Aby se odboji a partyzánům tolik dařilo, muselo se zde sejít současně několik příznivých faktorů. Tím nejdůležitějším a nedocenitelným byly a vždy budou lidské zdroje, dále příhodná krajina a dostupnost k městským centrům. Československo a Turnovsko od sebe nelze tentokrát výrazněji odlišovat. Odbojářské a partyzánské skupiny se pohybovaly úplně volně, jako kdyby hranice mezi Protektorátem Čechy a Morava obsazeným územím neexistovala.⁵⁹⁷

V politickém okrese Turnov působily v odboji nejen organizované skupiny, ale i jednotlivci. Turnovsko za svůj domovský region považovaly skupiny domácího odboje jako Krystal (též nazývané Proud), mladí komunisté a skupina Pikalovců.⁵⁹⁸ Dále zde vyvíjela činnost rozsáhlá „zpravodajská“ skupina okolo faráře jednoty bratrské Pavla Glosy.⁵⁹⁹ Její úspěch spočíval ve faktu, že si jednotliví odbojáři dokázali vytvořit širokou síť kontaktů zahrnující četníky, železničáře a pošťáky. Tito lidé pracovali na významných postech a získávali spoustu cenných informací využitelných pro domácí i zahraniční odboj. Skupina se postupně rozrůstala o další členy v Českém ráji a stávala se známou. Do popředí zájmu německých bezpečnostních složek se dostala za heydrichiády. Tlak na ni se vystupňoval v roce 1942, když začala intenzivně spolupracovat s doc. Vladimírem Krajinou, který udržoval rádiové spojení s exilovou vládou v Londýně.⁶⁰⁰ Glosovi spolupracovníci se sami dobrovolně nabízeli, že mu pomohou s ochranou tak významné osobnosti. Postupně se Krajina seznámil s několika úkryty v okolí Turnova pro případ, kdyby se musel nečekaně na několik dnů schovat. Smyčka okolo něj se velmi rychle stahovala,

⁵⁹⁷ Odbojářské skupiny a jednotlivce od sebe rozlišíme podle místa svého obvyklého zázemí.

⁵⁹⁸ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1940-1948.

⁵⁹⁹ Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1940-1948.

⁶⁰⁰ Doc. Vladimír Krajina byl významným představitelem domácího odboje a působil v odbojové skupině Politické ústředí a později v Ústředním vedení odboje domácího.

i když ho příslušníci gestapa několikrát nezatkli jen díky velké náhodě. Celá odbojová skupina byla bohužel pozatýkána i s doc. Krajinou v únoru 1943.⁶⁰¹ Aby se Krajina vyhnul zatčení gestapem, snažil se na poslední chvíli neúspěšně otrávit jedem.⁶⁰² Skončil však v rukách gestapa a jako představitel domácího odboje se stal vězněm zvláštního významu v Terezíně, kam byl internován.⁶⁰³ Farář Glos po svém propuštění z gestapa nepřestal pracovat pro domácí odboj na Turnovsku a jeho elán, přesvědčení a síly mu vydržely až do konce druhé světové války.

Od roku 1944 na Českodubsku působila severní odnož odbojové skupiny Krystal. Hlavní postavou byl major Karel Cerman. Po vytvoření „životaschopného“ odbojového jádra přenechal vedení této skupiny v Podještědí kobylskému četnickému strážmistru Josefu Bartošovi. Aktivních lidí přibývalo a během několika měsíců se skupina rozrostla na 120 příslušníků, kteří se pohybovali a ukrývali v katastru obcí Bohumileč, Hradčany, Letařovice, Libíč, Podhora, Soběslavice a Trávníček.⁶⁰⁴ Spojení mezi obsazeným územím a protektorátem zajišťoval pro tuto odbojovou skupinu velkoobchodník s ovocem Josef Kotek.⁶⁰⁵

Za jednu z nejdůležitějších osob, která spolupracovala s odbojem domácím i zahraničním, lze považovat ředitele obecní školy ve Strážišti Josefa Friče. Po podepsání Mnichovské dohody se jako řídící menšinové školy v Osečné pokusil zachránit všechny učební pomůcky ze školy tím, že je přesunul do svého nového působiště ve Strážišti. I přes nutnost navrácení většiny těchto věcí německým okupačním orgánům si některé ponechal. Dále ve strážišťské škole ukryl celou knihovnu pobočky Národní jednoty Severočeské v Osečné.⁶⁰⁶ Josef Frič se od roku 1941 velmi intenzivně stýkal s osobami napojenými na místní odbojářskou síť. Odbojáři se ho nebáli využívat k velmi nebezpečným úkolům, jako bylo ukrývání zbraní nebo osob hledaných gestapem.⁶⁰⁷ Od února 1945 u něj pobývali angličtí

⁶⁰¹ GLOS, Pavel. *Na bratrské faře: 1938-1945*. Turnov, Jednota bratrská, 1946, s. 194 (dále citováno jako *Na bratrské faře*).

⁶⁰² Tamtéž, s. 194.

⁶⁰³ doc. Vladimír Krajina <http://abicko.avcr.cz/archiv/2002/11/obsah/pametni-deska-narodnimu-hrdinovi-prof.-rndr.-vladimiru-j.-krajinovi.html> (2.12.2015).

⁶⁰⁴ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Josef Bartoš.

⁶⁰⁵ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Josef Kotek.

⁶⁰⁶ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Josef a Marie Fričovi.

⁶⁰⁷ Byl mezi nimi i J. Pušman, farář z Mnichova Hradiště.

zajatci, kteří uprchli z továren v Třetí říši a od dubna se k zajatcům přidali ruští parašutisté první ukrajinské armády majora Volka. Frič nechal do školy umístit rádiovou vysílačku, z které parašutisté během vyučování navazovali spojení se štábem sovětských vojsk. Se svou rodinou pro parašutisty vykonával výzvědnou a spojovací činnost, aby měli perfektní přehled o dění v nejbližším okolí. Spolupráce fungovala bez zásadnějších problémů až do konce druhé světové války. V revolučních květnových dnech se podílel se sovětskými vojáky na odzbrojování Němců ve Strážišti a okolí.⁶⁰⁸

10.6 Exilová vláda a kroky ke znovuoobnovení Československa v roce 1945

Prezident Edvard Beneš odstoupil ze své funkce pár dnů po podepsání Mnichovské dohody⁶⁰⁹ a v listopadu 1938 se rozhodl emigrovat do zahraničí. Jeho chvíle přišla se vznikem Protektorátu Čechy a Morava, protože tehdejší spojenci, Velká Británie a Francie, dali při podpisu Mnichovské dohody Československu záruky za nově vytyčené hranice. K porušení těchto záruk došlo dne 15. března 1939, kdy zbytek Česko-Slovenska obsadila německá okupační vojska. Beneš se poté postavil do čela exilového odboje, který se opíral o právní kontinuitu československého státu. Podle něj Mnichovská dohoda nemohla platit, protože nebyla řádně schválena československým parlamentem.⁶¹⁰

Intenzivně prosazovat tuto myšlenku dávalo smysl až po vypuknutí druhé světové války, protože bývalí západní spojenci přece nebudou sdílet podpis se státem, který svou výbojnou politikou rozpoutal světový konflikt.⁶¹¹ Na první pohled se bohužel vše zdá být jednodušší, než jak se skutečně odehrálo. Benešovi se ve Francii dne 17. října 1939 podařilo vytvořit Československý národní výbor složený z bývalých československých demokratických politiků.⁶¹² Tento orgán zastupoval československý národ v zahraničí, ale nebyl nikým uznán jako oficiální

⁶⁰⁸ Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka-Josef a Marie Fričovi.

⁶⁰⁹ Beneš odstoupil dne 5 října 1938.

⁶¹⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 503.

⁶¹¹ Francie a Velká Británie odvolaly svůj podpis v roce 1942 a požadovaly obnovu Československa v předmnichovských hranicích.

⁶¹² SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 469.

vláda. To se stalo až po poražení Francie a přesunutí exilového odboje do Velké Británie 18. a 21. července 1940.⁶¹³

Díky mezinárodněprávnímu uznání byl vytvořen zcela nový systém státního uspořádání. Jednalo se o Prozatímní státní zřízení československého státu, které tvořil prezident, vláda a Státní rada.⁶¹⁴ Nejdůležitější pozici a pravomoci držel ze své funkce prezident, kterým se stal Beneš, jež měl na tuto pozici přinejmenším morální nárok. Mezinárodnímu společenství argumentoval tím, že byl řádně zvolen v roce 1935 a svou abdikaci v říjnu 1938 považoval za neplatnou z důvodu vynucení.⁶¹⁵ Exilovou vládu v Londýně po celou dobu druhé světové války řídil Msgr. Jan Šrámek. Státní rada plnila funkci kontrolního a poradního orgánu.⁶¹⁶

Po ustanovení exilového státního uspořádání museli dotyční vymyslet jak „vládnout“ a vydávat zákony bez demokraticky zvoleného parlamentu. Řešení se alespoň částečně nalézalo ve schálené prvorepublikové ústavě z roku 1920, která měla představovat základ budoucího uspořádání osvobozeného československého státu. Nositelem veškeré zákonodárné moci se stal prezident Beneš, který měl pravomoc vydávat ústavní dekrety, rovnající se zákonu. Do roku 1944 měly ústavní dekrety převážně technický charakter a řešily fungování exilového zřízení nebo vojenských jednotek.⁶¹⁷

Teprve až s blížícími se spojeneckými jednotkami ze západu i z východu k hranicím československého státu, začal Beneš vydávat ústavní dekrety o budoucím uspořádání státu. Za jeden úplně z nejdůležitějších lze považovat ústavní dekret č. 11 ze dne 3. srpna 1944, který v podstatě vyřešil nepřetržitou kontinuitu Československa.⁶¹⁸ Do budoucího právního řádu měly být zahrnuty všechny zákony a normy vydané do 28. září 1938, protože pocházely z demokratického zřízení. Naopak z období autoritářského řízení státu, tj. od 30. září 1938 do 4. května 1945, neměly být jeho součástí žádné předpisy.⁶¹⁹ Prezident Beneš svými dekrety ovlivnil

⁶¹³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 505.

⁶¹⁴ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 469.

⁶¹⁵ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 505.

⁶¹⁶ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 470.

⁶¹⁷ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 505-506.

⁶¹⁸ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy*, s. 471.

⁶¹⁹ Tamtéž, 471

i další oblasti budoucího zřízení státu jako např. státoprávní uspořádání a vznik národních výborů, hospodářské záležitosti a potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů.⁶²⁰

Exilová aktivita československých politických elit z bývalého Československa slavila úspěch. Svými činy dokázali tito lidé připravit právně i správně republiku na její úplné osvobození a zamezili, aby se ze dne na den zhroutil celý systém.

⁶²⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva*, s. 515.

ZÁVĚR

Politický okres Turnov sehrál zásadní roli na konci roku 1918, kdy se členové Okresního národního výboru v Turnově významně podíleli nejen na celkovém uklidnění situace v Podještědí, ale ze svého postavení koordinovali i veškeré záležitosti, týkající se odštěpenecké provincie Deutschböhmen. Svým aktivním a rozhodným způsobem dokázali celou provincii zpočátku izolovat od potřebného zásobování. Následně se zasadili i o vybudování Ještědského frontu, který střežil všechna strategická přístupová místa a jehož příslušníci byli rozmístěni na neoficiální hranici mezi českými a německými regiony. V prosinci 1918 se Okresní národní výbor v Turnově zapojil do samotného vojenského zpacifikování vzbouřenecké provincie Deutschböhmen.

Ve výkonu a v organizaci okresní státní správy a samosprávy proběhly nejvýraznější změny po vzniku Československé republiky a na konci dvacátých let 20. století. Státní správa působící v politickém okrese Turnov se musela přizpůsobit novým poměrům v novém státě, a proto bylo rozhodnuto, že tato instituce ponese nový název okresní správa politická. Rozsah agendy se příliš nezměnil oproti fungování za Rakousko-Uherska. Výraznou změnu do okresní státní správy i samosprávy měl přinést tzv. župní zákon, který sice byl odhlasován v Revolučním Národním shromáždění v roce 1920, ale k jeho realizaci v Čechách a na Moravě nikdy nedošlo. Okresní samospráva v novém státě rovněž změnila svůj název na okresní správní komisi, kterou jmenoval Zemský úřad v Praze na základě výsledků předchozích obecních voleb. Její působnost se primárně zaměřovala na kontrolní činnost obcí a podporu hospodářství v daném soudním okrese. Skutečná změna ve státní správě i samosprávě se uskutečnila až realizací tzv. organizačního zákona v roce 1928, čímž došlo k důsledné centralizaci okresní státní správy a postátnění samosprávy. Došlo opět k přejmenování státní správy v politických okresech na okresní úřad (hejtmanství) a okresní samosprávy na okresní zastupitelstvo. Nejvyšším představitelem obou těchto orgánů byl automaticky ze své funkce jmenován okresní hejtman, u kterého se tak koncentrovaly poměrně značné pravomoci. Takto spravován byl i politický okres Turnov až do tzv. druhé republiky a vzniku Protektorátu Čechy a Morava.

Hospodářská krize ve třicátých letech 20. století měla v politickém okrese Turnov dramatický průběh, zcela odlišný na Turnovsku a Českodubsku. Na prvně jmenovaný soudní okres výrazně dopadla samozřejmě také ekonomická recese, ale díky velké rozmanitosti hospodářství zde stále zůstával alespoň nějaký manévrovací prostor i pro podporu ze strany státních orgánů. Průmysl tu přečkal nejhorší období a následně se opět začal rozvíjet. V soudním okrese Český Dub se naopak nepodařilo zachránit jediný velký hospodářský podnik, tj. textilní továrnu Franze Schmitta. Nezaměstnanost se zde vyhoupla do závratných čísel a dosahovala hrozivého počtu přes 1700 zaregistrovaných žadatelů o práci. V politickém okrese Turnov to znamenalo celkově přes 2000 nezaměstnaných. Všechny veřejné i státní orgány se snažily pomoci propuštěným dělníkům organizováním tzv. nouzových prací. Jednalo se ale spíše jen o dočasné řešení, protože tyto práce neposkytovaly dlouhodobou stabilitu zaměstnání.

Sociální krize se musela odrazit i ve společnosti, zejména v radikalizaci nejohroženějších a nejhudších vrstev. V politickém okrese Turnov již od počátku dvacátých let 20. století jasně dominovali komunisté v počtu příznivců extremistických stran. Přispělo k tomu i národnostní složení obyvatelstva, které se zde hlásilo převážně k české většině. Německá menšina se výrazněji koncentrovala na Českodubsku. Poměr sil se začal vyrovnávat u pravicových a levicových radikálních uskupení až s příchodem hospodářské krize do Československa. Ve druhé polovině třicátých let 20. století dokázali němečtí nacionalisté aktivitou svých členů výrazně ovlivňovat dění nejen na Českodubsku, ale částečně i na Turnovsku. Primárně se nejednalo ani tak o ideový střet, ale spíše ten národnostní. Velké sebevědomí německá menšina předvedla v Českém Dubu, když si dovolila českému vedení města předložit podmínky vycházející z karlovarského programu. Veškerá jednání, ať už na lokální nebo národní úrovni, však byla předem marná, protože němečtí nacionalisté se již dávno snažili o odtržení Sudet od Československa. Vyvoláním a stupňováním národnostního konfliktu za přispění Německa se jim podařilo dosáhnout toho, že se státníci Anglie, Francie, Itálie a Německa sešli dne 30. září 1938 v Mnichově na jednání, aby zabránili vypuknutí ozbrojeného střetu v Evropě. Po podepsání tzv. Mnichovské dohody bylo Československu nařízeno vzdát se svých pohraničních oblastí ve prospěch Třetí říše. Tato oběť měla zachránit mír.

Po Mnichovském diktátu přišlo rozčarování i do politického okresu Turnov. Do záborového pásma, které obsadila německá armáda, byl zahrnut většinově národnostně český Český Dub se Smržovem. Bohužel se rozhodnutí nepodařilo nijak zvrátit. Místní představitelé samospráv se aktivně bránili a dokonce se obrátili se svým oprávněným požadavkem i na prezidenta USA Roosevelta. Do Třetí říše byla nakonec postupně začleněna většina Československa a dvě obce z Turnovska. Na obsazeném území se němečtí vojáci chovali jako dobyvatelé a docházelo k mnoha konfliktům s českým obyvatelstvem, často i s tragickými následky.

Obsazením zbytku Česko-Slovenska a vznikem Protektorátu Čechy a Morava skončila jakákoliv svébytnost nejen pro tento uměle vytvořený státní celek připojený ke Třetí říši, ale i pro politický okres Turnov. Německé úřady převzaly kontrolu nad všemi oblastmi, které ovlivňovaly každodenní život v protektorátu. Orgány veřejné moci přestaly plnit svou úlohu a pouze vykonávaly vůli někoho jiného. Zdecimované Turnovsko, stejně jako další oblasti v protektorátu, se postupně stalo pouhou hospodářskou základnou pro válečný průmysl. Československo patřící do záboru na tom nebylo o mnoho lépe. I za této nepříznivé situace se na Turnovsku i Československu vytvářel domácí odboj proti německým okupantům. Doc. Vladimír Krajina, jeden z nejznámějších představitelů československého domácího odboje, se na Turnovsku několik měsíců ukrýval a působil s pomocí zdejšího faráře Jednoty bratrské Pavla Glose.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Kroniky

Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1918-1931.

Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1932-1939.

Muzeum Českého ráje v Turnově, Kronika města Turnov 1940-1948.

Muzeum Českého ráje v Turnově, Sbirka fotografií Turnov 1866-2010.

Státní okresní archiv Liberec, Archiv města Český Dub (1512-1945), Kronika města Český Dub 1890-1925, nezinventarizováno.

Státní okresní archiv Liberec, Archiv města Český Dub (1512-1945), Kronika města Český Dub 1926-1935, nezinventarizováno.

Státní okresní archiv Liberec, Archiv města Český Dub (1512-1945), Kronika města Český Dub 1936-1949, nezinventarizováno.

Tištěné prameny

Hlasy od Ještěda, ročníky 1937-1938.

Hlasy Pojizerské, ročník 1918-1945.

Hlas Revoluce, ročníky 1969; 1975; 1977.

Okresní věstník pro politický okres turnovský, ročníky 1929-1943.

Pojizerské listy, ročník 1917.

Vpřed, ročníky 1969; 1976.

Archivní pomůcky

BERÁNEK, Rudolf. Inventář okresní úřadu Turnov (1687) [1825] 1850-1945 [1952], Bystrá nad Jizerou, SOKA Semily, 1984, 204 s.

Archivní prameny

Podještědské muzeum Český Dub, fond 2. světová válka.

Podještědské muzeum Český Dub, fond Fotografie.

Podještědské muzeum Český Dub, fond MOÚ - Český Dub.

Podještědské muzeum Český Dub, fond Rodáci.

Státní okresní archiv Liberec, Okresní zastupitelstvo Český Dub (1865-1928), kart. č. 3.

Státní okresní archiv Semily, Okresní národní výbor 1918 Turnov (1918-1923), kart. č. 1-3.

Státní okresní archiv Semily, Okresní úřad Turnov (1850-1945), kn. č. 1-18, 26, 218.

Státní okresní archiv Semily, Okresní úřad Turnov (1850-1945), Presidiální spisy 2., kart. č. 37-70.

Státní okresní archiv Semily, Okresní úřad Turnov (1850-1945), kart. č. 138, 153, 393, 396, 397, 398, 399, 924, 925.

Vojenský ústřední archiv Praha, fond Ministerstva národní obrany, Hlavní štáb 3. oddělení - dodatky I., kart. č. 19.

Prameny zvláštní kategorie - Mapy

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Sbírká II/1.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, fond D2/12.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, fond D2/20.

Literatura

ALTOVÁ, Danuše. *Stoosmdesátiletá jubilantka: [180 let Městské knihovny]*. Turnov, Paměť Českého ráje a Podještědí, 2000, 64 s.

ANDĚL, Rudolf; TECHNIK, Svatopluk. *Český Dub*. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství, 1991, 240 s. ISBN 80-7047-037-2.

ČERMÁK, Karel. Trať, která změnila naše regiony. *Krkonoše. Jizerské hory*. Vrchlabí, 2009, roč. 42(11), s. 38-39. ISSN 1214-9381.

EDEL, Tomáš. *Českodubsko v památkách 12.– 20. století.* Český Dub, Podještědské muzeum Český Dub, 2006, 167 s. ISBN 80-239-6186-1.

EDEL, Tomáš. *Legionáři z Českodubska.* Světla pod Ještědem, Sdružení rodáků a přátel kraje Karolíny Světlé, 2008, 46 s.

EDEL, Tomáš. *Podještědí v Hitlerově Třetí říši.* Český Dub, Podještědské muzeum Český Dub a Sdružení rodáků a přátel kraje Karolíny Světlé, 2009, 112 s.

GLOS, Pavel. *Na bratrské faře: 1938-1945.* Turnov, Jednota bratrská, 1946, 301 s.

HAVEL, Václav. Okresní museum Poještědské v Českém Dubě. In *Od Ještěda k Troskám* 1, 1922 – 1923, č. 4, s. 59 – 64.

HEDBÁVNÝ, Miroslav. *Pátá kolona v severních Čechách: fakta a dokumenty.* Liberec, Krajské nakladatelství, 1960, 145 s.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK Jan; DOBEŠ Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost.* 2. vyd. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-80-7106-906-5.

HOLUB, Ota. *Poslední pásmo vzdoru.* Praha, Mladá fronta, 1988, 223 s.

HOLUB, Ota. *Rovnice řešená zradou.* 2.vyd. Praha, Naše vojsko, 1983, 376 s.

JAKL, Michal. *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku.* Žehušice, Městské knihy, 2004, 263 s. ISBN 80-86699-18-8.

JANÁK, Jan. *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu: Období první a druhé republiky a okupace (1918-1945).* Praha, SPN, 1967, 248 s.

JENŠOVSKÝ, Václav. *Mezi Mnichovem 1938 a 15. březnem 1939 na Turnovsku.* In: *Od Ještěda k Troskám.* Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí. Turnov, 1998, s. 48 – 51.

JODAS, Zdeněk. *Český Dub a okolí na dobových obrázcích.* Liberec, Roman Karpaš RK, 2009, 184 s. ISBN 978-80-87100-10-3.

KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867 – 1939)*. Praha, Dokořán, 2008, 370 s. ISBN 978-80-7363-146-8.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938), 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2000, 571 s. ISBN 80-7277-027-61.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938), 2. díl, Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*. Praha, Libri, 2002, 577 s. ISBN 80-7277-031-4.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938), 3. díl, O přežití a o život (1936-1938)*. Praha, Libri, 2003, 803 s. ISBN 80-7277-119-1.

KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu, I. díl*. Turnov, Okresní správní komise, 1925, 140 s.

KULICH, Václav J. *Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu, II. díl*. Turnov, Okresní správní komise, 1928, 322 s.

KUDRNÁČ, Václav. *Adresář a popis politického okresu Turnovského: okresy a města Turnov, Český Dub; České menšiny Hodkovice - Jablonec n. N. - Liberec, Český Šumburk - Tanwald*. Turnov, V. Kudrnáč, 1903, 305 s.

KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938. 2. vyd.* Praha, POLART - Jaroslav Polák, 2011, 197 s. ISBN 978-80-87286-11-1.

LHOTOVÁ, Markéta. *Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Liberec, Severočeské muzeum, 2013, 120 s. ISBN 978-80-87266-14-4.

Liberecko ve stínu nacismu. Liberec, OV Českého svazu protifašistických bojovníků, 1988, 87 s.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3., přeprac. vyd.* Praha, Linde, 2003, 673 s. ISBN 80-7201-433-1.

MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha, Vodnář, 1999, 107 s. ISBN 80-85889-26-9.

MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha, Karolinum, 2002, 347 s. ISBN 80-246-0302-0.

MASTNÝ, Vojtěch. *Protektorát a osud českého odboje.* Praha, Eurolex Bohemia, 2003, 238 s. ISBN 80-86432-56-4.

Mnichovská dohoda a osud sudetských Němců. Brno, Guidemedia, 2012, 153 s. ISBN 978-80-905310-0-0

MORELL, Sydney. *Viděl jsem ukřižování.* 2.vyd. Brno, JOTA, 1995, 192 s. ISBN 80-85617-64-1.

OLIVOVÁ, Věra. *Zápas o Československo.* 2.vyd. Praha, Společnost Edvarda Beneše, 1996, 74 s. ISBN 80-901733-7-9.

Padesát let Spořitelny městské v Turnově. Turnově, Spořitelna městská Turnov, 1932, 129 s.

PALACKÝ, František. *Popis království Českého, čili, Podrobné poznamenání všech dosavadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného.* Praha, J.G. Kalve, 1848, 608 s.

PETRUS, Martin. *Český Dub v osudovém roce 1938 (Československo ve stínu Mnichovské dohody).* Hradec Králové, 2011, 60 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta.

SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948.* Brno, Masarykova univerzita, 1993, 495 s. ISBN 80-210-0792-3.

STEINER, Jan; KROL, Jiří. *Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918-1989.* Karviná, Obchodně podnikatelská fakulta Slezské univerzity, 1997, 214 s. ISBN 80-85879-80-8

STEJSKAL, Libor; STEJSKAL, Jan. *Drama '38. Opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938.* Liberec, KNIHY 555, 2003, 176 s. ISBN 80-86660-02-8

VENCLŮ, František. *Turnovsko: Statistická data ze všech oborů veřejného života nynějšího a dřívějšího s četnými obrázky.* Turnov, Müller a spol., 1928, 404 s.

WESTWELL, Ian. *První světová válka den po dni.* Praha, Naše vojsko, 2004, 192 s. ISBN 80-206-0731-5.

Internetové odkazy

Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky - Liberecký kraj
https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1930 (22.10.2015)

Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky - Liberecký kraj
<https://www.czso.cz/csu/czso/e700348da5> (22.10.2015)

Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky - Liberecký kraj
<https://www.czso.cz/csu/czso/e700332e4e> (22.10.2015)

doc. Vladimír Krajina <http://abicko.avcr.cz/archiv/2002/11/obsah/pametni-deska-narodnimu-hrdinoviprof.rndr.vladimiru-j.-krajinovi.html> (29.12.2015)

Mapa župníhozřízení http://www.wikiwand.com/cs/Mladoboleslavsk%C3%A1_%C5%BEupa (29.12.2015)

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1** Okresní hejtmané/představení od roku 1850 do roku 1918 v politickém okrese Turnov. (**SOkA Semily**, Okresní úřad Turnov 1850-1948.)
- Příloha č. 2** Okresní hejtmané/komisaři od roku 1918 do roku 1945 v politickém okrese Turnov. (**SOkA Semily**, Okresní úřad Turnov 1850-1948.)
- Příloha č. 3** Zastoupení politických stran v okresních samosprávných orgánech (počet mandátů). (**SOkA Semily**, Okresní úřad Turnov 1850-1948, inv. č. 1, kn. č. 1; **SOkA Semily**, OÚ Turnov 1850-1948, inv. č.4, kn. č. 4; **SOkA Liberec**, Archiv města Český Dub 1512-1945, Kronika města Český Dub 1890-1925; **SOkA Liberec**, AM Český Dub 1512-1945, Kronika města Český Dub 1926-1935; **Muzeum Českého ráje v Turnově**, Kronika města Turnova 1918-1931; **Muzeum Českého ráje v Turnově**, Kronika města Turnova 1932-1939.)
- Příloha č. 4** Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Setkání na turnovském vlakovém nádraží s okresním hejtmanem Maxmiliánem Schmerhovským. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sbíрка fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU 980)
- Příloha č. 5** Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Hlášení vrchního inspektora dráhy Emila Pitaše. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sbíрка fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU 980)
- Příloha č. 6** Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Přehlídka čestné roty na turnovském vlakovém nádraží. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sbíрка fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU 980)
- Příloha č. 7** Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Cestou z vlakového nádraží do centra města. (u bývalé provazárny). (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sbíрка fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU 980)

- Příloha č. 8** Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Uvítání prezidenta před radnicí města Turnova. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sběrka fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU 980)
- Příloha č. 9** Skupinová fotografie členů výstavního výboru krajinské výstavy v Turnově v roce 1925. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sběrka fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU-162.)
- Příloha č. 10** Předseda Československé národní demokracie Karel Kramář na prohlídce krajinské výstavy v Turnově v roce 1925. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sběrka fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU-169.)
- Příloha č. 11** Předseda československé vlády Antonín Švehla na prohlídce krajinské výstavy v Turnově v roce 1925. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sběrka fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU-164.)
- Příloha č. 12** Plzňské pivo na krajinské výstavě v Turnově v roce 1925. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sběrka fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU-146zz.)
- Příloha č. 13** Průmyslový pavilon krajinské výstavy v Turnově v roce 1925. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sběrka fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU-66a.)
- Příloha č. 14** Celkový pohled na výstaviště krajinské výstavy v Turnově v roce 1925. (**Muzeum Českého ráje v Turnově**, Sběrka fotografií Turnov 1866-2010, inv. č. A-FU-146a.)
- Příloha č. 15** Příjezd vojenské posádky do Českého Dubu dne 17. června 1938 a její uvítání starostou města Oldřichem Peterkou. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 16** Příjezd vojenské posádky do Českého Dubu dne 17. června 1938. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 17** Slavnostní přivítání mužstva 23. ženijního praporu na náměstí v Českém Dubu v roce 1938. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 18** Ubytování československých vojáků v Českém Dubu v továrně

- Franze Schmitta v roce 1938. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 19** Měšťanská škola v Českém Dubu po nuceném opuštění Československou armádou na podzim 1938. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 20** Měšťanská škola v Českém Dubu po nuceném opuštění Československou armádou. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 21** Změna názvu města Český Dub na podzim 1938. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 22** Slavnostní přehlídka vojáků z 1. praporu SS Verfügungstruppe standarty Germania z Hamburku dne 10. října 1938 na náměstí v Českém Dubu. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 23** Slavnostní přehlídka vojáků z 1. praporu SS Verfügungstruppe standarty Germania z Hamburku dne 10. října 1938 na náměstí v Českém Dubu. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 24** Oslava německého „osvobození“ Českého Dubu v říjnu 1938. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 25** Vyzdobené náměstí v Českém Dubu na podzim 1938. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 26** Konrad Henlein na Československu v období německé okupace. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 27** Radnice v Českém Dubu v období německé okupace. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 28** Dům německých úderných oddílů (Sturmabteilung) v Českém Dubu. (**Podještědské muzeum Český Dub**, fond Fotografie)
- Příloha č. 29** Politický okres Turnov v letech 1918-1938. (**Ústřední archiv zeměměřičství a katastru**, Sbírka II/1, nomenklatura č. 1655; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 30** Navržené župní zřízení pro Čechy v roce 1920.
(http://www.wikiwand.com/cs/Mladoboleslavsk%C3%A1_%C5%99zemsk%C3%A1_ukrajina)

BEupa; 29.12.2015)

- Příloha č. 31** Politické rozdělení okolí Turnova v roce 1930. (ÚAZK, Sbíрка II/1, nomenklatura č. 3532; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 32** Nezaměstnaní podle povolání v červnu 1934. V politickém okrese Turnov bylo celkově bez stálého zaměstnání 1400 osob. (ÚAZK, Sbíрка II/1, nomenklatura č. 114; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 33** Nezaměstnanost v politickém okrese Turnov v roce 1934. (červené číslo počet obyvatel; modré číslo počet nezaměstnaných v %) (ÚAZK, Sbíрка II/1, nomenklatura č. 115; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 34** Průmysl severovýchodních Čech ve třicátých letech 20. století. (ÚAZK, Sbíрка II/1, nomenklatura č. 118; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 35** Hranice Česko-Slovenské republiky 1938/1939. (ÚAZK, Sbíрка II/1, nomenklatura č. 193, mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 36** Mapa znázorňující nové hranice po odstoupení území Třetí říši na Turnovsku v říjnu 1938. (ÚAZK, fond D2/12, nomenklatura č. 3754/1.)
- Příloha č. 37** Nové hranice v okolí Českého Dubu na podzim 1938. (ÚAZK, fond D2/12, nomenklatura č. 3754/1; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 38** Státní hranice Česko-Slovenské republiky a zároveň severní hranice politického okresu Turnov na podzim 1938. (ÚAZK, fond D2/20, nomenklatura č. 32; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 39** Dislokační mapa četnictva na Turnovsku a okolí v roce 1941. (ÚAZK, Sbíрка II/1, nomenklatura č. 234; mapu upravil Bc. Martin Petrus)
- Příloha č. 40** Politický okres Turnov po provedení správní reformy v roce 1942. (Přiřazen soudní okres Železný Brod) (ÚAZK, Sbíрка II/1, nomenklatura č. 222; mapu upravil Bc. Martin Petrus)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Okresní hejtmané/představení od roku 1850 do roku 1918 v politickém okrese Turnov.

Jméno hejtmana	Působení v letech	Jméno hejtmana	Působení v letech
Eduard Arlt	1850-1855	Rudolf Kohlmünzer	1885-1890
Adolf Wunsch	1855-1868	Ignaz Schurda	1890-1894
Josef Pirkl	1868-1870	František Svatoš	1894-1904
Kryštof Hotovec	1870	Karel Bernreiter	1904-1905
Gustav Sazyma	1870-1877	Jan Šindelář	1905-1909
Václav Schenek	1877-1885	Josef Marek	1909-1918

Příloha č. 2 - Okresní hejtmané/komisaři od roku 1918 do roku 1945 v politickém okrese Turnov.

Jméno hejtmana	Působení v letech	Jméno hejtmana	Působení v letech
Maxmilián Schmerhovský	1918-1933	Augustin Rod	1942-1943
Jaroslav Koldovský	1933-1935	Rudolf Schiepek	1943-1945
Jiří Bednář	1935	Ludwig Wessely	1945
Aleš Andreis	1935-1939	Benno Langhammer	1945
Jaroslav Macoun	1939-1942		

Příloha č. 3 - Zastoupení politických stran v okresních samosprávných orgánech (počet mandátů)

Politická strana	Českodubsko			Turnovsko		Politický okres Turnov	
	1920	1922	1924	1920	1924	1929	1935
RZSLM	5	6	5	6	5	5 + 3	6 + 3
ČSNS	2	3	2	9	4	5 + 2	3 + 2
ČSDSD	1	2	1	3	2	2 + 1	2 + 1
Ž	1	2	1	-	2	1 + 1	2 + 1
ČSL	1	1	1	-	1	2 + 1	1 + 1
ČsND	-	-	-	2	1	2	-
Národní sjednocení	-	-	-	-	-	-	1
KSČ	-	-	-	-	-	2	1
Německé strany	1	1	1	-	-	-	-

Příloha č. 4 - Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Setkání na turnovském vlakovém nádraží s okresním hejtmánem Maxmiliánem Schmerhovským.

Příloha č. 5 - Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Hlášení vrchního inspektora dráhy Emila Pitaše.

Příloha č. 6 - Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Přehlídka čestné roty na turnovském vlakovém nádraží.

Příloha č. 7 - Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Cestou z vlakového nádraží do centra města. (u bývalé provazárny).

Příloha č. 8 - Návštěva prezidenta T.G. Masaryka v Turnově v roce 1922. Uvítání prezidenta před radnicí města Turnova.

Příloha č. 9 - Skupinová fotografie členů výstavního výboru krajské výstavy v Turnově v roce 1925.

Příloha č. 10 - Předseda Československé národní demokracie Karel Kramář na prohlídce krajské výstavy v Turnově v roce 1925.

Příloha č. 11 - Předseda československé vlády Antonín Švehla na prohlídce krajiné výstavy v Turnově v roce 1925.

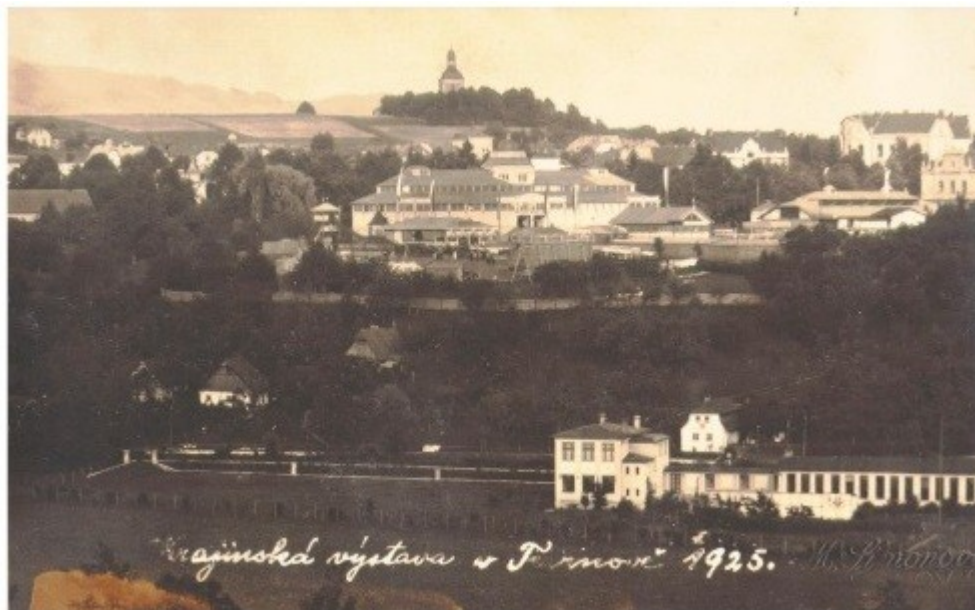
Příloha č. 12 – Plzňské pivo na krajiné výstavě v Turnově v roce 1925.

Příloha č. 13 - Průmyslový pavilon krajiné výstavy v Turnově v roce 1925.

Příloha č. 14 - Celkový pohled na výstaviště krajiné výstavy v Turnově v roce 1925.

Příloha č. 15 - Příjezd vojenské posádky do Českého Dubu dne 17. července 1938 a její uvítání starostou města Oldřichem Peterkou.

Příloha č. 16 - Příjezd vojenské posádky do Českého Dubu dne 17. července 1938.

Příloha č. 17 - Slavnostní přivítání mužstva 23. ženijního praporu na náměstí v Českém Dubu v roce 1938.

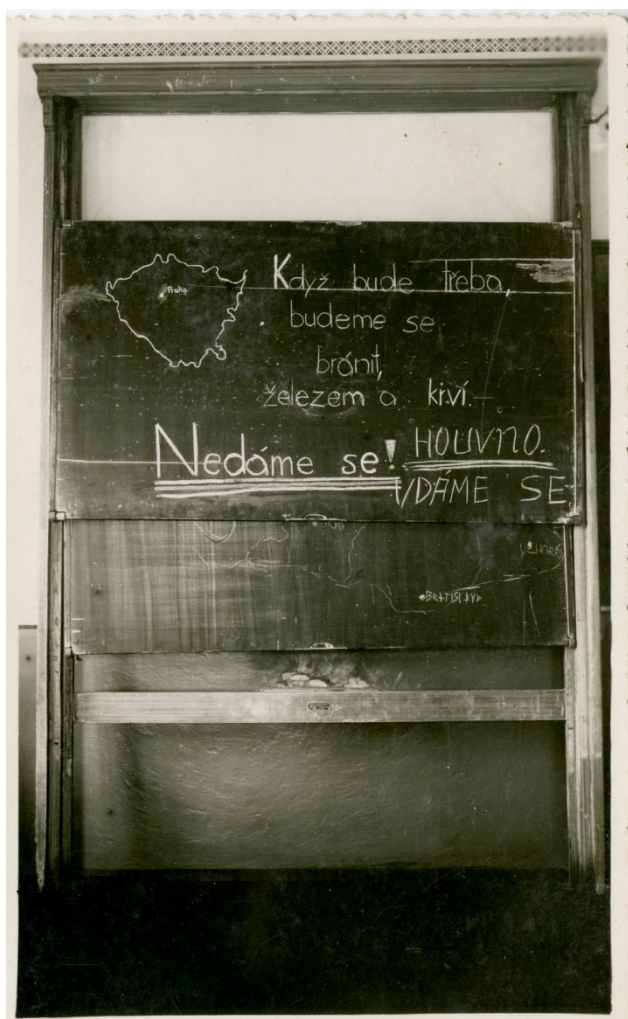
Příloha č. 18 - Ubytování československých vojáků v Českém Dubu v továrně Franze Schmitta v roce 1938.

Příloha č. 19 - Měšťanská škola v Českém Dubu po opuštění Československou armádou na podzim 1938.

Příloha č. 20 - Měšťanská škola v Českém Dubu po nuceném opuštění Československou armádou.

Příloha č. 21 - Změna názvu města Český Dub na podzim 1938.

Příloha č. 22 - Slavnostní přehlídka vojáků z 1. praporu SS Verfügungstruppe standarty Germania z Hamburku dne 10. října 1938 na náměstí v Českém Dubu.

Příloha č. 23 - Slavnostní přehlídka vojáků z 1. praporu SS Verfügungstruppe standarty Germania z Hamburku dne 10. října 1938 na náměstí v Českém Dubu.

Příloha č. 24 - Oslava německého „osvobození“ Českého Dubu v říjnu 1938.

Příloha č. 25 - Vyzdobené náměstí v Českém Dubu na podzim 1938.

Příloha č. 26 - Konrad Henlein na Českosudsku v období německé okupace.

Příloha č. 27 - Radnice v Českém Dubu v období německé okupace.

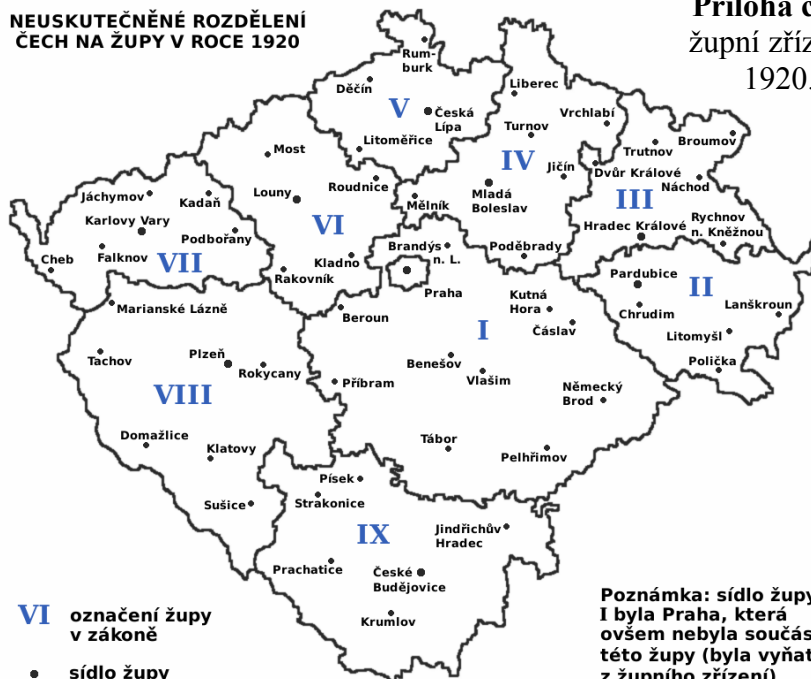
Příloha č. 28 - Dům úderných oddílů (Sturmabteilung) v Českém Dubu.

Příloha č. 29 – Politický okres Turnov v letech 1918–1938.

NEUSKUTEČNĚNÉ ROZDĚLENÍ
CECH NA ŽUPY V ROCE 1920

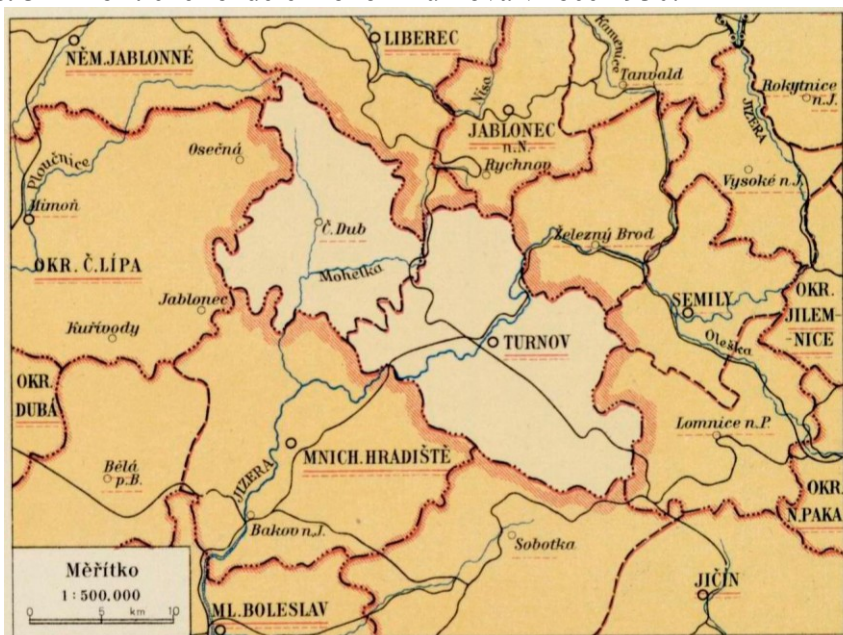
VI označení župy
v zákoně

- sídlo župy

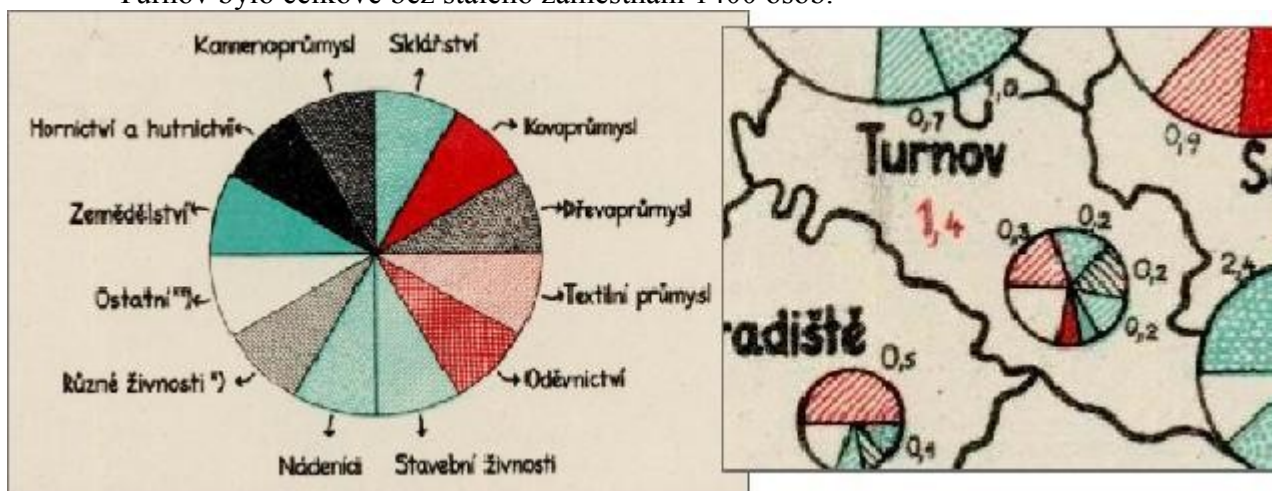
Příloha č. 30 - Navržené
župní zřízení pro Čechy v roce
1920.

Poznámka: sídlo župy
I byla Praha, která
ovšem nebyla součástí
této župy (byla vyňata
z župního zřízení)

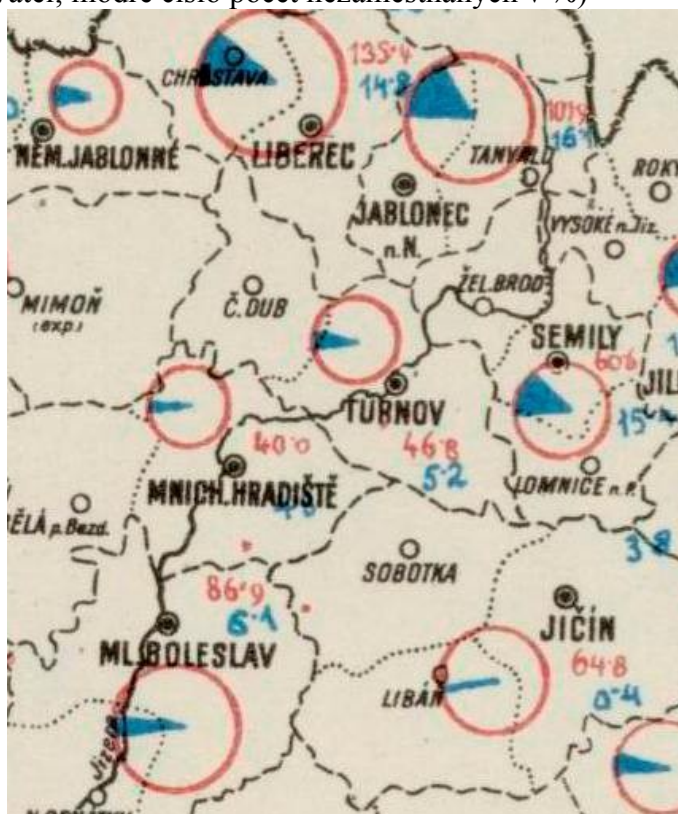
Příloha č. 31 - Politické rozdělení okolí Turnova v roce 1930.

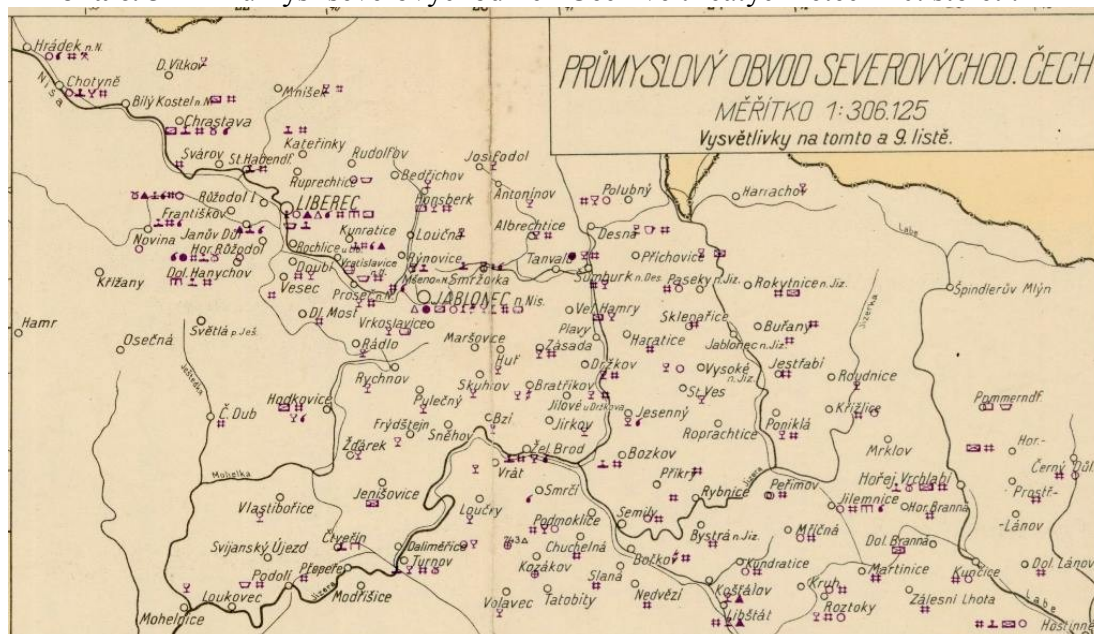
Příloha č. 32 – Nezaměstnaní podle povolání v červnu 1934. V politickém okrese Turnov bylo celkově bez stálého zaměstnání 1400 osob.

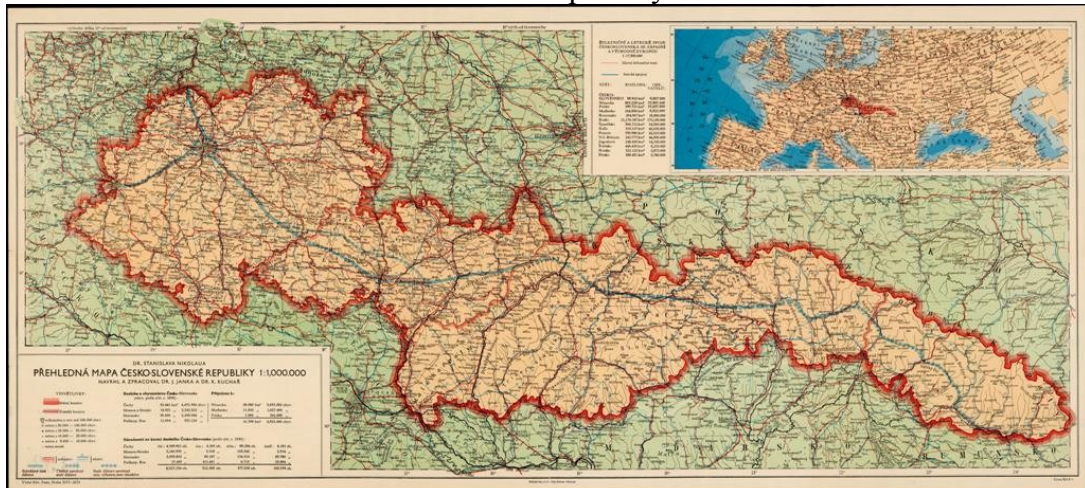
Příloha č. 33 – Nezaměstnanost v politickém okrese Turnov v roce 1934. (červené číslo počet obyvatel; modré číslo počet nezaměstnaných v %)

Příloha č. 34 – Průmysl severovýchodních Čech ve třicátých letech 20. století.

Příloha č. 35 – Hranice Česko-Slovenské republiky 1938/1939.

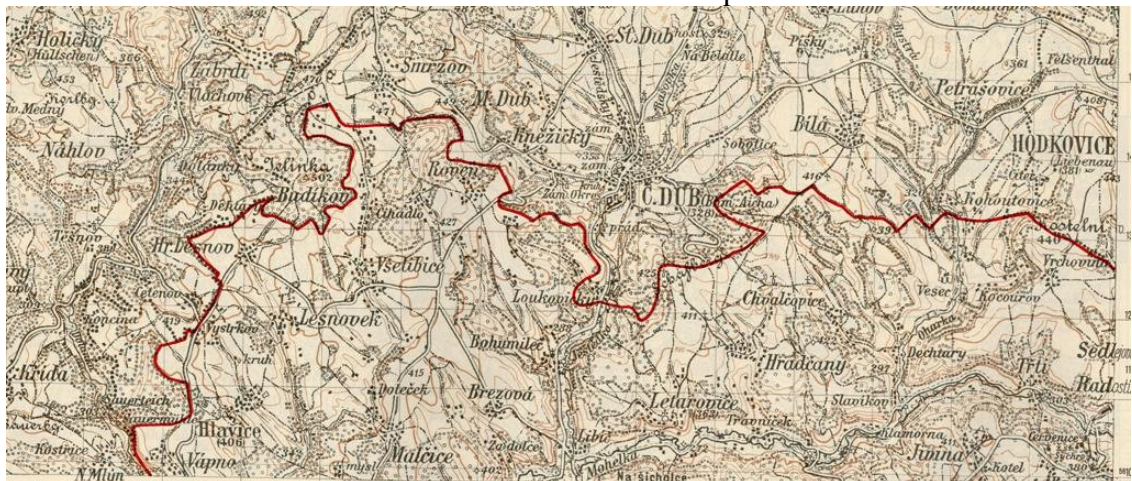

Zdroj: Ústřední archiv zeměměřství a katastru, fond Sběrka II/1.

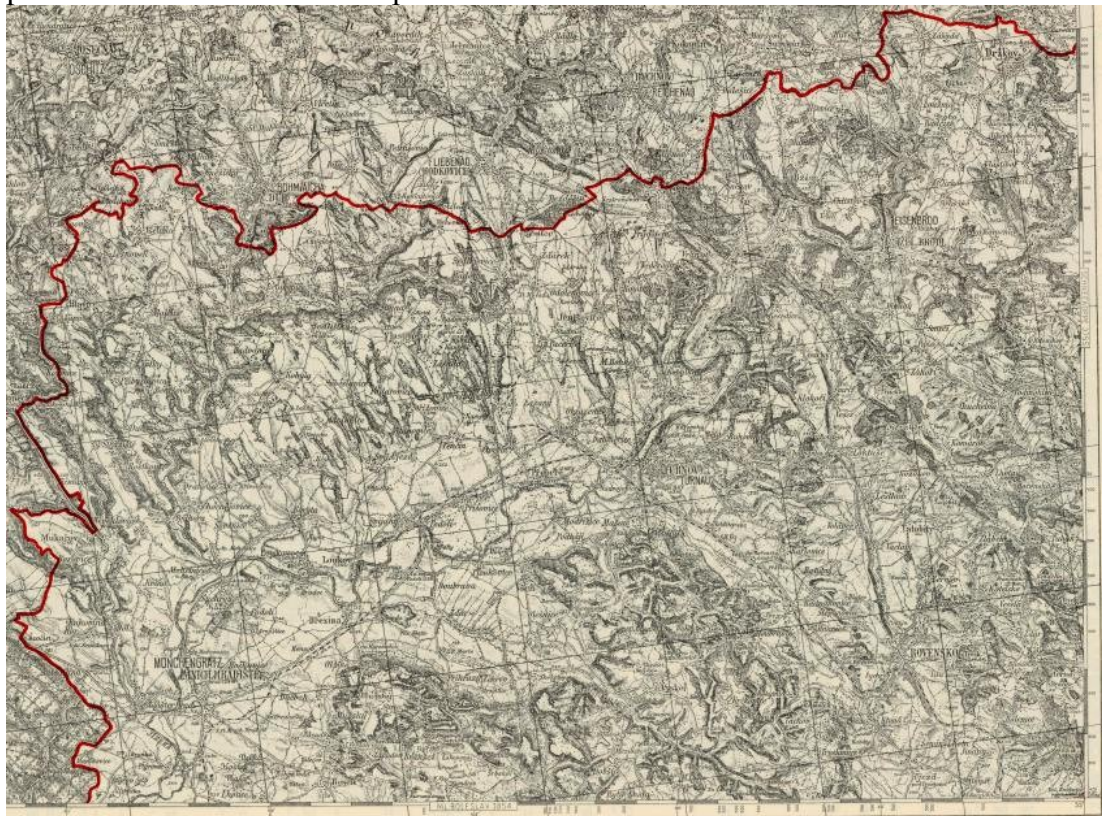
Příloha č. 36 – Mapa znázorňující nové hranice po odstoupení území Třetí říši na Turnovsku v říjnu 1938.

Příloha č. 37 – Nové hranice v okolí Českého Dubu na podzim 1938.

Příloha č. 38 – Státní hranice Česko-Slovenské republiky a zároveň severní hranice politického okresu Turnov na podzim 1938.

)

Příloha č. 39 – Dislokační mapa četnictva na Turnovsku a okolí v roce 1941.

Příloha č. 40 – Politický okres Turnov po provedení správní reformy v roce 1942. (Přičleněn soudní okres Železný Brod)

